

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 13 студзеня 1989 г. № 2 (3464) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

М. С. ГАРБАЧОЎ:

«ПЕРАБУДОВА СТАВІЦЬ У ЦЭНТР УСЯГО ЧАЛАВЕКА»

6 СТУДЗЕНЯ У ЦЭНТРАЛЬНЫМ КАМІТЭЦЕ КПСС АДБЫЛАСЯ ЧАРГОВАЯ, УЖО МОЖНА СКАЗАЦЬ, ТРАДЫЦЫЙНАЯ СУСТРЭЧА З ДЗЕЯЧАМІ НАВУКІ І КУЛЬТУРЫ.

НА ЁЙ З ВЯЛІКАЙ ПРАМОВАЙ І ЗАКЛЮЧНЫМ СЛОВАМ ВЫСТУПІЎ М. С. ГАРБАЧОЎ.

Сёння ў краіне ўсё больш шырока разгортваюцца перабудовачныя працэсы. Яны ахоплваюць усе сферы нашага жыцця, закранаюць мільёны людзей, іх інтарэсы. Перабудова пранікае ў самыя тоўшчы народнага жыцця, прыводзіць у рух велізарныя грамадскія сілы, увесь, можна сказаць, патэнцыял краіны. Можна быць, мы толькі зараз па-сапраўднаму разумеем, што такое перабудова, толькі цяпер пачынаем па-сапраўднаму адчуваць навізіну і вастрыню праблем і, вядома ж, вялізныя маштабы маёй быццё работы.

Многае з таго, што адбываецца ў краіне, нас радуе. Аднак шмат што і трывожыць, выклікае непакоі. Сёй-той, не адмаўляючы відавочнага факта, што наш народ рашуча выступае за перабудову, спрабуе ўсё ж пасаець і зерне сумнення: што, маўляў, для перабудовы рамкі сацыялізму нібыта зацесныя, што патрэбны палітычны плюралізм, шматпартыйнасць і нават прыватная ўласнасць. Больш таго, пад выглядам галоснасці робяцца спробы атакваць партыю, якая распрацавала і прапанавала перабудову, якая сёння ўзначальвае работу па дэмакратызацыі, стымулюе ўсе перабудовачныя працэсы і якая сама зведвае глыбокае абнаўленне.

Такія погляды, незалежна ад таго, якія прычыны ляжаць у іх аснове і пад уплывам якіх акалічнасцей яны ўзнікаюць, безумоўна, памылковыя, супярэчаць інтарэсам народа, па сутнасці скіраваны супраць перабудовы.

«Па партыі б'е той, хто хоча сарваць перабудову, нашкодзіць ёй, — падкрэсліў М. С. Гарбачоў. — Глыбока перакананы, што перабудову мы задумалі і вядзем у цэлым правільна, і гэта не толькі мая думка. І з гэтай дарогі нам нізавошта нельга збочваць. У гэтым я таксама цвёрда перакананы. Перабудова нам крайне неабходна».

Вядома, поспехі апошніх чатырох гадоў маглі б быць большымі. Аднак няма ўсё ж падстаў ставіць наш выбар пад сумненне, няма падстаў для пэсімізму, смутку і тым больш для панікі. Як бы там ні было, а перабудова аказвае пазітыў-

ны ўплыў на развіццё эканомікі і сацыяльнай сферы. Калі яе ўплыў сказваецца яшчэ недастаткова, дык віною ў гэтым не перабудова, а нашы ўласныя ўпушчэнні, нашы непаваротлівасць і безадказнасць. Мы пакуль што так і не разбурылі да канца механізмы затратнай эканомікі, марудна асвойваем эфектыўныя метады гаспадарання, і перш за ўсё — пераход на арэнду, гаспадарчы разлік, самафінансаванне. Мы пакуль што не нанеслі ўдар па адчужэнні чалавека ад сродкаў вытворчасці, не змаглі вярнуць працаўніку пачуццё гаспадара, раскрыць яго асабовы патэнцыял.

1989 год будзе, несумненна, вельмі важным этапам у ажыццяўленні радыкальнай эканамічнай рэформы. Усе галіны матэрыяльнай вытворчасці пераводзяцца на прынцыпы гасраліку і самафінансавання. Гэта няпростая задача. Трэба дзейнічаць так, каб рашуча зняць усе перашкоды, якія замінаюць разгортванню перабудовачных працэсаў у эканоміцы.

Аднак нічога не адбудзецца ў эканамічнай і сацыяльнай сферах, калі адначасова мы не будзем рашуча ажыццяўляць глыбокага рэформіравання палітычнай сістэмы. Без гэтага не раскрыць патэнцыял сацыялізму, не ўключыць увесь народ у пераўтваральныя працэсы. Менавіта таму пытанні палітычнай рэформы і былі ў цэнтры ўвагі XIX партканферэнцыі.

Нябачаныя па сваім маштабе, ахопе і глыбіні працэсы перабудовы арганічна звязаны з сур'ёзнымі зрухамі ў грамадскай свядомасці. Яна таксама зведвае пералом, адзватны таму, які адбываецца ў самім жыцці. І тут паўстае незаменная, унікальная роля, а значыць і адназначнасць нашай навуковай і мастацкай інтэлігенцыі.

У час сустрэчы М. С. Гарбачоў гаварыў: «Партыя высока цэніць уклад вучоных, дзеячаў культуры ў стварэнне новай маральна-палітычнай атмасферы, якая аказвае велізарны ўплыў на ўсе працэсы, што адбываюцца ў грамадстве. У невялікай меры дзякуючы гэтым намаганням нам удалося разбурыць шматгадовыя стэрэатыпы мыслення, светаўспрыманне

застойнага часу, пераадолець палітычную апатыю ў грамадстве. Тут няма ніякага перабольшання, і я пра ўсё гэта кажу не дзеля таго, каб сказаць вам прыемнае, а каб падкрэсліць: і ў далейшым у сувязі з узростаннем маштабаў перабудовы будзе павышацца роля інтэлектуальных сіл народа, у першую чаргу інтэлігенцыі».

І працягваў: «Калі мы ставім у практычную плоскасць абнаўленне нашага грамадства на высокіх інтэлектуальных і маральных каштоўнасцях, нам не абысціся без велізарнай работы ў духоўнай сферы. Перабудова ставіць у цэнтр усяго чалавека. Як ніколі, нам цяпер важна выкарыстаць усе нашы культурныя дасягненні і ўзбагаціць іх новымі набыткамі».

Духоўнае жыццё грамадства ніколі, бадай, не было ў нас такім актыўным, ніколі не вылучалася такім зацікаўленым, жывым удзелам у ім не толькі інтэлігенцыі, але і ўсяго народа, такой шматстайнасцю форм. Але і тут, як і ў іншых сферах, глыбокія, маштабныя працэсы носяць складаны, а часам і супярэчлівы характар. Адмаўленне ад колішніх догмаў і схем грамадскага развіцця, перабудова закасянялых форм грамадскіх адносін, вызваленне аграмадных патэнцыяльных сіл народа праз дэмакратыю і галоснасць сяго-таго вывелі з раўнавагі, змусілі ў чымсьці ўсумніцца, разгубіцца. Чуюцца самыя розныя галасы. Адны хочучь прыспешыць перабудову, другія, наадварот, выказваюць незадаволенасць яе крокамі, бачаць ва ўсім толькі негатыў. Справа даходзіць наогул да адмаўлення нашага сацыялістычнага выбару, сэнсу і прызначэння перабудовы. Такія крытыка — і «справа», і «злева» — непрымальныя. Непрымальныя тым больш, што зыходзіць ад інтэлігенцыі, да гола-

су якой людзі прывыклі прыслухоўвацца, з аўтарытэтам якой лічацца.

У сувязі з гэтым гаварылася на сустрэчы і пра паліяпшэнне атмасферы ў творчых саюзях, пра павышэнне культуры дыскусій і спрэчак, пра тое, што трэба вучыцца сапраўднаму плюралізму думак, быць у адказе за слова вымаўленае і надрукаванае. Падкрэслівалася, што лозунг больш дэмакратыі — гэта заўсёды больш адназначнасці, больш правоў — гэта заўсёды больш абавязкаў, што паняцці гэтыя заўсёды побач.

Асабліва непрымальна нецярпімасць у сферы міжнацыянальных адносін, рэальную карціну якіх таксама дапамагла ўбачыць перабудова. І гэтае веданне рэальнасцей дапамагае нам зараз знаходзіць правільныя шляхі рашэння праблем, што тычацца развіцця ўсіх нацый і народнасцей нашай краіны, іх эканомікі, мовы і культуры. Працэс гэты, на жаль, ідзе часта супярэчліва. І шлях тут адзін: усё пазітыўнае, што прапануецца перабудоваю ў мэтах гарманізацыі міжнацыянальных адносін, трэба падтрымліваць і развіваць.

Падсумоўваючы вынікі гаворкі, М. С. Гарбачоў зазначыў: «Мне думаецца, што ўсе мы падзялілі тую заклапочанасць, пра якую я гаварыў у сувязі з новым этапам перабудовы. На ўсіх накірунках перабудовы трэба ісці ўперад. Толькі так можна разлічваць на поспех. І хацелася б спадзявацца, што ўсе зразумелі, што нам патрэбна кансалідацыя. Не любой цаной, не, а на шляхах прывержанасці палітыцы перабудовы, на аснове нашых сацыялістычных каштоўнасцей. Каб рухаць перабудову, каб большы ўпор рабіць зараз на стваральную работу, на падтрымку таго, што так цяжка нам даецца ва ўсіх сферах — у эканоміцы, у палітычным працэсе, у духоўным жыцці».

Менавіта гэтымі словамі Міхаіла Сяргеевіча і хочацца скончыць кароткі канспект яго выступлення на сустрэчы з дзеячамі савецкай навукі і культуры. І перакінуць адсюль масток да аднаго з ключавых матэрыялаў сённяшняга нумара (стар. 2—3, 14—15) — справядачы з лімаўскага «круглага стала», за якім мы сабралі сваіх найбольш актыўных, грамадска неабыхавых чытачоў. Сталі, парадак дня якога быў вызначаны васьмю так каратка і важна: «Перабудова і мы». Там таксама гучала нямаля трывог і непакоі за стан і будучыню перабудовы. Там таксама ішоў пошук шляхоў яе далейшага руху, далейшага абнаўлення ўсіх сфер грамадска-палітычнага і духоўнага жыцця краіны.

УНУМАРЫ:

НА ТЭМУ ДНЯ

«ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР»

Развагі В. ТАРАСА

4

ПЕРАБУДОВА І МІЖНАЦЫЯНАЛЬНЫЯ АДНОСІНЫ

«ЛЁС МОВЫ, ЛЁС НАРОДА»

Слова М. ТАНКА

5

КРЫТЫКА, БІБЛІЯГРАФІЯ

«НАРМАЛЬНЫЯ ПОШУКІ НОВАГА»

Артыкул
Т. ГРАМАДЧАНКІ

6—7

ВЯРТАЮЧЫСЯ
ДА НАДРУКАВАНАГА

«А СУД ГІСТОРЫІ ЦЯЖКІ!»

Нататкі Б. САЧАНКІ

7, 10—11

П Е Р А К Л А Д Ы

Раздзел з рамана
Дж. ОРУЭЛА

«1984»

8—9

У адну са снежаньскіх субот, пад заслону мінулага года, дзверы рэдакцыі «ЛіМа» былі адчынены. Мы сустрэлі дарогіх гасцей — нашых чытачоў, нашых, так сказаць, «карэспандэнтаў з народа», аўтараў рубрыкі «З пошты «ЛіМа», якая апошнім часам стала прапісана на старонках штотыднёвіка...

А. АЛЯШКЕВІЧ

Э. АРЛОВА

В. АРЛОУ

А. БЕЛАКОЗ

А. БЛІНКОУСКИ

**А. БЕЛАКОЗ,
настаўнік:**

— Наспелі такія практычныя праблемы вывучэння роднай мовы ў школе, якія трэба вырашаць неадкладна, бо будзе позна. Але як? Што мяне найперш хвалюе? Міністэрства народнай адукацыі шырока апавяшчае аб розных дадатковых мерах па паляпшэнні і паглыбленні вывучэння беларускай мовы, ды на справе выходзіць, што гэта не меры, а выбачайце, гульня ў меры. Напрыклад, у сёлетнім навучальным годзе выйшаў падручнік па роднай мове для 5-х і 6-х класаў. Ён перапрацаваны, але перапрацаваны так, што ў выніку намнога зменшылася колькасць параграфіў. За кошт чаго? Сёе-тое выкінулі, там-сям з двух параграфіў зрабілі адзін. У выніку гаворка ідзе зусім не пра павелічэнне колькасці ўрокаў па беларускай мове, а пра яе скарачэнне.

Альбо такі факт. У нашай паказальнай беларускай школе няма падручнікаў па беларускай мове і літаратуры для 5-га класа. Што тычыцца праграмы па літаратуры, ды падбор вершаў, апавяданняў, урыўкаў з буйных твораў нібы знарок зрабілі такі, каб паказаць, што беларуская літаратура нікуды не вяртае. Дзіўнае стаўленне да падручнікаў з боку іх складальнікаў!

У нас у Гудзевічах ёсць музычная школа. Музычныя дысцыпліны выкладаюць у ёй чатыры спецыялісты. Але песні беларускай вы ў гэтай школе не пачуеце. Даводзіцца мне на ўроках літаратуры спяваць з дзецьмі беларускія песні, каб яны зусім не забыліся на свае вытокі.

Памятаю, рыхтавалі мы вечар, прысвечаны 150-й гадавіне з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага. Адна настаўніца павалілася: я пяць песень з дзецьмі развучыла. Даруйце, а дзе ж беларускія песні? — пытаюся. У адказ: а я — руская. Але ж вы, Кажу ёй, жыўце і працуйце ў Беларусі. А ў нас інтэрнацыяналізм, адказвае. Які ж гэта інтэрнацыяналізм, даводжу я, калі толькі рускія песні? Калі б вы падрыхтавалі рускую, грузінскую, беларускую, украінскую, літоўскую песні, вось тады быў бы інтэрнацыяналізм.

Тое самае і з падрыхтоўкай святочнага вечара да 70-годдзя ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Зноў пайшоў да нашых музычных спецыялістаў. А яны ці не ў адзін голас: «Мы не абязаны гатовіць беларускія песні, мы павінны даваць музыкальнае образование вобшце». Як гэта, «вобшце»? Праграма ж пэўная ёсць, дзе і беларускія распрацоўкі прадугледжваюцца... Не, і ўсё тут! «Дык скажыце тады, калі ласка, хто ж беларускую культуру будзе дзецім вучыць? — не вытрымаў я. — Вы ж лічыцеся работнікамі культуры, вам аддзел культуры за гэта грошы плаціць»... Маўчаць.

Вось я і хацеў бы спытацца, як павінны ставіцца да сваіх абавязкаў, якія вяду абавязаны выходзіць і прапагандаваць музычныя работнікі ў самай глыбінцы Беларусі?

Наогул, спадзяваюцца на тое, што з роднай мовай, культурай, гісторыяй праз год-два стане ўсё добра, цяжка. Пра іншае, на вялікі жаль, гавораць факты. Неяк прыехаў да нас у Гудзевічы і зайшоў у наш музей адзін таварыш з Мінска. Прашу яго: зрабіце, калі ласка,

ПЕРАБУДОВА І МЫ: ПЕРШЫ УРОКІ, СПАДЗЯВАННІ, ТРЫВОГІ

Маналогі ў рэдакцыі

ка, запіс у кнізе водгукаў па беларуску. А ён кажа: не магу, даўно мову вывучаў... Таму вось у мяне і няпэўныя спадзяванні на лепшае.

**А. ТРУСАЎ,
археолог:**

— Квінтэсенцыя нашай перабудовы — галоснасць. Менавіта дзякуючы галоснасці ў гэтым я не сумняваюся, перабудова пераможа. Згодзен і тым, што перабудову трэба пачынаць з сябе. Трэба навучыцца выціскаць з сябе раба. Інертнага, абьякавага, заспакоенага, усім задаволенага, які нават не спрабуе пярэчыць абставінам, узяцца да пазіцый прынцыповасці, духоўнага абнаўлення, разняволення.

Дарэчы, як сталы чытач «ЛіМа», магу нагадаць прысутным публікацыі ў гэтай газеце, якія пабачылі свет дваццаць і болей гадоў назад. Ужо ў той час былі спробы пачаць перабудову: ужо тады мы завялі гаворку пра стан помнікаў гісторыі і культуры рэспублікі. Дзякуючы гэтай гаворцы, для нас, археолагаў, рэстаўратораў, перабудова, можна сказаць, тады і пачалася. Цікава было б «ЛіМу» вярнуцца да тых публікацый і прааналізаваць, што зроблена, а што — не.

Я нарадзіўся на самым усходзе Беларусі ў старажытным горадзе Мсціславе, на мяжы з Расіяй. Маці ў мяне беларуска, бацька — рускі. Там, на гэтай усходняй мяжы, вельмі яскрава было відаць, як ідзе адраджэнне нацыянальнай самасвядомасці. Пятнаццаць гадоў у мя, мае землякі змагаліся за стварэнне Мсціслаўскага гісторыка-археалагічнага музея. І мы яго атрымалі.

Лічу, што для беларускага народа перабудова — ці не адзіны шанец, каб духоўна выжыць. І нам трэба яго скарыстаць. Кожны народ, як і чалавек, нараджаецца, сталее і памірае. Беларускі народ зараз перажывае пераход да сталасці. У нас ідзе адраджэнне. Мне давалося пабываць нядаўна ў Польшчы, і што цікава — нават палякі адзначаюць феномен развіцця беларускай культуры. Узяць хоць бы ЭЛІМБел. Гэта першае такога роду выданне на тэрыторыі Савецкага Саюза ды і ў свеце. Дарэчы, за апошнія 15 год у рэспубліцы выдадзена кніг па гісторыі мастацтва, літаратуры, архітэктуры больш, чым за ўсю пяцісотгадовую нашу гісторыю. Ці ж гэта не феномен адраджэння! Нашы людзі ўсвядомілі, што яны — народ, і гэтую плынь росту нацыянальнай свядомасці ўжо не спыніш.

У чым, на мой погляд, сёння

А. ВАРАВА

Р. ВАШКЕВІЧ

С. ДЫЧОК

А. ЖУКОУСКИ

І. КРЫСАК

Рэдакцыйная пошта, лісты чытачоў — ці не самае яркае і пераканаўчае сведчанне таго, што перабудова ў краіне ідзе, што яна, прабукоўваючы яшчэ ў сферы эканомікі, гаспадарання, адбываецца найперш у людскіх душах, што людзі нашы ўсё больш выпростваюцца, разнявольваюцца, выціскаюць з сябе раба, вучацца мысліць шырока і раскавана, глыбока і смела. Карацей кажучы, першая заваёва перабудовы — гэта перабудова душы, перайначванне яе з рабска-залежнай у незалежна-вольную.

Менавіта яны, чытацкія лісты, і падказалі нам задумку сабраць у сценах рэдакцыі найбольш актыўных, па-грамадзянскі баявітых, неабьякавых да працэсаў перабудовы і абнаўлення чытачоў, каб яны тут, за своеасаблівым «круглым сталом», тэма якога свядома была вызначана, магчыма, за надгата шырока і досыць умоўна — «Перабудова і мы», падзяліліся думкамі і развагамі аб яе першых уроках, аб выкліканых ёю спадзяваннях і трывогах, пагаварылі пра сённяшнія нашы жыццёвыя клопаты, сітуацыі, канфлікты і праблемы, з якімі мы сутыкаемся штодня на рабоце, дома, на вуліцы.

Рассылаючы запрашэнні на гэтую сустрэчу, мы бралі пад увагу, каб, па-першае, паклікаць людзей самых розных прафесійных інтарэсаў, і каб яны, па-другое, прадстаўлялі па магчымасці самыя розныя рэгіёны рэспублікі. Тут атрымалася не ўсё так, як меркавалася. Сёй-той з чытачоў не змог прыехаць. Але ў рэдакцыі сабраліся: настаўнік англійскай мовы Асіповіцкай сярэдняй школы № 2 Антон АЛЯШКЕВІЧ, выкладчык Віцебскага тэхналічнага інстытута Валянціна АРЛОУ і яго жонка, былая выкладчыца гэтага ж інстытута, а зараз пенсіянерка Эсфір АРЛОВА, настаўнік беларускай мовы і літаратуры Гудзевіцкай сярэдняй школы Мастоўскага раёна Аляксей БЕЛАКОЗ, галоўны ін-

нашы задачы, «ЛіМа», у прыватнасці? Спрыйце сапраўднай культурнай адукацыі ўсіх нацыянальнасцей, якія жывуць на тэрыторыі Беларусі. Мы любім гаварыць пра інтэрнацыяналізм, а што мы ведаем пра лёс іншых народаў на Беларусі? Амаль нічога. Ні пра яўрэяў, ні пра беларускіх татароў, ні пра рускіх, якія ўцякалі ад Екацярыны пад Ветку. Апошняе ж — унікальная з'ява! Зараз ленынградскія вучоныя едуць вывучаць старажытную рускую мову ў Беларусь, пад Ветку. У нас унікальны кангламерат такіх народаў. Вось таму я і прапаную адкрыць у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» рубрыку «Гісторыя народаў Беларусі».

А культурныя ўзаемасувязі з суседзямі, у першую чаргу, з рускімі, літоўцамі, палякамі, украінцамі і латышамі? У нас вельмі многа помнікаў, як Кажуць, трайнага падначалення: беларуска-польска-літоўскі, беларуска-літоўска-украінскі і г. д. І трэба абавязкова прасачыць, што ў помніку менавіта беларускага, што — літоўскага, а што агульнаеўрапейскага (заўжды трэба выходзіць на еўрапейскі кантэкст).

Яшчэ праблема. Самы вялікі наш бач — бескультурнае кіраўніцтва. Як з ім змагацца? Думаю, варта было б правесці атэстацыю супрацоўнікаў Міністэрства культуры, Фонду культуры, Таварыства аховы помнікаў, іншых таварыстваў і арганізацый. Дзеля гэтага стварыць грамадскую атэстацыйную камісію. Даць чыноўнікам, скажам, год на павышэнне кваліфікацыі, а пасля правесці іх падрыхтоўку. Калі ён не ведае гісторыі, мовы і культуры Беларусі, значыць, ён прафнепрыгодны.

Дарэчы, ці не наспеў час увесці даплаты за веданне моў іншых народаў? Калі чалавек працуе на Гродзеншчыне і валодае польскай мовай, дайце яму дзесяць рублёў даплаты, калі ведае і літоўскую — яшчэ дзесяць рублёў, яўрэйскую — яшчэ дзесяць. Такі вопыт у краіне ёсць. Напрыклад, у публічнай бібліятэцы Салтыкова-Шчадрына ў Ленінградзе за веданне кожнай мовы народаў СССР супрацоўнікам даецца надбаўка да зарплаты. Далей. Трэба правесці гісторыка-культурны лікбез для нашых шаноўных журналістаў, у тым ліку і для журналістаў

«ЛіМа». Так, пачынаць перабудову ў гэтай справе трэба з сябе.

Беларуская мова рана ці позна будзе абвешчана дзяржаўнай. Але подступы да гэтага не павінны быць бюракратычнымі. Я катэгарычна супраць адкрыцця па адной беларускай школе ў кожным раёне Мінска. Гэта—нонсенс! Пачынаць трэба з канкрэтнай праграмы па беларусізацыі, тым больш, такая ўжо была. Я прапанаваў бы «ЛіМу» надрукаваць некалькі артыкулаў па беларусізацыі 20-х гадоў. Гэта была праграма нашай партыі, нашых беларускіх бальшавікоў. Яны зрабілі за дзесяць гадоў шмат, хоць сілы ў іх былі меншыя, чым маюцца сёння. Гэта багаты вопыт, прытым вопыт імяна Савецкай Беларусі. А мы забываемся, што існуем дзякуючы менавіта Савецкай Беларусі.

Варта было б надрукаваць праект праграмы пераходу да дзяржаўнасці беларускай мовы. Абвясціць вакол яе дыскусію, у якой удзельнічалі б рабочыя, сяляне, інтэлігенцыя. Каб ішла ініцыятыва і знізу.

Немагчыма было яшчэ нейкіх пяць гадоў назад уявіць, каб

за такім вост «круглым сталом» сядзелі рабочыя, інжынеры, урачы і гаварылі па-беларуску. Сёння ж гэта факт. Гэта і ёсць перабудова. Я прыйшоў у рэдакцыю аптымістычна настроены, а пайду яшчэ большым аптымістам. Вядома, шмат ёсць і праціўнікаў у нашага нацыянальнага адраджэння. Таму нам важна даследаваць праблему беларусізацыі рознабакова. Пытанне з пытанняў — феномен гарадской культуры ў Беларусі, напрыклад. Я — гараджанін, у мяне няма комплексу вясцоўца. А многія людзі, якія жывуць цяпер у горадзе, маюць гэты комплекс, а ён гіпертрафіраваўся ўжо да здрадніцтва, да адмаўлення сваёй культуры. Нацыя ж не можа жыць без горада. Гэта закон. Горад павінен быць аплотам нацыянальнай культуры.

В. АРЛОУ, выкладчык:

— Пытанні культуры, мовы — пытанні палітычныя. Улічваючы гэта, мы, члены Віцебскага аб'яднання «Узгор'е», падрыхтавалі ліст і накіравалі яго ў ЦК КПСС, у камісію па падрыхтоўцы пленума па міжнацыянальных пытаннях. Мы ставілі пытанне аб дзяржаўнасці беларускай мовы ў рэспубліцы, далі на гэты конт гістарычную даведку. Гаварылі мы і пра тое, што калі пасля вайны рускай мове надавалі па-

сію аб стане беларускай мовы, аб яе ўжыванні. Падрыхтавана была аб'ява. Аб'ява правісела літаральна дзве гадзіны і яе знялі. Аўдыторыя, якая ніколі не зачынялася, на гэты раз была зачынена, камандант не выдаваў ключ. Дзіўна, але чамусьці, як заходзіць гаворка аб культуры, дык адразу ж некаторыя таварышы блытаюць нацыянальнае з нацыяналістычным.

Аднак ёсць і пэўныя станоўчыя зрухі. Нядаўна мне прарэктар прапанаваў падрыхтаваць праграму вывучэння спадчыны. Мы ў аб'яднанні працуем над ёй, чарнавы варыянт ужо зрабілі, у праграму ўвойдуць пытанні па гісторыі, літаратуры, гісторыі архітэктуры. На жаль, мы сёння ў такім стане, што і самі дрэнна валодаем і мовай, і культуру сваю не ведаем. Парашылі, будзем, не саромеючыся, вучыцца. Запрасілі з Мінска гісторыка Анатоля Грыцкевіча. Ён прачытаў цыкл лекцый моладзі, камсамольскім актывістам, каб яны хоць нешта зналі з гісторыі нашай культуры.

Згадаю пад канец адзін трохі экзатычны факт. У Міёры колькі гадоў назад прыехаў ксёндз-літовец. І што? Неўзабаве ён вывучыў беларускую мову і вядзе на ёй службу.

Перакананы, што беларуская мова павінна быць у рэспубліцы дзяржаўнай, толькі тады

творчай работы з чытачамі няма. Рэдка ўбачыш у чытальнай зале прымацаваную навідавоку газету з цікавым зладзённым артыкулам, які ўсхваляваў усіх. А кароткую выбарку з апошніх часопісаў? Таксама. Гэта тычыцца любой літаратуры, але беларуская ў гэтым сэнсе асабліва пакутуе. Яе бібліятэкары проста не заўважаюць. Пра якую прапаганду беларускай кнігі ці часопіса можна марыць, калі бібліятэкарка заяўляе: «Я не знаю беларускага языка і не буду яго учыць. Вся жизнь разговаривалі по-русски, а теперь что, переучиваться?» Або яшчэ чужы: «Да и зачем? Сами белорусы не уважают своей культуры, своим языком не пользуются». Або вост гаворым аб тым, што ў кіёску часам немагчыма набыць тую ці іншую беларускую газету праз гаўзіну пасля яе прывозу, што часопіс «Малодосць» я адшукала ажно ў пятым па ліку кіёску, што «ЛіМ» наогул у Віцебску нельга купіць.

Ну, а такі выпадак? У Акадэмічным тэатры імя Якуба Коласа меўся адбыцца вечар, прысвечаны дню нараджэння У. Караткевіча. За некалькі дзён да гэтай падзеі зайшла я ў бібліятэку Віцебскага ветэрынарнага інстытута і прапанавала бібліятэкаркам павесіць аб'яву аб гэтым вечары. Але, аказваецца, ім, прапаганды-

мовы, культуры. Я таксама з гэтым пагаджаюся.

Тут прагучала думка, што беларуская нацыя знаходзіцца яшчэ ў стане фарміравання. Гэта сапраўды так. Але, калі фарміруецца любы малады арганізм, у яго закладаецца ўсё самае лепшае, неабходнае для гарманічнага росту. А што атрымліваецца на самай справе? Возьмем сродкі масавай інфармацыі — магутны фактар фарміравання чалавечай свядомасці, узбагачэння яго духоўнага багажы, а, значыць, — і гонару за сваё кроўнае. Як абудзіць гэтае пачуццё гонару ў юнага гродзенца, калі праграма Беларускага тэлебачання ледзь прадзіраецца ў эфір праз нейкія тэхнічныя перашкоды? Вось ён і глядзіць днямі і ночамі праграму... польскага тэлебачання. А ці хвалюе каго той факт, што беларускую хвалю ў радыёэфіры злавіць на Гродзеншчыне таксама вельмі цяжка...

Гродзенскія кіёскі «Саюздруку» стракацяць ад маляўнічых вокладак польскіх часопісаў, газет, даведнікаў. І я заўсёды думаю, умяюць жа прапагандаваць нашы суседзі сваю друкаваную прадукцыю! Вось бы і нам навучыцца падаваць так нашы не такія ўжо шматлікія беларускія выданні. Каб кожны мог набыць без праблем той самы «ЛіМ», рэспубліканскія газеты «Звязду» і «Чырвоную змену», часопісы «Крыніца», «Малодосць», «Полымя»...

Давайце ж будзем узаемаўзбагадзіцца, прапагандаваць суседзям, але не забываючыся на сваё...

А. ЖУКОўСкі, інжынер:

— Лічу, што прапаганда беларускай павінна ісці на глыбокай пазаве да іншых культур. Да польскай, у прыватнасці, якая аказала на Беларусь свой адметны уплыў. Класік польскай літаратуры Адам Міцкевіч нарадзіўся на Наваградчыне, матыры і вобразы ягонай пэзіі навеяны нашай зямлёй. Ён па праву належыць тром народам-суседзям — польскаму, беларускаму і літоўскаму.

Тэма нашай гаворкі — вельмі сур'ёзная і рознабакая. Мне здаецца, што перабудова не адбудзецца, калі мы не паклапоцімся пра маральны дух нашых дзіцяй. А хто выхоўвае, фарміруе той дух? Вядома ж, сям'я, школа, усё грамадства. І яшчэ — літаратура. Вось яе нам у рэспубліцы і не хапае. Так, так — не хапае! Што атрымліваецца? Як толькі пабачыць свет якая-небудзь дзіцячая кніжка на беларускай мове, дарэчы, з мізэрным тыражом, то адразу — праз месяц ці два — дубль на рускай мове, прычым у сто — дзвесце тысяч экзemplараў. Так нельга. Прагу дзіцяй да чытання трэба наталяць праз роднае слова, у першую чаргу. Я, напрыклад, прачытаў упершыню «Конніка без галавы» па-беларуску, пра Тома Соера і Гекльберы Фіна — у даваенным выданні таксама ў перакладзе на родную мову. Для мяне гэтыя творы не страцілі сваёй прывабнасці ад таго, што былі выдадзены па-беларуску. Мова ні ў якім разе не з'яўляецца перашкодай у такіх выпадках. Успомніце хоць бы гісторыю з «Дзікім палываннем караля Стаха» і «Чорным замкам Альшанскім». Гэтыя кнігі ў кнігарнях нельга было набыць. І што адметна: шмат людзей, якія не надта ведалі беларускую мову, чыталі гэтыя творы...

Як практычна далучыць нам дзіцяй да роднага слова, да чытання кнігі на сваёй мове? Пакуль мы рэфармуем школу, а чакаць, думаю, дзевяццаці доўга, трэба было б як мага хутчэй пачынаць выданне, напрыклад, «Бібліятэкі прыгодніцкай літаратуры» па-беларуску. Дзеці яе абавязкова прачытаюць. Будзе ім да чаго гарнуцца. А пакуль ім няма да чаго гарнуцца: няма, скажам, у нас нацыянальнай сімволікі, няма беларускіх сцяжкоў, значкоў, календарыкаў, якія можна бы-

ло б купіць дзіцяй. Минуў ужо 1988 год, а партрэтаў Каліноўскага так і не сабраліся надрукаваць. Не можам мы купіць партрэтаў нашых нацыянальных дзеячаў-бальшавікоў Жылуноўна, Чарвякова і іншых. Партрэты Купалы і Коласа таксама няпроста адшукаць. Так што, паўтараю, трэба ўзяць пад кантроль хоць бы дзіцячую літаратуру, выдаваць не толькі творы беларускіх пісьменнікаў, але і перакладаць на беларускую мову ўсё лепшае з сусветнай літаратуры.

Што тычыцца перабудовы ў эканоміцы, дык я лічу: тое, што зроблена, магло быць значна большым, калі б наша начальства наважала тыя законы, якія ёсць. Напрыклад, Закон аб прадпрыемстве. Ён практычна выконваецца ў той меры, у якой «знізу» яго здолеець «узяць». Пакуль жа ніводны пункт закона нельга ўвасобіць у жыццё без барацьбы «вярхоў» і «нізоў», нават на такім малым прадпрыемстве, як Гродзенскі рачны порт, дзе я працую. Нягледзячы на ўсе рэарганізацыйныя, так і не зніклі рознага роду аддзелы, паддзелы, кіраўніцтвы, канторы. Менавіта ў іх руках знаходзіцца ледзь праўлення, а нам — цуглі. Такая «мадэль» гаспадарчага разліку вельмі абмяжоўвае прадпрыемства. Напрыклад, наша невялікая кантора дае дзяржаве паўмільёна прыбытку. Гэта многа, калі ўлічыць, што штат наш — 180 чалавек. Але амаль усе заробленыя нам грошы забірае «верх», г.зн. параходства, якое знаходзіцца ў Гомелі. З параходства да таго ж ідзе безліч папер, на якія мы абавязаны рэагаваць. Ці ж не ўмацоўваем мы, мякка кажучы, бюракратычную машыну такім вост метадам: у адзеле галоўнага ўпраўлення ў Мінску, які нас курываваў, працавала чатыры чалавекі, а ў параходстве такі аддзел «разросся» да востнаццаці чалавек. І кожнаму з іх нам трэба выслать па паперы...

Цяпер мы рыхтуемся да другой мадэлі гаспадарчага разліку. З яе дапамогай, спадзяюся, пераможа і сама добрая ідэя Закона аб прадпрыемстве.

Р. ВАШКЕВІЧ, інжынер:

— Рос і гадаваўся я ў вёсцы Драгічынскага раёна. Потым трапіў на Урал, закончыў там інстытут механізацыі, у 60-м годзе вярнуўся і працую ў Беларусі. Што я скажу аб перабудове? З першага выступлення Міхаіла Сяргеевіча Гарбачова ў памятным Красавіку я зразу меў, што скончылася перыяд «эканомнай эканомікі». Гэты лозунг я наогул ніколі не разуму, але не надта задумваўся, чаму мы то «пцігодку» эфектыўнасці і якасці выконвалі, то яшчэ нейкую. Толькі цяпер, калі за плячымі ладны жыццёвы і працоўны вопыт, пачаў задумвацца, адкуль усё гэта так буйна цвіло. У 60-м годзе мне, маладому інжынеру, было жахліва ўсведамляць, што ў пашане не якасць, а — жульніцтва, нейкая фальшывая эканоміка. Мяне бацькі, дзяды вучылі: рабі добра, рабі якасна. Адкуль жа ўзнікла праблема якасці, калі кожны з нас павінен заўсёды сумленна, а, значыць, і якасна, рабіць сваю справу? Яшчэ ў інстытуце нам тлумачылі, што паняцце «якасць» пахіснулася ў гады вайны, калі век вырабаў кароткі (скажам, самалётаў-знішчальнікаў). Таму кантралёры ўказвалі толькі на тыя непалады, без якіх самалёт не мог узляцець. Нібы адтуль, з таго часу пайшло паслабленне патрабаванняў да якасці. Потым запанавала эпоха павышаных сацабавязцельстваў, асабліва ў час кіравання Хрушчоўа, які заахочваў гэтыя высокія сацабавязцельствы. Нам трэба былі тэмпы росту, каб дагнаць і перагнаць Амерыку. Пайшлі ў ход усялякія прыпіскі, людзі пачалі падманваць адзін аднаго.

Што я вынес са свайго жыццёвага вопыту, са сваіх назіранняў у сувязі з праблемай (Працяг на стар. 14—15).

А. ЛЯГУЦКІ І. НАВУМАЎ А. ТРУСАЎ А. ХАТЭНКА Я. ЯНУШКЕВІЧ

жынер Заходняй пошукава-здымачнай партыі Беларускай гідрагеалагічнай экспедыцыі Аркадзь БЛІНКОўСкі (г. Баранавічы), экскурсавод аб'яднання «Мінсктурыст», гісторык Анатоль ВАРАВА, інжынер-механік Дзяржапраёма БССР Расціслаў ВАШКЕВІЧ з Мінска, інжынер Мінскага вытворчага аб'яднання «Інтэграл» Сяргей ДЫЧОК, інжынер Гродзенскага рачнога порта Аркадзь ЖУКОўСкі, слесар аднаго з мінскіх прадпрыемстваў Іван КРЫСАК, урач-венеролаг Асіповіцкай раённай бальніцы Анатоль ЛЯГУЦКІ, студэнт Гродзенскага медыцынскага інстытута Ігар НАВУМАЎ, кандыдат гістарычных навук, начальнік аддзела комплекснага вывучэння помнікаў інстытута «Белспецпраектрэстаўрацыя» Алег ТРУСАЎ, старшы эксперт Беларускага фонду культуры Антаніна ХАТЭНКА і навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР Язэп ЯНУШКЕВІЧ (усе трое — Мінск).

Амаль пяць гадзін доўжылася шчырая, зацікаўленая, эмацыянальная гаворка. На дзвюх мовах — па-беларуску і па-руску. Праўда, асабліва дыскусій, перакрываюцца спрэчак, як гэта звычайна бывае за «круглым сталом», не было. Хутчэй гэта былі ўзрушаныя маналогі аднадушчаў.

Забягаючы наперад, перакрываючы чытацкія маналогі няма, вядома, патрэбы. Адзначым хіба толькі вост што. Прадстаўнікі розных прафесій, людзі розных сацыяльных пластоў і ўзростаў, быццам звастарыўшыся, завастралі ўвагу найперш на пытаннях адраджэння беларускай мовы, нашай нацыянальнай гісторыі і культуры. Само сабой, ішла гаворка і пра іншае, закраліся самыя розныя жыццёвыя праблемы і з'яві, у тым ліку сацыяльнага і маральна-этычнага парадку, аднак жа пераважалі менавіта культурна-моўныя пытанні.

Ды, урэшце, хай гавораць самі ўдзельнікі нашай рэдакцыйнай сустрэчы — у тым парадку, у якім яны бралі слова.

нуючае становішча, ніхто дазволу на тое не пытаўся, а зараз, калі трэба адраджаць беларускую мову, узнікае моцнае супраціўленне: гэта, маўляў, насадзілі, уціск, прымус. Неўзабаве прыехаў прадстаўнік з ЦК КПСС і звярнуў увагу нашых абласных кіраўнікоў на пастаўленыя пытанні. Пасля гэтага яны сустрэліся з намі і далі звесткі аб тым, якія захадзі робіцца. І я вам скажу, што ў Віцебску і вобласці асобныя абкомаўскія работнікі павярнуліся тварам да беларускай справы. Прыяду такі прыклад. Яшчэ год назад партыйныя работнікі гаварылі, што ў нас двухмоўе натуральнае і няма падстаў мяняць сітуацыю. Цяпер жа яны праўляюць тых, хто кажа, што мова беларуская ім не трэба. Толькі ж — як папраўляюць? Маўляў, давайце правядзем апытанне, ці хочучы людзі валодаць мовай, ці не хочучы. Лічу, што гэта якраз тое пытанне, якое не вырашаецца галасаваннем. Яно павінна вырашацца на дзяржаўным узроўні.

яна будзе пастаўлена ў аднолькавыя ўмовы з рускай. Згодзен, што трэба распрацоўваць праграму ўкаранення беларускай мовы ў шырокія масы.

Э. АРЛОВА, пенсіянерка:

— Я хачу сказаць вост пра што. Абыходзіць маўчаннем наш друк бібліятэкі. Сама я з маленства прывыкла лічыць бібліятэку другім родным домам. Бібліятэка, разумею я, адзін з выдатнейшых асяродкаў культуры, там мы знаёмліся з шырокім светам, з дасягненнямі культуры, з навінкамі літаратуры. Сёння ж гэты ачаг не свеціць, а ледзь тлее. Залы ў бібліятэках цяпер прасторныя, кніг шмат, ды і колькасць бібліятэчных работнікаў — адукаваных, з дыпломамі — не параўнаць з тым, што было раней, а — дзіўна рэч: кнігі і часопісы нібы самі па сабе, а чытачы — самі па сабе. Бібліятэкары з ідэйных праваднікоў між імі ператварыліся ў «прыкніжных» чыноўнікаў. Выстаўку ці агляд навінак яны цяпер правядуць ці наладзяць толькі па загадзе зверху або да юбілейных дат. Паўсядзённай, зацікаўленай а

стам беларускай кнігі, не патрэбен ні Караткевіч, ні памяць пра яго: «Мы не абязаны пісаць і вешаць аб'явы. Это не наше дело».

І яшчэ адно. У «ЛіМе» прачытала ліст намесніка загадчыка Дома палітасветы Віцебскага абкома партыі Мікаіла Глушонка. Ён піша пра тое, як гарвыканком займаўся добраўпарадкаваннем горада: замяніў цепласеткі, заасфальтаваў вуліцы, пабудоваў новыя кафэ, магазіны. У лісце ён згадвае і пра рэстаўрацыю былых Пакроўскай царквы і касцёла св. Варвары. І не ўспомніў таварыш Глушонка, што ў гэтай справе немалая заслуга нефармальнага аб'яднання «Узгор'е». Мо ён не ведае, як узгор'еўцы з рыдлёўкамі пасля работы, вучобы ішлі расчысчаць тэрыторыі, помнікаў? Ведае, несумненна, але не толькі не гаворыць пра гэта, а яшчэ і нападае на «нефармалаў», як рабіў ён гэта, выступаючы на фабрыцы «КІМ».

І. НАВУМАЎ, студэнт:

— Тут ужо гаварылася пра тое, што трэба распрацоўваць праграму адраджэння нашай

УЖО МЫ ПРЫВЫКЛІ амаль кожны свой з'езд, пленум ці нават сход называць гістарычным, хоць большасць з іх былі чарговымі мерапрыемствамі, якія мала чаго ўносілі ў наша творчае асяроддзе, акрамя падліку сціпных дасягненняў і новых запэўніванняў царплівых чытачоў: апраўдаць іх спадзяванні.

Нават слушны заклік «Бліжэй да жыцця!» стаў валонтарэўскім адлюстраваннем рэчаіснасці з дэфармаваным ладам жыцця і грамадскіх адносін у гады жудасных сталінскіх рэпрэсій і ў гады застою, калі эканоміка пачала прабукоўваць на месцы, навука губляць свае заваяванні раней пазіцыі, а літаратура і мастацтва, уціснутыя ў акасяняльцы схемы і догмы сацрэалізму, не маглі праявіць сябе ва ўсёй мастацкай разнастайнасці, перакананасці, наватарстве і рэвалюцыйнасці.

Не маглі. Але гэта не значыць, што многія з нас не бачылі змрочнай рэчаіснасці, не спрабавалі прарвацца праз шчыльны частакол шматлікіх, часта супярэчлівых забаронаў, пастаноў, угодлівых крытычных ацэнак або рознасных артыкулаў, падобных больш да безапелайчых прыгавораў, з чым прыходзіла тады сустрэцца і лічбавы і пісьменнікам і рэдактарам, якіх за малейшы «недагляд» часта мянялі, а то і закрывалі часопіс.

Я помню, як не раз пасля такіх чарговых пастаноў і ўказанняў А. Куляшоў, П. Панчанка і я дзяліліся сваімі думкамі аб тым, што немагчыма, кіруючыся адвольнымі бюракратычнымі патрабаваннямі, стварыць у мастацтве нешта новае, вартае ўвагі, што было б трымавальным укладам у нашу літаратуру.

Відаць, падобныя думкі наведвалі многіх пісьменнікаў, у чым лёгка пераканацца, бо мы знайдзем шмат твораў, напісаных і ў тыя гады, якія ніяк не ўкладваліся і не ўкладваюцца ў пракурстава ложа тагачасных схем.

Зараз праводзіцца вялікая работа па аднаўленні нашай гісторыі і літаратурнай спадчыны.

Работа гэта і адказная і карпатлівая, якая патрабуе аб'ектыўнай ацэнкі, бо побач з выдатнымі творамі, якія не страцілі сваёй каштоўнасці, папоўніўшы нашу класіку, некаторыя адносяцца ўжо да гісторыі, бо, напрыклад, творы сённяшняй нашай маладой змены гавораць аб значна ўзрослым майстэрстве ў параўнанні з маладнякоўскімі. І гэта натуральна, бо старт яе пачаўся са значна большага даробку іх папярэднікаў, бо яны прыходзілі ў літаратуру не з сама-

тужнымі ведамі, а набытымі ў ВНУ. Літаратурным інстытуте.

І агулам панарама сённяшняй літаратуры і асабліва пазіцыі значна шырэйшая. Мне нават цяжка даць яе сінтэтычны вобраз, бо і сам, як многія, не стараюся трымацца кананізаваных правіл і нейкага аднаго стылю ці напрамку. Бо верш — споведзь перад акружаючым нас светам, крок да разгядкі таямніцы жыцця. Як вя-

цяўлення пастаноў XXVII з'езда партыі аб спалучэнні нацыянальных інтарэсаў усіх народаў нашай Радзімы з братэрскай інтэрнацыянальнай дружбай.

Ужо даўно стала аксіёмай тое, што няма на свеце мовы, якая б замяніла мову арыгінала мастацкага твора. Справа беларускай мовы, на вялікі жаль, да гэтага часу часцей спыняецца на канстатацыі гэтага сумнага факта, бо, як выяві-

та незайздроснае становішча, трэба ўзяць пад штодзённы кантроль выкананне ўрадавых пастаноў. Калісьці дом, сям'я, асяроддзе былі негаспадарлівымі вогнішчамі мовы. Але ў нашы часы розных сіразіаючых, міграцый, неспрыяльных бюракратычных устаноў адназначна за стан мовы амаль цалкам кладзецца на плечы школы, мастацтва, літаратуры, ідэалогіі.

А найбольш дзейным было б, каб беларуская мова заняла свой пачэсны дзяржаўны пасада. Ад гэтага руская мова дзі-

жывуць даўжэй, як іх судзілі. Ці ж не скардзілі калісь з параода сучаснасці Пушкіна, Дастаеўскага, Талстога і іншых, і з вышынні небаскробаў, якіх тады яшчэ ў нас не было, глядзелі на іх, як на драбязь. Падобнае было, як вядома, і ў нас у часы «Маладняка».

Гаворачы аб выхаванні моладзі, мы часта забываем, што гэта звязана і з перавыхаваннем нас саміх, не ўлічваем патрабаванняў часу, які адрозніваецца ад таго, калі мы былі маладымі. А нам неабходна, каб не перарывалася сувязь паміж пакаленнямі, каб даражылі нашай нялёгкай, але слаўнай спадчынай.

На сустрэчы з кіраўнікамі творчых арганізацый М. С. Гарбачоў гаварыў аб неабходнасці кансалідацыі нашых сіл, умацаванні рады партыі, аб тым, што пара канчаць з хлюпаннем і хунтэнінаўшчынай, падбухторваннем, якія тармозыць перабудову. «Што, дом свой хочаце спаліць?» Неабходна заўсёды помніць пра свае класавыя пазіцыі, з якіх нас старуюцца збіць, і не заігрываць перад Захадам.

Адным словам: партыя і народ чакаюць ад работнікаў творчых арганізацый новых твораў. А для гэтага трэба, каб кожны з нас глыбока ўсвадоміў тыя задачы, якія стаяць перад намі, — аднаўленне Ленінскіх прынцыпаў у нашым грамадстве, у развіцці сацыялізму.

Перабудова ідзе па ўсіх участках нашага жыцця.

Ужо на апошнім з'ездзе СП СССР закраналіся справы рэарганізацыі апарату і самога СП, выдавецтваў і г. д., да чаго мы не раз, напэўна, будзем вяртацца, бо справы гэтыя не такія простыя, як некаторым здавалася. Мы, напрыклад, ведаем, як павялічыць колькасць сваіх пасяджэнняў, у чым набылі немалую практыку. Але пакуль што не ведаем, як павялічыць колькасць харошых твораў і знізіць рост макулатуры. Хоць у свой час Л. Собалеў кінуў крылатую фразу, што Савецкая ўлада дала пісьменніку неабмежаваныя правы, толькі адабрала ў яго права пісаць дрэнна.

Відаць, на гэта ў нас толькі адзін спосаб: быць на самых перадавых лініях жыцця народа, больш самааддана працаваць і ствараць усё ўмовы для росквіту новых талентаў. І гэта справа неадкладная, дзяржаўная, усенародная — неад'емная частка нашай духоўнай перабудовы, якая з'яўляецца працягам Вялікага Кастрычніка.

Максім ТАНК

Лёс мовы, лёс народа

дома, рыфмаваная еўрапейская пазіцыя стала рыфмаванай толькі ў сярэднявеччы, запазычыўшы гэту форму ад кітайскай і арабскай. І не думаю, каб яна вярнулася да першабытнай сваёй формы. Хутчэй за ўсё характэрным для сучаснай і заўтрашняй пазіцыі будзе суіснаванне ўсіх форм — ад «Слова» да Пушкіна і Маякоўскага і далей. І таму ўсе спрэчкі: якая пазіцыя мае перавагу — не з'яўляюцца істотнымі, бо ўсё вырашае зарад думкі, а не нейкая эквівалентнасць ці фармацэўтыка шамаманства. Ды дыктатура любой якой-небудзь формы можа задаволіць толькі грамаданаў, бо не трэба нічога адкрываць і нічым рызыкаваць.

Трэба сказаць, што старт нашай маладой змены пачаўся ў знамянальны час рэвалюцыйнай перабудовы і аднаўлення Ленінскіх норм ва ўсіх сферах грамадства, эканамічнага і культурнага жыцця краіны. Усё гэта ў многім праіснавала перспектывы нашага развіцця, але і ўсклала нялала абавязкаў на плечы літаратуры — гэта перадаўсім нармалізацыю становішча з беларускай мовай у рэспубліцы, з мовай, якая за гады розных валонтарэўскіх эксперыментальных выпала з нармалівага кругаўзарту жыцця, уживання ва ўстановах, ВНУ, школах і што патрабуе — а ўжо сёння — рэабілітацыі — неадкладнага мер па спыненні гэтай небяспечнай эрозіі, якая пагражае не толькі нашай, але і ўсёй шматнацыянальнай савецкай культуры. Адным словам, вярнуцца да Ленінскіх норм у вырашэнні нацыянальнай палітыкі, да якіх-

лася на апошнім пасяджэнні калегіі Міністэрства народнай адукацыі, колькасць школ з беларускай мовай у гарадах не толькі не павялічылася ў параўнанні з мінулым годам, а з 32% зменшылася да 20,6% і гэта не зважаючы на ўсе пастановы і захады дырэктывных органаў, каб выправіць ненармальнае становішча з беларускай мовай у рэспубліцы.

Лёс народа і мовы — непадзельны, незалежна ад таго, гэта вялікі ці малы народ. Нават мова самага малаго народа — з'ява непаўторная. Недзе чытаў, што на мове эскімосаў існуе 18 назваў снегу, якія маюць семантычную афарбоўку і не паддаюцца перакладу на самую багатую мову. Мой нарэчаны зямляк і даследчык Поўначы В. Казлоўскі ў адным са сваіх нарысаў у газеце «Новая Колыма» піша, што ў эвенкаў 37 станаў снегу, 30 адзенняў поўсці алена. Есць незлічона колькасць непаўторных слоў, адзенняў, колераў, пахаў у мове кожнага народа, якімі народ-словатворца няспынна папаўняе сваю зачараваную скарбніцу мовы.

Толькі за гады нігілістычных адносін да беларускай мовы мы панеслі такія страты, што нават анадэмнічныя слоўнікі не могуць іх увакрасціць. І не дзіва, што сённяшняя мова, асабліва нашых газет, стала такой шэрай і беднай, калі нават і мы, пісьменнікі, у слоўнай рудзе сваіх твораў знаходзім усё менш самародных залатанак. Відаць, каб выправіць гэ-

куючы гістарычным традыцыям і блізкасці не страціла б сваёй ганаровай пазіцыі як мова, на якой загаварыла Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя, як мова міру і дружбы нашых братніх народаў.

Я невыпадкова спыняюся на пытанні мовы, а не на тым, як стаць паэтам, пісьменнікам. Для гэтага ў першую чаргу неабходна мова. Ад яе пачынаюцца дарогі да праўды, любові, прыгажосці — дарогі да людскіх сэрцаў.

Хораша гэз прыгажосці і праўдзе сказаў вядомы польскі пісьменнік, былы вязьнік гітлераўскіх канцлагераў Тадэвуш Бароўскі: «Няма прыгажосці, калі на ёй ляжыць крыўда, няма праўды, каторая гэту крыўду абыходзіць, няма добра, калі яно з тым пагаджаецца».

Праца пісьменніка надзвычай складаная. Бо, акрамя таленту, мне здаецца, неабходна і біяграфія, якая б гаварыла аб сувязі пісьменніка з жыццём. І зразумела — няспынная вучоба. Бо ніхто не можа сказаць, што ён дасягнуў вяршынь, за якой няма другіх вяршынь і небасхілаў.

«Перад напісаннем першай кнігі, — гаварыў Г. Кант, — трэба паставіць перад сабой што прачытаныя кнігі, а перад адным апісаннем чалавека павіненна стаяць сто чалавек, якіх ты добра ведаеш».

І, відаць, не трэба спынацца ставіць новыя помнікі і зносіць старыя, спляшчацца каранаваць і асуджаць, бо гісторыя літаратуры і мастацтва гаворыць, што асуджаныя часта

РОДНАСЦЬ ДУШ І ТАЛЕНТАЎ

«Вітчызна» на старонках «Польмя»

Сам факт з'яўлення на беларускай мове лепшых твораў украінскіх пісьменнікаў, аўтараў часопіса «Вітчызна», — яшчэ адно пацвярджэнне плённасці нашых творчых кантактаў і ўзаемаўзаяў, якія дзякуючы Вялікаму Кастрычніку ўзяліся на сённяшняю вышыню. Тое ж, што па-беларуску апублікаваны матэрыялы непрыглыганаваныя, вострыя, напісаныя ў духу часу ці такія, якія зместам сваім, вырашэннем тэмы гэты час прадчуvali ці нават набліжалі яго, таксама сведчанне важных працэсаў у жыцці грамадства, незваротнасці іх.

З болю — нясцерпнага, ад якога пакуль што, на жаль, няма лекаў — пачынаецца гэтая гаворка пра час і месца чалавека ў ім: нумар адкрываецца вершам Б. Алейніка «Дарогай на Чарнобыль» (пераклад Н. Гілевіча). Невыпадкова адкрываецца, бо «ўсім. Не тоячы ані крупіны, яна раскручвае быццё сувой: тым, што за ганьбу права жыць купілі, і тым... хто ганьбай род не спляміў свой».

Амаль адразу пасля гэтага верша друкуецца часопісны варыянт рамана У. Дразда «Спектакль» (у перакладзе і з прадмоўкай Я. Лецікі). Напісаны ў 1979—1984 гадах, раман упісваецца ў рэчышча праблем, на якія грамадства звяртае сёння ўвагу. Тым самым мастацкае слова пісьменніка быццам пра-

дугадала час. Немалаважна і тое, што матывамі сваімі, выкрывальным пафасам «Спектакль» у нечым пераклікаецца (на гэтым акцэнтзе свае разважання і Я. Леціка) з «Запіскамі Самсона Самасуя» Андрэя Мрыя. Яшчэ адно пацвярджэнне ў карысць таго, наколькі жыўчы характары-тыпы, выпісаныя майстрамі. Многія праблемы, негатыўныя з'явы, да якіх звярталася літаратура яшчэ ў дваццатыя гады, па-ранейшаму даюць аб сабе знаць. Далёка зайшлі мы ў сваім «шапказакідальніцтве», рапартуючы аб усё новых і новых поспехах у сацыялістычным будаўніцтве і не заўважаючы (ці не жадаючы гэта рабіць), што тое, што рабілася ў краіне, у лепшым выпадку можна было ўспрымаць як сумную пародыю на ленінскі план пабудовы сацыялізму.

Апавяданне А. Ганчара «Удвах уначы» (пераклад А. Клышкі), напісанае ў 1963 годзе, тэматычна блізка «Маленькай балерыне» У. Караткевіча, што з'явілася, як вядома, значна раней. На гэты раз «бацька народаў» паказаны ва ўзаемаадносіннах з Аляксандрам Даўжэнкам, які асмельваўся і яму гаварыць праўду ў гэтым творы.

З 1962 года прыйшло да беларускага чытача апавяданне В. Шаўчука «Я вельмі хацў убачыць...» (пераклад А. Жука). Герой яго — адзін з тых, хто загі-

нуў за рэвалюцыю і хто сёння, адтуль, з небыцця, спрабуе ўбачыць цяперашняе жыццё, зразумець, наколькі правы быў ён і яго папелчнікі ў змаганні за самае шчаслівае грамадства на зямлі. Зноў суровая проза жыцця і бяспітасная праўда.

Нумар разлічаны ў першую чаргу на чытача неабіякавага, на такога, які хоча адначасова даведацца пра шмат якіх старонкі нашых кантактаў і ўзаемаўзаяў, што пакуль яшчэ слаба асветлены. Маём на ўвазе прывабны вобраз чужоўнага украінскага пісьменніка М. Хвылявога, апавяданне якога «Кот у ботах» з уступным словам Т. Кабржыцкай нядаўна друкаваў «ЛіМ». Яна ж, Т. Кабржыцкая, у «Польмі» больш падрабязна гаворыць пра творчасць М. Хвылявога і пра стаўленне да ўкраінскага пісьменніка Ц. Гартнага. «Урываек з аўтабіяграфіі», «Сіні лістапад» (пераклад У. Рагойшы) — маленькая частачка спадчыны пісьменніка, але частачка важкая, якая дазваляе не толькі ацаніць ва ўсёй паўнаце значнасць мастакоўскіх набыткаў М. Хвылявога, але, зноў жа, адчуць, наколькі і яго апавяданні сугучны творам беларускіх пісьменнікаў. І не толькі Ц. Гартнага (невывадкова іх абодвух Т. Кабржыцкая называе «двама камунарамі»), а і, скажам, апавяданням таго ж А. Мрыя «Камандзір» і «Калектыў Яўмена».

Чытаючы артыкул В. Рагойшы «Вяртанне метэора» пра паэта Грыцька Чупрынку — радасцю зазначаеш, што з ім «падтрымліваў сяброўскія адносіны Сяргея Паўяна», і верыш В. Рагойшу, калі ён робіць такі інтуітыўны вывад: «Ёсць падставы меркаваць, што менавіта С. Па-

луян пазнаёміў з Г. Чупрынкам Янку Купалу і Максіма Багдановіча — сваіх блізкіх таварышаў, папелчнікаў на ніве нацыянальнага адраджэння».

Лёсы, знявечаныя абставінамі... Як не ўспомніць тут В. Сіманенку. Цяжкая, невылучная хвароба і толькі дваццаць восем пражытых гадоў... Сёння пазіцыя В. Сіманенкі, народжаная ў адліжныя гады, навава вяртаецца да чытача. Перакладчык яго твораў С. Законнікаў не без падстаў на тое называе В. Сіманенку «народным сумленнем ва ўкраінскай савецкай літаратуры». Увазе чытача прапануюцца тыя з вершаў В. Сіманенкі, якія ўпершыню апублікаваны на Украіне толькі летась.

Есць у нумары таксама пазіцыя І. Драча, Д. Паўлычкі, Л. Кастэнікі, Р. Лубкіўскага, П. Скунца, У. Сасюры і іншых у перакладах В. Жуковіча, К. Цвіркі, В. Коўтун, С. Законнікава, Н. Гілевіча, В. Рагойшы; артыкул У. Вярнадскага «Украінскае пытанне і расійская грамадскасць»; рэцэнзія А. Вольскага на кнігу лірыкі Д. Паўлычкі «Таямніца вобліку твайго», выпушчаную выдавецтвам «Мастацкая літаратура». Матэрыялы значныя, багатыя на змест і цікавыя тым, што запрашаюць да роздуму.

...У загаловак гэтага водгуку вынесены радкі з артыкула В. Рагойшы «Лісты Уладзіміра Караткевіча да Рамана Іванчычука». Аўтар паведамляе, што У. Караткевіч, «пазнаёміўшыся з Раманам Іванчычуком, знайшоў магчымасць пабыць у яго ў Львове, яшчэ больш адчуць роднасць душ і талентаў». Гэтую роднасць душ і талентаў адчуваеш, калі знаёмішся з «украінскім» нумарам «Польмя».

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Маладая літаратура, дакладней, маладыя ў літаратуры. Увага да іх. Хапае яе ці не хапае! Калі меркаваць па нашых часопісах і газетах, па тым, што ў іх амаль адсутнічае размова пра творы маладых, то не хапае. Трэба, аднак, удакладніць, якая размова!

Выходзіць зборнік — як правіла, з'яўляецца рэцэнзія на яго. Не як правіла, а як выключэнне, але з'яўляюцца водгукі на першыя публікацыі. Так было, скажам, з апавяданнем М. Філіповіч «Мадонна з Выселкаў». Яго назваў у ліку лепшых у колішнім аглядным артыкуле Г. Шуленка. Бадай, адразу былі заўважаны творы Х. Лялька, У. Ягоўдзіка, У. Арлова, І. Жарнасек, спрэчкі выклікалі першыя апавяданні А. Глобуса. Аднак заўважыць, назваць прозвішча ці творы яшчэ мала. Як і недастаткова абмеркаваць творчасць таго ці іншага кандыдата ў члены Саюза пісьменнікаў. Трэба прызнаць, што як і шмат што іншае ў нашым жыцці, клопат пра маладых, пра літаратурную змену праўляецца пераважна метадам кампаній. Традыцыйным з'яўляюцца хіба нарады ў колішніх Каралішчавічах, а цяпер у новым доме творчасці. Аднак ці няма і тут ад усё той жа кампаніі? М'яне моцна закранула горкае прызнанне Г. Каржанеўскай у нядаўнім «ЛіМе»: «Я не запомніла яго імя». Імя маладога ўдзельніка колішняй нарады, у якога былі добрыя вершы... Я — гэта мы ўсе, каму хоць крышку дарагая родная літаратура і культура. Колькі іх, маладых парасткаў, з якіх штосьці прыстойнае можа вырасці, некуды бяспледна знікае! Натуральны адбор? Але гэты адбор можа дзейнічаць як ва ўмовах змрочнай восені, так і ва ўмовах цёплай вясны. І вынікі будуць розныя. А вясну ці восень мы ствараем у многім самі.

Маладыя ўключаюцца ў літаратуру, у літаратурны працэс, займаюць у ім пэўнае месца. І вось пра гэта гаворка ў нас ідзе рэдка. Хто павінен вестці такую гаворку? Безумоўна, крытыкі, але, безумоўна, і пісь-

У аснову артыкула пакладзена выступленне на апошнім пленуме праўлення СП БССР. Ганарар аўтар прасіць перавесці на рахунак 700412 у фонд дапамогі пацярпелым ад землетрасення ў Арменіі.

меннікі, кожны па-свойму. Мала, думаецца, карысці маладым ад такіх дыскусій, якія распачала была ў мінулым годзе «Літаратурная газета», аднак мы і таго не мелі ў не маем, нам нібыта няма пра што дыскупаваць.

Калі рыхтавалася да выступлення на пленуме, узнікла «крамольная» думка: не ўтварыцца з гвалтам і грукатам літ-

апавяданне А. Глобуса «А ты не смеяся». Дыялог двух, знаёмых паміж сабой людзей, адзін з якіх з выразным парушэннем псіхікі з-за здрады жонкі. Ён сёк сабе пальцы на руцэ, вые на начах у пустой кватэры. Аднак суб'ектніка Збывае пакуты не краюць: «Такія людзі, як Збывае, спачатку выклікаюць спачуванне, а потым не прызнаюць...»

Маўчу. Не ведаю, што казаць. Ці патрэбны тут словы. Збывае шукае падтрымкі. А чым я магу дапамагчы? Сваёй бяды хапае, магу пазычыць. Хто ён

Толькі тады гэты твор (прадмет, з'ява) успрымаецца. Калі працэнт зрушаны ў той ці іншы бок, узнікае непрыяццё і непаразуменне. Магчыма, з творамі некаторых нашых маладых, у прыватнасці А. Глобуса, якраз такі выпадак. Бо нельга папракнуць аўтара, што ён будзе свае творы няўмела ці неахайна, што ў іх адсутнічае думка, не вымалёўваюцца характары... Але чаму пры чытанні твораў немагчыма пазбыцца ад нейкай нежыццёвай халоднасці герояў? Чаму ў іх няма болю за чалавека, — грэ-

шукі новага. Яны, магчыма, толькі больш рашучыя, смелыя і шумныя, чаму спрыяе час. Акрэсліліся два кірункі гэтых пошукаў. Дык навошта, убацьваючы на палетках роднай літаратуры экзатычныя кактусы, запэўніваць сябе і іншых, што ён — тое адзінае, што павінна ў нас быць, і не заўважаць побач спрадвечную валожку? Падобнае назіраецца сярод маладых крытыкаў у падыходзе да традыцыйнай і нетрадыцыйнай літаратуры. Паспехам традыцыйнай быццам ужо і не радуецца, ледзь не саромеюцца іх. Сярод «герояў» мінулагодняга маскоўскага абмеркавання маладой беларускай прозы не было У. Арлова, хоць ён паехаў у Маскву, маючы не толькі зборнік «Добры дзень, мая шыпшына», але і апавяданні «Місія папскага нуцця», «Маўклівы маналог» і іншыя, якія засведчылі імклівы рост маладога празаіка. У асобе У. Арлова беларуская літаратура можа набыць пісьменніка, здольнага не толькі данесці да чытача невядомую інфармацыю. г. зн. пазнаёміць з роднай гісторыяй, але асэнсаваць пройдзены народам шлях, гожы працягнуць справу, распачаў У. Караткевічам. Арлову ж парайлі не пісаць на гістарычную тэму, шукаць у кірунку, якім ішоў у асобных апавяданнях першага зборніка («Ліфт», «Зялёная Чара»). Збоку, аказваецца, не заўсёды бачна лепш. Аднак там былі і свае крытыкі! І, пэўна, найперш дзякуючы ім наша маладая проза, прынамсі, самае цікавае ў ёй, звязвалася толькі з прозвішчам А. Глобуса, А. Астапонка, У. Спяпана, так званых нетрадыцыйналістаў.

Неразумна адмаўляць шлях, абраны гэтымі пісьменнікамі. Ён мае такое ж права на існаванне, як і ўсе астатнія ў літаратуры. Аднак, перш чым абвясціць яго магістральным, мо варта паглядзець, ці сказала мадэрновая літаратура, карыстаючыся выразам Я. Лецікі, нешта такое пра чалавека і свет, чаго не здолела сказаць літаратура традыцыйная? Ка-

НАРМАЛЬНЫЯ ПОШУКІ НОВАГА

Таіца ГРАМАДЧАНКА

суполка «Тутэйшыя», не вазьмі на сябе місію адваката маладых «адмоўны» крытык, як ён сам сябе назваў, А. Сідарэвіч, ці выйшаў бы пленум праўлення на абмеркаванне літаратурнага працэсу і маладога пісьменніка ў ім? Не ўпэўнена.

Самае агульнае ўражанне ад твораў тых, хто сёння ўваходзіць у літаратуру, — яны іншыя, чым былі некалі першыя творы І. Навуменкі, І. Шамякіна, ці І. Пташнікова, А. Кудраўца, ці В. Казько, В. Гігевіча, А. Жука, ці нават Х. Лялька, У. Ягоўдзіка, У. Арлова. Прычыну гэтай «іншасці» бачу не толькі ў розным жыццёвым вопыце ці розных умовах жыцця. Тут усё было б зразумела. Іншае бачу ў свядомым жаданні многіх маладых пераадолець нацыянальную традыцыю, пісаць не так, як пісалі папярэднікі. У творах, можна сказаць, адсутнічае тая ўвага да чалавека, да яго адчуванняў і перажыванняў, да яго радасцяў і бедаў, што былі, скажам, у ранніх творах В. Адамчыка, І. Чыгрынава ці каго яшчэ з пісьменнікаў.

Найперш у гэтым плане кідаюцца ў вочы творы А. Глобуса, хоць можна гаварыць і пра творы У. Спяпана, У. Сіўчыкава, М. Клімковіча. Вось

для мяне? Сябрамі мы не былі, так, знаёмыя. Ён гаворыць пра забойства. Паказвае скалечаную руку. Нарэшце даходзіць, што і я павінен гаварыць хоць што, толькі не маўчаць.

— Як жа гэта ты? — спачування не атрымліваецца ні на калява.

У гэтым творы А. Глобуса, як і ў іншых, можна ўбачыць страшныя выявы нашага часу: аджужанасць паміж людзьмі, адмежаванасць, абьякавасць і глухую, нават варожую адасобленасць ад свету. А яшчэ — усведамленне ўласнай вышэйшасці (маецца на ўвазе, безумоўна, усведамленне героя твора). Гавару — можна ўбачыць, бо для гэтага трэба ўсё ж прыкласці сякія-такія намаганні. Па-першае, паверыць аўтару, што збедненасць, прымітунасць унутранага свету герояў свядомыя, што гэта прыём, а не звычайнае няўменне паказаць чалавека па-іншаму. А па-другое, быць самому з неатрафіраванымі пачуццямі жалю і смутку, каб хоць крыху сагрэць герояў, бо ў іх душах арктычны холад.

Вучоныя сцвярджаюць, што ў творах мастацтва, увогуле ў прадметах, з'явах павінен быць пэўны працэнт старога, звычайнага, і новага, нязвыкллага.

шнага і недасканаллага, слабага і неразумнага?

Крытыка ўжо пэўным чынам выказалася адносна чытача гэтых твораў. Маю на ўвазе выступленне Я. Лецікі на нядаўнім пасяджэнні прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, на якім ішла гаворка пра часопіс «Крыніца». Я. Леціка адначасу, што «проза ў часопісе не традыцыйная, а мадэрновая, што, відаць, якраз і адпавядае сённяшняму маладому чытачу». Варта нагадаць, што ў «Крыніцы» друкаваліся пераважна творы маладых аўтараў: А. Глобуса, А. Астапонка, М. Шайбака, А. Наварыча, М. Клімковіча, А. Казлова. Дык што, узнікае пытанне, будучыня нашай прозы вольна за такой, за мадэрновай літаратурай? Бо калі малады чалавек захапляецца ёю сёння, то наўрад ці заўтра, пасталеўшы, ён вернецца да Талстога і Чэхава, не кажучы ўжо пра Чорнага і Гарэцкага, — гэта прарокі ў сваёй айчыне, а іх, па вядомай прымаўці, няма. Што тады ўвогуле рабіць з традыцыйнай літаратурай? Пэўна, таксама давядзецца агітаваць за яе як агітуем сёння за родную мову?

Сёння ў нашай літаратуры адбываюцца нармальныя по-

тага. І адбываецца такое не таму, што ў літаратуры страцілі таксама вызначальную адвечную сваёй уласцівасцю — разгарацца і затухаць. Відаць, пэўную ролю тут адыгрываюць мякка кажучы, так званыя калалітаратурныя акалічнасці. Так, менавіта калалітаратурныя, дарма што іншы раз выдаюць іх за высокую прычыповасць.

Ды я зноў пачну тым часам пра тых гады, калі сапраўды навідавоку адбывалася размежаванне і ў літаратуры, і самой літаратуры. Маё пакаленне празаікаў і паэтаў знаходзілася пад вельмі моцным уплывам такіх крытыкаў, як Дзмітрый Бугаёў. Дакладней, у сілавым полі іх дзейнасці. Многа і не толькі добрага можна было б сказаць пра той час, але адно бяспрэчна — і пра гэта ўжо мне даводзілася гаварыць, — тая наша літаратура з асаблівай, упартай і нейкай цяжкай сілай гаварыла пра самае глыбокае ў чалавеку; якраз вольна і адкрытае ў чалавеку самае глыбокае — і складала тады галоўны пафас часу, выявіла яго духоўную атмасферу.

Бугаёў шмат працаваў тады, шмат працуе ён і цяпер. І ўсё з той жа адказнасцю і адданасцю. І ў юбілей, відаць, не абіццяе без пералічвання ягонага набытку. Зрабіць гэта можна нават паводле энцыклапедыі: «Друкуецца з 1957 г. Аўтар кнігі пра творчасць М. Лынькова («Шчодрае сэрца пісьменніка», 1963), М. Танка («Паэзія Максіма Танка», 1964), У. Дубоўкі («Уладзімір Дубоўка», 1965), М. Гарэцкага («Максім Гарэцкі», 1968), К. Крапівы («Зборнік сатыры, зборны праўды», 1971), І. Мележа («Вернасць прызнанню. Творчар індыўідуальнасць Івана Мележа», 1977). Працы Бугаёва вызначаюцца увагай да фактаў грамадскага і творчага жыцця пісьменнікаў, аргументаванасцю вывадаў. Выступае ў друку па праблемах сучаснага літаратурнага працэсу, мастацкага майстэрства, стылю (зборнік артыкулаў «Шматграннасць», 1970). Адзін з аўтараў «Гісторыі беларускай савецкай літаратуры» (т. 1-2, 1965—1966) і «Гісторыі беларускай савецкай літаратуры» (1981).

літаратуры» (т. 1-2, 1965—1966) і «Гісторыі беларускай савецкай літаратуры» (1981).

Але энцыклапедыя не была б энцыклапедыяй, каб не адставала ад паступовага руху наперад. Тым часам, як яна стваралася ды выходзіла з друку, Дзмітрый Якаўлевіч выдаў кнігі «Чалавечнасць», «Васіль Быкаў. Нарыс жыцця і творчасці». За кнігу артыкулаў «Талант і праца» яму была прысуджана Дзяржаўная прэмія БССР імя Якуба Коласа. Зрэшты, назвы кніг, лічбы і даты, не іначай, будуць прыгаданы і ў юбілейным адрасе Саюза пісьменнікаў БССР. Але мне хацелася таксама ўспомніць пра іх, каб такім вольным чынам пацвердзіць яшчэ адну добрую якасць Бугаёва, — яго вялікую працавітасць.

У нас мала хто з пісьменнікаў, у тым ліку і крытыкаў, акрамя, вядома, маладзейшых ды самых маладых, не надрукаваў сваёго жыццяпісу ў тых трох тамах аўтабіяграфій, што выйшлі ўжо; аўтабіяграфіі Бугаёва няма ў іх, здаецца, не будзе яе і ў чацвёртым томе, што збіраўся гэтыя гады ў выдавецтве «Мастацкая літаратура». А я шмат ездзіў з Дзмітрыем Якаўлевічам, многа гаварыў — размоўчык ён цікавы і шчодры; словам, даваўся ў жыцці нам нямала пабыць адзін на адзін. Таму хацелася б што-кольвек згадаць з таго перагаворанага, асабліва, што дэталічна ягонага асабістага жыцця, пра якое ён усё яшчэ ніяк не збіраецца сам расказаць.

Помню, як мы вярталіся ўзмку з Дзмітрыем Якаўлевічам з Мясіслава, калі ездзілі на ўгодкі Максіма Гарэцкага. На супроць вёскі Асавец, за якой чыгуначная станцыя з такой жа назвай, Дзмітрый Якаўлевіч папрасіў спыніцца. Вылезлі з машыны. Якраз заходзіла сон-

ца. Яно стаяла з правага боку ад нас. І вольна Дзмітрый Якаўлевіч паказавае трохі лявей: «Там мая вёска, Сычык». — «То, можа, заедзем?» — «Другім разам». Што ж, другім дык другім. Але і другім разам, калі здарыўся выпадак, ён таксама не схацеў заглянуць туды. Праехаў міма. Тым не менш, я сам наведваўся ў Сычык. Гэта было пазней, улетку. Я тады «збіраў матэрыял» пра Васіля Вашчылу. Ужо ведаў, што правадыр Крычаўскага паўстання, — з Лобжы, якая ў Клімавіцкім раёне. А з Лобжы да Сычыка — усяго, здаецца, пятнаццаць кіламетраў, не болей. Дай, рашчы, з'езджу. Думаў, гэта маленькая вёскачка, ну, з тых, неперспектыўных, што пакутуюць і цяпер яшчэ на нашай зямлі. Дык не. Вёска як вёска. Цэнтр калгаса. Вядома, не стрымалася я, каб не пацікавіцца ў тамтэйшых людзей. Але, як гэта цяпер бывае, даўніх жыхароў у Сычыку таксама не багата. І ўсё-такі адна старая на маё запытанне сказала: «А-а-а, ета Гапчын Міцка. Дык яны жылі вунь там!»

Цяпер гэта толькі месца, дзе «яны жылі». Вялікая сям'я Бугаёвых таксама раз'ехалася «па ўсім свеце...» Дзмітрый Якаўлевіч раскаваў, як аднаго разу, здаецца, у трыццаць шостым годзе, працнуўся ўранні і ўпершыню свядома ўбачыў бацьку. Той толькі што вярнуўся з турмы, куды трапіў на пачатку калектывізацыі. Якаў Якімавіч быў конохам у калгасе, і хтосьці данёс у ДПУ, што ён нібыта на сыпае на стайні ў карыта свайму каню больш аўса і кладзе ў яслі больш сена, чым іншымі. А «свой» конь і «іншыя» коні былі ўжо калгасныя! Зразумелыя з дапамогай маці, што гэта нарэшце вярнуўся з турмы ягоны бацька, малы хлопчык раптам кінуўся ад неспадыяванай радасці ў сконі, прыпавічыў: «Цяпер і ў нас ёсць бацька, цяпер і мы не без бацькі!» Толькі не дужа доўга панавала ў іхній хаце радасць. У трыццаць сёмым Якава Якімавіча зноў арыштавалі. Цяпер ужо невядома з якой прычыны. Дамоў ён больш не вярнуўся...

З расказаў Дзмітрыя Якаўлевіча ведаю я і пра тое, як хадзіў ён тады з Сычыка, за тры кіламетры, у Губшчанскую школу. Стаяла яна на высокім

ЖЫЦЦЁ, КНІГІ І ДРУЖБА

Дзмітрыю Якаўлевічу Бугаёву споўнілася шасцідзесяць гадоў, а яшчэ, здаецца, зусім нядаўна мы ў добрым сяброўскім коле ды старым звычайем адзначалі яго першы юбілей — тады гэтак абяляўшаму чалавеку было ўсяго, як звычайна гавораць у такім выпадку, пяцьдзесят. Але адразу ж варта сказаць тут і вольна пра што: цяпер, у свае шасцідзесяць, ён гэтакі ж няўрымслы, што і дзесяць гадоў назад, а галоўнае — усё яшчэ бескампрамісны ў сваіх ацэнках літаратурных і грамадскіх з'яў.

Помніцца ён і зусім малады, калі ішоў у свой час у шэрагу тых літаратурных крытыкаў, якія ўзялі на сябе смеласць сказаць на ўвесь голас, што ёсць што ў паэзіі, у прозе, у драматургіі і хто ёсць хто наогул у нашай літаратуры. За доўгія гады, бадай, упершыню якраз пад уздзеяннем «асветных ідэй», калі можна сказаць так, гэтых крытыкаў мастацкія творы пачалі ўспрымацца ва ўяўленні шматлікіх чытачоў альбо як сапраўды мастацкія творы, альбо як творы шэрыя, пасрэдняя. Адбыліся такі пра-

цэс, вядома, не без супраціўлення. Было тады шмат і энку, і непаразуменняў, і нават помсты. Можна было б сёння нават назваць тых, хто арганізоўваў у газетах пісьмы, а ў часопісах дыскусіі, аднак усё-ткі хутчэй прыходзіць на памяць іншыя імёны, тым больш, што далейшая наша літаратурна-крытычная практыка, асабліва ў апошнія гады, аднавіла ранейшую невыразнасць у ацэнках — якраз з таго шэрагу, у якім стаяў Бугаёў, — гэта і У. Юрэвіч, і Р. Шкраба, і У. Калеснік, Н. Пашкевіч, А. Адамовіч, В. Каваленка, А. Лойка, Ю. Канэ, М. Стральцоў, В. Бечык...

Пісьменніку звычайна цяжка пісаць пра тых, хто ўвесь час апекаваўся і апыяццяў яго творчасцю. Прызнацца, мне таксама. У мам жыцці быў адзін момант, калі Дзмітрый Якаўлевіч моцна падтрымаў мяне; здагадаўся я і пра тое, як даставалася яму пасля за гэтым. Але сёння тое, даўнае, нійначай, можна лічыць ужо ва адзін з накладных выдаткаў літаратурнага жыцця, якое нават у самя добрыя часы мала калі вызначалася справядлівасцю; прынамсі, не толькі наша, але, бадай, ніякая іншая літаратура не можа засцерагчыся ад гэ-

лі не сказала, то ў чым яе перавагі?

І яшчэ адно. Горача вітаючы адкрывальнікаў новай формы і новага зместу, будзе не лішне час ад часу ставіць пытанне: а наколькі яны новыя? Спраба прышчапіць на роднай глебе штосьці ад «новага рамана» ці якога іншага накірунку заходнеўрапейскай літаратуры наўрад ці раўназначна самастойна знойдзенаму. А можа, не спатрэбіцца і ісці далёка ад уласнага парога? Штосьці з «адкрытага» сёння маладымі мы, магчыма, убачым у традыцыяналістаў-папярэднікаў, калі ўважлівай прыгледзімся, напрыклад, да літаратуры 20 — пачатку 30-х гадоў? Былі ў ёй, варта нагадаць, і перыяды нігілізму, адмаўлення традыцыянага, «старога».

Сённяшнім маладым у многім можна па-добраму пазаздросіць. Ці маглі пачаткоўцы ў папярэднія гады выйсці да чытача з такімі творами, як выйшлі, напрыклад, А. Наварыч, А. Федарэнка? Маю на ўвазе апавяданні, змешчаныя ў калектыўнай кнізе прозы «Жнівеньскі праспект». Да гонару колішніх маладых (не ўсіх, вядома), яны імкнуліся, спрабавалі, ды, як гаворыцца, часцей за ўсё намер так і заставаўся намерам. Так здарылася з апавесцю В. Хамчук.

Дзіўныя рэчы часам назіраюцца ў літаратуры. Раней творы не маглі з'явіцца, бо тэма была забаронена. Цяпер яны не з'яўляюцца, бо гэта тэма лічыцца ўжо ледзь не кан'юктурнай. Пісаць пра п'янства сёння, калі вядзецца з ім кампанія па барацьбе, некалькі быццам і несур'езна. Толькі, думаеш, кан'юктурным можа быць падыход да тэмы, а не яна сама, у чым яшчэ раз пераконнае апавяданне А. Наварыча «Азм адпомшчанне уздам».

У многіх з нас, дзіцей вёскі, адклалася ў памяці такая карціна: «Вось наша самая ўтульная на свеце кухенка, родная кухенка дзяцінства: печ, услон і лава, стол і шапка, а за сталом, пакрытым парэзанай цыраці, амаль у покуце, пад абразом Трохручцы — заўсёдня бочка брагі». Ну, можа, не заў-

сёдня, але не такая і рэдкая госьця. І ў многіх з нас тады ды і пасля такая карціна выклікала трывогу? Гэта было сапраўды, як паказвае малады аўтар, нешта настолькі звыклае, бы абраз на покуце, бы самаробныя эдлікі і сталы, бы дзень і ноч. Толькі сёння большасць з нас усвядомілі, як спакваля, незразумела лёгка абжывалася ў нашых хатах страшная бяда.

Творы А. Наварыча, думаеш, вельмі прыкметныя і шматобяцуючая з'ява ў маладой прозе. У гэтага аўтара — натуральная, багатая мова, ёсць думка, ёсць складаны, супярэчлівы чалавек, ёсць жыццё, жывое не алітаратуранае.

У спрыяльны час уваходзяць у літаратуру сённяшнія маладыя. Час, калі «праўда стала Праўдай сапраўды» (радок з паэмы С. Грахоўскага). Безумоўна, жыццё не стала менш складаным і менш драматычным, ды і ці можа яно ўвогуле быць прасцейшым і лёгкім? Як сведчыць сітуацыя ў нашай літаратуры, распрыгоньванне чалавечага духу, адмаўленне ад рэгламентаванай нарміраванай праўды не нараджае аўтаматычна высокамастацкія творы. Чытаючы сённяшнюю перыёдыку, не-не ды і ўзнікне думка: «А ці не была наша літаратура больш смелай у папярэднія гады?». І запэўніваеш сябе, што пішуцца, пішуцца «вострыя» творы, што яны на падыходзе. Урэшце, не «вострыя», бо проста крыкнуць пра нешта цяжкое і трагічнае, што было ці ёсць, для сённяшняга часу ўжо замала. Патрэбны аналіз, мастакоўскае асэнсаванне і даследаванне, тое, што не пад сілу публіцыстыцы. Мы ж пераважна кіпім, бурлім, сыходзім парай. Магчыма, без гэтага «пераходнага» этапу ў адраджэнні не абдыжешся, тут дзейнічае свая заканамернасць. Але каб не заціхла ўсё, не закончылася на ім. Каб у сваёй пераважнай большасці мы аказаліся здольнымі на вялікае, без чаго народ не становіцца нацыяй, а інтэлігенцыя не можа прэтэндаваць на духоўнае паводзіцтва. Мы — гэта зноў усе: пісьменнікі, крытыкі, вучоныя, артысты, мастакі... І сталыя, і маладыя.

бальніцы на Чырвонаармейскай. Мы тады шмат гаварылі з ім пра жыццё, пра літаратуру. Яму цяжка гэта дэталі. Аднак мяне ён не хацеў адпускіць ад сябе. Адпачне, а пасля зноў пачне... Дык Мележ той раз часта згадваў Бугаёва. У дзевятым томе Збору твораў у яго ёсць такі запіс на 334-ай старонцы: «За апошнія дні падавала па-сапраўднаму адно: артыкулы (цэлыя тры) — вялікая работа пра маю творчасць Д. Бугаёва. Даўно не чытаў пра творчасць такога добрага і, галоўнае, талкавага слова. Здаецца, я недарэмна жыву і пакутаваў у літаратуры».

Гэта ўсё праўда ў Мележа — і пра артыкулы Бугаёва, і пра ўласныя пакуты ў літаратуры.

Словамі Мележа можна было б і скончыць своеасаблівае эсэ (прашу прабачыць завольнае абыходжанне з жанрам) пра аднаго з лепшых нашых літаратурных крытыкаў, але вось гартаю запісы, а ўсё карціць нешта дадаць яшчэ. Дык тады хіба вось гэта? Дзмітрый Якаўлевіч некалькі разоў сказаў: «Калі забіралі другі раз бацьку ў турму, па яго хадзіў у лес — там бацька зноў пасвіў калгасныя коні — наш сусед; той і прывеў яго, нічога не сказаўшы пра небяспеку, у вёску, каб здаць міліцыянерам; а многа пазней, ужо ў вайну, маці наша ўзяла таго суседа хросным для меншага брата; і я ніколі не разумеў учынка яе; так і цяпер я не ведаю, чым кіравалася яна тады, а спытаць, пакуль была жывая, не адважыўся».

Што ж, Дзмітрый Якаўлевіч, можа, і добра ты зрабіў, што не спытаў: у нашых маці былі ў грудзях вялікія сэрцы, у якіх месціцца свет з усім людскім!

Іван ЧЫГРЫНАУ.

Віншум!

12 студзеня споўнілася 70 гадоў вядомаму пісьменніку Васілю ХОМЧАНКУ. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з жададаннем добрага здароўя, новых кніг.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама зычаць Васілю Федаравічу, свайму даўняму і актыўнаму аўтару, вострыя і зладзённыя публікацыі якога выклікаюць жывую цікавасць у нашых чытачоў, — усяго самага добрага ў жыцці, творчага плёну.

Працяг тэмы

Барыс САЧАНКА

«А суд гісторыі цяжка!»

знацца, у час працы над гэтымі матэрыяламі асабіста ў мяне не было ўпэўненасці, што яны пабачаць свет. Тым не менш, я працаваў, працаваў захоплены, спяшаючыся: баяўся — раптам нешта зменіцца ў нашым грамадскім жыцці, зноў вернецца ранейшае і я не паспею сказаць таго, што хочацца сказаць. Тады якраз шла падрыхтоўка да XIX Усеаюзнай партыйнай канферэнцыі, і хто мог наперад ведаць, якія рашэнні яна прыме.

Канферэнцыя пацвердзіла курс краіны на дэмакратызацыю, на галоснасць, прыняла рашэнні, якія замацавалі многае з ужо дасягнутага. І дзякуючы гэтай, дэмакратызацыя, галоснасць пайшлі ўглыб. Былі надрукаваны не толькі мае эсэ-даследаванні, а дзесяткі, сотні іншых, куды больш смелых, бескампрамісных, з багатай фактычнай асновай, якія выкрываюць сталінізм як з'яву. Злачынствы Сталіна і яго акружэння перад партыяй і народам сёння ўжо вядомы ўсім. Пашырылася ўяўленне і пра многае, што рабілася ў Беларусі ў тыя нялёгка для рэспублікі гады, асабліва ў апошнія гады рэпрэсій і бяспраўя — 1937 год.

Тады ў Мінск прыехалі для выкрыцця «антысавецкага падполля» Маляякоў і Якаўлеў, быў скліканы пленум ЦК КП(б)Б, які прыняў рашэнне, дзе ў адным з пунктаў гаварылася: «Прапанаваць усім партыйным арганізацыям:

а) хуткую і рашучую ліквідацыю вынікаў шкодніцтва польскіх шпёнаў Галадзёда, Шаранговіча, Бенека, Чарвякова і іншых шкоднікаў і дыверсантаў...»

Пацярпелі ні ў чым невінаватыя дзесяткі, сотні тысяч людзей...

Цяжка страты былі нанесены беларускай літаратуры, культуры і навуцы. Дастаткова сказаць, што дваццаці аднаму з арыштаваных у той год пісьменнікаў была вынесена вы-

шэйшая мера пакарання. Вось іх імёны: Анатоль Вольны (Ажгірэй), Якаў Бранштэйн, Уладзіслаў Галубок, Платон Галавач, Анатоль Дзяржач (Зіміёнка), Аляксандр Дудар (Дайлідовіч), Майсей Кульбак, Міхась Зарэцкі (Касяноў), Васіль Каваль (Кавалёў), Тодар Кляшторны, Дзмітрый Курдзін, Валерый Маракоў, Янка Нёманскі (Пятровіч), Зяма Півавараў, Міхайла Піятуховіч, Аляксандр Салагуб, Васіль Сташэўскі, Браніслаў Тарашкевіч, Уладзімір Хадыка,

дзюны 8 кастрычніка 1937 года... «да расстрэлу. Звестак пра дакладную дату выканання прысуду няма, аднак вядома, што па палажэнні, якое ў той час дзейнічала, такія прысуды выконваліся адразу ж па іх вынесенні. Месцы пахавання асуджаных не фіксаваліся.

Ёсць падставы лічыць, што даты смерці калі не ўсіх, дык ва ўсякім выпадку многіх, хто быў асуджаны ў тыя сталінскія гады і не вярнуўся жывы, не-дакладныя. На такос наводзяць

«У мяне ўзніклі некаторыя сумненні наконт ДАТЫ і МЕСЦА СМЕРЦІ Максіма Гарэцкага. І вось чаму. Ва ўспамінах яго брата — Гаўрылы Гарэцкага ў кнізе «Максім Гарэцкі» (Мін., 1984) дата смерці Максіма запісана: 20 сакавіка 1939 г.; у БелСЭ дата смерці названа тая самая: 20 сакавіка 1939 г. З майго асабістага вопыту (і не аднаго майго) я не толькі дапусцаю, але ўпэўнена, што гэтая дата аснова на дакуменце, атрыманым сям'ёй Гарэцкага ў сувязі з яго рэабілітацыяй, г. зн. у 50-х ці 60-х гадах. Маецца шмат бесспрэчных доказаў таго, што ў гэтага роду дакументах прыведзена дата смерці ФІКТЫВНАЯ. Згодна з пячаткамі, гэтыя дакументы напісаны, як правіла, у Маскве ў 50-х ці 60-х гадах, г. зн. далёка ад месца гібелі, без указання месца пахавання. Гэта датычыцца даты.

Пераходжу да пытання месца. Ці загінуў М. Гарэцкі ў Комі АССР? Маё жыццё так складалася, што ў 1936—1937 гг. сама была ў Комі АССР (Чыбу) і, вясенню 1937 г. мяне везлі этапам у групе з 19 чалавек з Комі на Запад. Дваіх з гэтай групы, мяне і яшчэ аднаго беларуса, прывезлі ў Мінск (на жаль, ні імя, ні прозвішча не ведаю). У мінскай турме я ДАКЛАДНА ведалася, што, акрамя нас дваіх, прывезлі яшчэ некалькіх імёны і прозвішчы ляхі ведаю. Мяркую, што М. Гарэцкі таксама быў вернуты ў Мінск і загінуў хутчэй за ўсё ў Мінску. Не выключана, што быў ён адным з тых, якія загінулі ў Курпатах.

Дык вось. Для таго, каб дакладна вызначыць гэта — трэба атрымаць афіцыйны тэкст прысуду і дату смерці ад КДБ. Ведаю на падставе маіх пошукаў у сувязі з іншымі «справамі», што ў КДБ і МУС такія дадзеныя ёсць.

У мяне, між іншым, засталася ўражанне, што Вы неважліва ўспомнілі пра М. Гарэцкага ў заметцы пра помнік Фран-

узгорку, пасярод былога панскага саду, які яшчэ быў моцны; грушава-яблыневы. З таго ўзгорка далёка б'юць відаць Волчас — рака дзяцінства. Вучыўся Дзмітрый Якаўлевіч у гэтай школе і ў час нямецкай акупацыі, але ўсяго адна зіму — большыя хлопцы, седзячы ў класе на задніх партых, праігралі ўсю тую вучобу ў карты. Ды і не была ім залічана яна: у сорака чацвёртым годзе, пасля вызвалення, давалася зноў ісці ў пяты клас. І як адно з самых вялікіх уражанняў таго часу — савецкіх лістоўкі аб перамозе пад Сталінградам, за якія паліцаі гразіліся «задаць» школьнікам (а тыя збіралі іх па шаране ў полі) шампалоў.

Я і сам з акупацыі багата што вынес. дарма што быў на тым часе значна меншы; можа, таму заўсёды з цікавасцю слухаю таксама чужыя згадкі... Прыход Чырвонай Арміі Гапчынны дзеці сустрэлі ў лес, за вёскай, а перад тым бачылі, як гарэла нібыта сначка, іхняя хата. Дзмітрый Якаўлевіч так і запомніў: «нібыта сначка». І яшчэ ён сцвярджае, што «было цікава глядзець, калі гарэла хата».

Зрэшты, усяго не перакажаш. І пачаў я прыводзіць тут запісы з расказаў Дзмітрыя Якаўлевіча хутчэй за ўсё таму, што сам ён яшчэ не падступаўся з прам да іх.

Пасля вучобы ў педвучылішчы Дзмітрый Якаўлевіч настаўнічаў на Палессі. Пасля зноў вучыўся ў Магілёве, ужо ў педдагачным інстытуце. Аспірантуру канчаў у Мінску, пры інстытуце імя А. М. Горкага. Затым працаваў выкладчыкам у Мазыры.

Словам, як бачыце, чалавек прайшоў ужо вялікую частку свайго жыцця, але пражыў плённа, бо не толькі жыву, а і багата працаваў — цяпер ён аўтар шматлікіх кніжак, прафесар (праўда, сам жартуе — «халодны») і двойчы дзед.

Помню, як добра ставіўся да яго Мележ. З пісьменнікаў я апошні размаўляў з Іванам Паўлавічам, калі той кануў у

Перад тым, як прапанаваць чытачам «ЛіМа» раздзел з рамана Дж. Оруэла «1984» у сваім перакладзе, хачу сказаць некалькі слоў — пра аўтара і ягоны твор.

Як таі сталася, што адна з самых вядомых і папулярных кніг XX стагоддзя, перакладзеная больш чым на 50 моў, выдаваная мільённымі тыражамі амаль ва ўсім свеце, да апошніх часоў заставалася ў нас недаступнай і, як вынік, невядомай?

Хто ж такі Джордж Оруэл? Эрын Аргур Блэйр (гэтакое яго сапраўднае імя) нарадзіўся ў 1903 годзе ў Бенгаліі ў сям'і брытанскага службоўца. Скончыў прэстыжны коледж у Ітане (Англія), служыў у Бірманскай каланіяльнай паліцыі, у 1927 годзе вярнуўся ў Еўропу, займаўся публіцыстыкай, выдаў некалькі кніг эса, публіцыстыкі, успамінаў. Удзельнічаў у грамадзянскай вайне ў Іспаніі на баку рэспубліканцаў, быў паранены. Там, у Іспаніі, Оруэл упершыню сутынуўся з дагматыкамі сталінскага гарту. Якраз тады і адбылася выразная пераарыентацыя сацыяльна-палітычных поглядаў Оруэла. Дагэтуль сацыяліст, ён канчаткова расчароўваецца ў сацыялістычных ідэях, якія на той час «паспяхова» развіваліся і ажыццяўляліся ў нацыянал-сацыялістычнай Германіі і ў «сацыялістычнай» імперыі Сталіна. Такі грамадскі лад Оруэл, гуманіст і дэмакрат з перакананнем, прыняць не мог. Вынікам яго роздуму, магутнай зброяй супраць нялюдскіх таталітарных дыктатур сталіся два яго славетныя раманы — «Скотны двор» (1945) і «1984» (1949). Першы з іх — элегія, натхнёная Свіфтам; свойскія жывёлы скінулі гаспадароў, зрабілі рэвалюцыю і ўсталявалі дыктатуру, дзе ўсе жывёлы роўныя, а некаторыя раўнейшыя за іншых. «1984» — раман-антыутопія, які працягнуў традыцыю гэтага жанру, развітую ў папярэднія гады Я. Замяціным, А. Даблінам, О. Ханслі.

Письменник уявіў сабе свет у 1984 годзе, які б мог быць, калі б сучасны аўтар таталітарныя рэжымы і далей бы развіваліся і ўдасканаліваліся. Перад чытачом паўстае змрочны, нялюдскі, жахлівы свет нянавісці, страху, хлусні, галечы і беспрасвецца.

У п'яцідзсятыя — сямідзсятыя гады ў нашай краіне, відаць, поўнасьцю прынілі крытыку Оруэла ў творы на свой рахунак і таму або цалкам яго замоўчалі, або называлі «біблей антыкамунізму», «трызненнем ваўнічага антысаветчыка» і г. д. Захад часоў «халоднай вайны» выкарыстоўваў твор у прапагандысцкіх мэтах. Але прайшло гадоў трыццаць, і аб'ектыўны аналітыкі на Захадзе пазнаходзілі ў сваім грамадстве шмат з таго, што прадвясчаў Оруэл. Учапіўшыся за гэтыя высновы, нашы спрытныя прапагандысты ў рэальным 1984 годзе змянілі стаўленне да твора: маўляў, гэта пра іх, а не пра нас! І толькі цяпер, праз 40 гадоў пасля напісання рамана, мы прыходзім да той проста і ісціны, што раман пісаўся і «пра нас», і «пра іх», і пра ўсё чалавецтва, пра тое, што ніводзін лад, ніводная краіна не гарантавана ад смяротнага подыху таталітарызму. «1984» — гэта сапраўдны помнік чалавечнасці, дабрыві, праўдзе і справядлівасці. Недарэмна 1984 год быў абвешчаны ЮНЕСКА годам Оруэла.

Апошнімі гадамі краіна наша пачала ўсё больш і больш аддаляцца ад страшнай мадэлі Оруэла. Спадзяваемся ж, што мы ніколі не спынімся на гэтым шляху.

І яшчэ дадам у заключэнне, што творы Оруэла «1984» і «Скотны двор» рыхтуюцца да друку ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

ПЕРАКЛАДЧЫК.

Пераклады

Джордж Оруэл

1984

урывак з рамана

— Наступны, калі ласка! — рыкнуў прол у белым фартуху з апалонікам.

Уінстан і Сайм пасунулі свае падносы пад акеца. Кожнаму адным рэзкім рухам быў накладзены стандартны комплексны абед: міса, поўная ружова-шэрай поліўкі, што была адначасова і першай і другой стравай, луста хлеба, кубік сыру, кубачак кавы «Перамога» без малака і кавалачак сахарыну.

— Там пад тэлегладам ёсць пусты столік, — сказаў Сайм. — Давай захопім па дарозе джыну.

Джын выдаваўся ў фарфоровых кубачках без вушка. Яны прыблізіліся скрозь натоўп і разгрузілі свае падносы на металічны стол, на якім нехта перад тым разліў сваю поліўку — брудную кашу, падобную да ванітаў. Уінстан падняў свой кубачак з джынам, на хвілінку затрымаўся, каб набрацца адвагі, і хутка праглынуў напой, што смакам нагадваў алей. Перамогшы слёзы, што выступілі ўваччу, ён раптам адчуў, што хоча есці. Ён пачаў на поўную лыжку сёрбаць поліўку, на слізкай паверхні якое плаваў нейкі сіваваты ружовы кубік, напэўна, кавалак штучнага мяса. Абодва маўчалі, пакуль не з'елі ўсё, што было ў місах. За столікам злева ад Уінстана, трошкі ззаду, нехта гучна і няспынна гаварыў — гэтая непрыемная балбатня, падобная да кракання качкі, прабівалася скрозь гаману залы.

— Як пасоўваецца справа са Слоўнікам? — спытаўся Уінстан гучным голасам, каб перакрычаць шум.

— Пакуль што павольна, — адказаў Сайм. — Я цяпер сяджу над прыметнікамі. Вельмі цікава.

Пры адной згадцы пра навамоўе ён нібы аджыў. Ён адсунуў місу ўбок, схопіў адной свайой далікатнай рукою лусту хлеба, другой — кавалак сыру. Каб не крычаць, ён схліўся над сталом.

— Адзінаццатае выданне — гэта апошняя, канчатковая рэдакцыя Слоўніка, — растлумачыў ён. — Мы наводзім апошні глянец, мы надаём навамоўю такую форму, якую яно будзе мець, калі інакш ніхто ўжо не будзе гаварыць. Калі мы скончым, людзі накісталі цябе будучы вымушаныя вывучаць усю мову спачатку. Ты, напэўна, думаеш, што мы займаемся толькі тым, што вынаходзім новыя словы? Якраз наадварот! Штодня мы выкідаем старыя словы, у вялікай колькасці. Сотнямі. Мы спрашчаем мову да яе голага касцяка. У Адзінаццатым выданні не будзе больш слоў,

патрэба ў якіх адпадзе да 2050 года.

Ён прагна адкусіў хлеба і, праглынуўшы пару кавалаў, працягваў прамаўляць з фанатычным захапленнем. Яго худы, смуглявы твар ажывіўся, з вачэй знікла насмешліваць, і яны зрабіліся амаль летуценнымі.

— І гэтак выкрэсліванне слоў — цудоўная рэч! Вядома ж, больш за ўсё даводзіцца выкідаць дзеясловы і прыметнікі, але ёсць таксама сотні назоўнікаў, якія гэтак жа лёгка можна выкінуць з мовы. Я маю на ўвазе не толькі словы з бліжнім сэнсам, але і тыя, што перадаюць супрацьлеглае значэнне. У рэшце рэшт, якое права на існаванне мае слова, якое з'яўляецца ўсяго толькі супрацьлегласцю іншага слова? Кожнае слова мае ў сабе сваю супрацьлегласць. Напрыклад, слова «добры». Калі ёсць слова «добры», на што ж тады яшчэ і слова «дрэнны»? Слова «нядобры» выконвае гэтую ролю гэтаксама добра, ці нават яшчэ і лепей, бо з'яўляецца дакладнай супрацьлегласцю добрага, чаго не скажаш пра слова «дрэнны». Калі ж, з другога боку, табе патрэбная мацнейшая ступень «добрага», дык у чым сэнс цэлага шэрагу няясных, непатрэбных слоў, як, напрыклад, «выдатны», «цудоўны» ці як там яшчэ? Слова «плюсдобры» найлепшым чынам выказвае патрэбны сэнс, а калі трэба нешта яшчэ мацнейшае, тады падыдзе слова «звышплюсдобры». Вядома, мы ўжо і цяпер ужываем гэтыя формы, але ў канчатковым варыянце навамоўя іншых слоў проста не застанеца. Уся сістэма значэнняў «добры-дрэнны» будзе прадстаўленая шасцю словамі, а ў рэшце рэшт і адным словам. Ці бачыш ты, Уінстан, усю прыгажосць гэтай ідэі? Вядома ж, ідэя гэтая належыць Вялікаму Брату, — дадаў Сайм, падумаўшы.

На згадку пра Вялікага Брата твар Уінстана на імгненне святліўся. Але Сайм усё ж адразу заўважыў, што не здолеў захапіць Уінстана.

— Ты не можаш па-сапраўднаму ацаніць навамоўе, Уінстан, — сказаў ён амаль са смуткам. — Нават калі ты пішах на ім, ты ўсё роўна думаеш на старомоўі. Я чытаў пару вайх артыкулаў, што ты час ад часу пішах у «Таймз». Яны вельмі добрыя, але гэта ўсяго толькі пераклады. Ты яшчэ вельмі прывязаны да старомоўя з усімі яго няяснасцямі і непатрэбнымі адценнямі думкі. Ты яшчэ не адчуў прыгажосці знічэння слоў. Ці ведаеш ты, што навамоўе — адзіная ў свеце мова, дзе колькасць слоў з кожным годам памяншаецца?

Не, Уінстан гэтак не ведаў. Ён усміхнуўся, паспрабаваўшы выявіць

на твары разуменне, але не наважыўся адказаць. Сайм зноў адкусіў кавалак чорнага хлеба, хутка праглынуў і працягваў далей:

— Ці ж ты не бачыш, што мэта навамоўя — скараціць абсяг дзеяння думкі. У рэшце рэшт мы зробім немагчымым само існаванне думзлачынстваў, бо лапасту не будзе слоў, якімі іх можна будзе выказаць. Кожнае паняцце, якое калі-небудзь трэба будзе выказаць, будзе азначацца толькі адным словам, пры гэтым яго сэнс будзе дакладна акрэслены, а розныя дадатковыя адценні значэння будучы зліквідаваныя і забытыя. Сёння, у Адзінаццатым выданні мы ўжо недалёкі ад гэтага. Але працэс увесць час будзе працягвацца, яшчэ доўга нават пасля нашай смерці. З кожным годам будзе ўсё менш і менш слоў, абсяг свядомасці будзе ўсё вузейшы і вузейшы. Вядома ж, ужо сёння не існуе ніякіх падстаў для апраўдання думзлачынстваў. Гэта проста пытанне самадyscyпліны, кантролю рэчаіснасці. Але ў рэшце рэшт і гэта не спатрэбіцца. Рэвалюцыя пераможа канчаткова, калі мы створым дасканалую мову. Навамоўе ёсць Ангосам, Ангосам ёсць навамоўем, — дадаў ён з таямнічым задавальненнем. — Ці не задумваўся ты калі над тым, што ў 2050 годзе не застанеца ніводнага чалавека, які ўвогуле здолеў бы зразумець нашу цяперашнюю размову?

— Акрамя... — хацеў запярэчыць Уінстан, але не скончыў.

Ён збіраўся сказаць: «Акрамя пролаў», але стрымаўся, бо не быў цалкам упэўнены, што такая заўвага не падасца праймай нядобранадзейнасці. Аднак Сайм адгадаў, што ён хацеў сказаць.

— Пролы — не людзі, — сказаў ён безуважна. — У 2050 годзе, а можа, яшчэ і раней, сапраўднае веданне старомоўя будзе немагчымае. Уся літаратура мінулага будзе знішчана. Чосэр, Шэкспір, Мілтан, Байран будучы існаваць толькі ў навамоўных перакладах і будучы не проста перакладзеныя, а ператвораныя ў супрацьлегласць таму, чым яны былі ў сапраўднасці. Нават партыйная літаратура не пазбегне пераробкі. Нават лозунгі будучы гучаць інакш. Як, напрыклад, захаваецца лозунг «Свабода ёсць рабствам», калі само паняцце свабоды будзе зліквідаванае? Увесь сусвет думкі будзе выглядаць іначай. Увогуле не будзе існаваць ніякай думкі — прынамсі, у тым сэнсе, які мы цяпер укладаем у гэта паняцце. Добранадзейнасць значыць нядуманне — адсутнасць патрэбы ў думанні. Добранадзейнасць у бяздумнасці.

Аднойчы Сайма выпараць, адчуў Уінстан у глыбіні душы. Ён занадта разумны. Ён бачыць занадта ясна і гаворыць занадта шчыра. Партыі такая людзі не падабаюцца. Аднойчы ён знікне. Гэта ў яго напісана на твары.

Уінстан даеў хлеб і сыр. Ён павярнуўся на крэсле трошкі ўбок, каб выпіць каву. За столікам злева ад яго чалавек з празільным голасам працягваў сваю бязлітасную прамову. Нейкая маладая жанчына, напэўна, яго сакратарка, што сядзела спінай да Уінстана, уважліва яго слухала і, здавалася, заўзята яго падтрымлівала. Час ад часу да Уінстана далаталі заўвагі накісталі: «Вы маеце рацыю. Я цалкам з вамі згаджаюся», прамоўленыя голасам, які, відаць, належаў маладой і не надта разумнай асобе. Але першы голас не сціхаў ні на хвіліну, нават тады, калі гаварыла дзівочына. Уінстан ведаў мужчыну з твару, але ведаў пра яго толькі тое, што ён займае нейкую важную пасаду ў аддзеле мастацкай літаратуры. Гэта быў чалавек гадоў трыццаці з мускулістай шыяй і вялікім рухавым ротам. Ягоная галава бы-

УСТАЛОЎЦЫ, што знаходзілася глыбока пад зямлёй, чарга рухалася вельмі павольна. Зала была напханая да берагоў і аглушальна шумная. З акеца раздачы валіла пара ад густой поліўкі з кісла-металічным пахам, які, аднак, не мог заглушыць смуроду джыну «Перамога» — у канцы залы знаходзіўся маленькі бар, простая адтуліна ў сцяне, дзе можна было за дзесяць цэнтаў купіць вялікую шклянку джыну.

— Вось каго я шукаю! — пачуўся голас з-за спіны Уінстана.

Ён азірнуўся. Гэта быў яго сябар Сайм, які працаваў у аддзеле даследаванняў. Можна, слова «сябар» не надта яму пасавала. Цяпер сяброў не было, былі таварышы; але былі таварышы, з якімі было прыемней, чым з іншымі. Сайм быў мовазнаўцам, спецыялістам у навамоўі. Ён належаў да вялікай групы спецыялістаў, якім цяпер было даручана скласці Адзінаццатае выданне Слоўніка навамоўя. Сайм быў дробны, ніжэйшы за Уінстана, чалавечак, цёмнавалосы, з вялікімі выдупленымі вачыма, што пазіралі адначасна сумна і насмешліва і, здавалася, даследавалі пад час гутаркі твар размоўцы.

— Я хацеў спытацца, ці няма ў цябе часам лезаў для галення, — сказаў ён.

— Ніводнага! — з вінаватай паспешлівасцю адказаў Уінстан. — Я шукаю паўсоль. Болей нідзе няма.

Увесь час нехта пытаўся пра лезы. Праду кажуць, у Уінстана заставаліся яшчэ два нечэпаныя. Ужо некалькі месяцаў лезаў нідзе не было. Цяпер увесь час бракавала якога-небудзь тавару першай неабходнасці, якога не было ў партыйных крамах. Часам гузікаў, часам цыравальных нітак або матукоў на чаравікі. Цяпер жа не было лезаў. Калі і можна было іх здабыць, дык толькі наведваючы час ад часу «чорны рынак».

— Я ўжо шэсць тыдняў галюся старымі, — зманіў Уінстан.

Чарга зноў пасунулася наперад. Спыніўшыся, Уінстан зноў павярнуўся да Сайма. Кожны з іх узяў плусты металічны паднос з высока награвачанага стосу, што стаяў на канцы стала раздачы.

— Ці ты хадзіў глядзець учора, як вешалі палонных? — спытаўся Сайм.

— У мяне было шмат працы, — адказаў безуважна Уінстан. — Пагляджу пасля ў кіно.

— Хіба ж кіно параўнаеш з сапраўднасцю, — сказаў Сайм і дапытліва паглядзеў на Уінстана.

Яго насмешлівы позірк прабег па Уінстанавым твары. Здавалася, яго вочы казалі: «Я цябе ведаю! Я бачу цябе наскрозь! Я вельмі добра ведаю, чаму ты не пайшоў глядзець». Сайм быў занятым артадоксам, але з пэўнай дамешкай інтэлектуальнасці. Ён мог з нейкай асалядай, з нейкім агідным задавальненнем гаварыць пра верталётныя напады на варожыя вёскі, пра судовыя працэсы і прызнанні думзлачынцаў і пра катаванні ў сутарэннях Міністэрства Любові. Каб з ім пагаварыць, трэба было ўхіліцца ад гэтых тэм, і, калі магчыма, перавесці гаворку на тэхнічныя асаблівасці навамоўя, тэму, на якую ён мог гаварыць цікава, з захапленнем і веданнем справы. Уінстан адварнуўся ўбок, каб пазбегнуць працізлівага позірку вялікіх цёмных вачэй.

— Павешанне было вельмі цікавае, — сказаў Сайм, прыгадаючы. — Я думаю, што вельмі псуе ўсю справу тое, што ім звязваюць ногі. Я люблю глядзець, як яны дрыгаюць нагамі. І вельмі важна, каб пад канец відовішча з рота вылазіў язык, блакітны, светла-светла-блакітны. Якраз гэтая дэталь мне падабаецца.

ла трошки адхілена назад, ён быў павернуты якраз так, што шкельцы акуляраў адбівалі святло, і таму Уінстан бачыў замест вачэй два пустыя бліскучыя круглячкі. Як ні дзіўна, але было амаль немагчыма зразумець хоць бы адно слова з таго бурлівага патоку, што вырываўся з яго рота. Толькі аднаго разу Уінстан пачуў больш зразумелы ўрываў: «...поўнае і канчатковае выкараненне гольдштэйнізму», — высецела вельмі хутка, адным кавалкам, як нейкае цвёрдае цела. Астатняе было незразумелым крапаннем: кра-кра-кра... Аднак, нават не чуючы, што кажа гэты чалавек, можна было не сумнявацца ў змесце яго прамовы. Ці ён цяпер абываваў Гольдштэйна і патрабаваў суровейшых захадаў супраць думзлачынцаў і сабатажнікаў, ці ён выкрываў звесткі сурэалістычных салдат, ці ён усяляў Вялікага Брата або герояў Малабарскага фронту? — Гэта было ўжо не так істотна. Што б ён ні казаў, можна было быць поўным, што кожнае яго слова слухнае, ідэалагічна вытрыманае і адпавядае прынцыпам Антсоцу.

Пакуль Уінстан разглядаў бязвокі твар, ніякай сківіца якога хадзіла ўверх і ўніз, у яго з'явілася дзіўнае пачуццё, што гэта быў не сапраўдны чалавек, а нейкі манекен, і што яго прамова нараджалася не ў мазгу, а ў ягонай глотцы. Тое, што пры гэтым чулася, копі і складалася вай у сапраўдным сэнсе слова; гэта быў несвядомы, цалкам аўтаматычна вымаўлены гук, падобны да качынага кракання.

Сайм на хвіліну замаўчаў і пачаў кончыкам лыжкі складаць нейкія ўзоры з рэштак поліўкі. Голас за суседнім столікам не сціхаў, ён быў добра чуцны, нягледзячы на гаману, што стаяла навокал.

— У навамоўі ёсць адно слова, — сказаў Сайм, — не ведаю, ці ты яго калі чуў: качакрак. Гэта адно з найцікавейшых слоў, бо мае два супрацьлеглыя значэнні. Ужытае ў дачыненні да ворага яно з'яўляецца лаянкай; сказанае ж аб некім, хто падзяляе твае погляды, яно з'яўляецца пахва-той.

Без сумнення Сайма выпараць, зноў падумаў Уінстан з нейкім шкадаваннем, хоць і ведаў дакладна, што Сайм ставіўся да яго з пагардай і мог бы выдаць яго як думзлачынца, калі б на гэта была хоць якая прычына. Нешта ў Сайма было не ў парадку. Яму нечага бракавала: тактоўнасці, стрыманасці, нейкай уратавальнай дурасці. Яго нельга было назваць надобранадзейным. Ён верыў у прынцыпы Антсоцу, паважаў Вялікага Брата, радаваўся перамогам, ненавідзеў адступнікам не толькі з пераканання, зацята і непахісна, але і свядома, з пранікнёнасцю, якой бракуе звычайным членам Партыі. І ўсё ж было ў ім штосьці, што выклікала падазрэнні. Ён казаў такое, што лепей было б не казаць. Ён прачытаў шмат кніг і быў сталым наведнікам кавярні «Каштан», улюбёнага прыстанішча мастакоў і музыкантаў. Не было таго закона, нават неафіцыйнага, які б забараняў наведваць гэтую кавярню, і ўсё ж гэтая ўстанова мела благаўтэву. Старыя партыйныя дзеячы, што страцілі ласку ў кіраўніцтва, часта наведвалі гэтую кавярню, перш чым зніклі назаўсёды. Казалі нават, што самага Гольдштэйна бачылі тут часам некалькі гадоў ці дзесяцігоддзяў таму. Лёс Сайма было няцяжка прадбачыць. І, аднак, не было ніякага сумнення, што Сайм, калі б ён хоць на хвілінку даведаўся пра сапраўдную натуру латаемных намераў Уінстана, адразу б выдаў яго Паліцыі Думак. Магчыма, што гэта б зрабіў і любы іншы, але Сайм хутчэй за ўсё. Заўзятай адданасці на гэта было недастаткова. Добранадзейнасць была ў бяздумнасці.

Сайм падняў вочы. «Сюды ідзе Парсанс», — сказаў ён.

Ён сказаў гэта такім тонам, што, здавалася, у думках ён дадаў: «Гэты ідыёт». І сапраўды, Парсанс, сусед Уінстана ў дамовым блоку «Перамога», прабіваўся скрозь натоўп — тоўсценкі невялічкі чалавек з бялявымі валасамі і жабыным тварам. У свае трыццаць пяць гадоў ён меў ужо ладны трыбух, але быў рухлівы і маладжавы. Усім сваім выглядам ён нагадваў хлопца-пераростка, ды так моцна, што, нягледзячы на яго цяперашні камбінезон, яго цяжка было ўявіць інакш, чым у кароткіх сініх шортах, шэрай кашулі і з чырвоным шпінёскім галыштукам. Калі спрабуеш уявіць яго, адразу бачыш голая каленкі і пухленькія ручкі з закатанымі рукавамі. Як толькі выпадала найменшая нагода, накітавалі калектыўнай вандручкі або нейкай іншай формы фізічных практыкаванняў, ён заўсёды надзяваў шорты. Ён бадзёра прывітаўся і сеў за стол, пры гэтым навокал адразу пачуўся моцны пах поту. Кропелькі поту спрэс пакрываў яго ружовы твар. Яго здольнасць пацець была неверагодная. У Доме Культуры заўсёды можна было вызначыць па вільготнай рудцы ракеткі, што Парсанс толькі што гуляў у настольны тэніс. Сайм

дастаў шматок панеры, на якім была напісаная доўгая калонка слоў, і стаў уважліва іх вывучаць, трымаючы ў руцэ чарнакрэс.

— Паглядзіце, як ён працуе пад час перапынку! — сказаў Парсанс і штурхнуў Уінстана ў бок. — Вось гэта стараннасць! Што ў вас там, стары? Напэўна, штосьці занадта мудрагелістае для мяне. Сміт, стары, зараз я вам скажу, чаму я вас шукаю. Гэта адносна складкі, што вы мне яшчэ не здалі.

— Што за складка? — спытаўся Уінстан і аўтаматычным рухам намагаў у кішэні грошы. Амаль чвэрць яго заробку ішла на розныя добраахвотныя складкі, якіх было так шмат, што цяжка было іх усе запамінаць.

— На Тыздзень Ніянавісці. Ну, вы ведаеце, збор складак па кватэрах. Я адказны за наш блок. Мы ўжо шчыруем, як можам, будзе нешта грандыёзнае. Магу сказаць, што я буду не я, калі наш стары добры блок «Перамога» не вывесці найпрыгавіцейшых у горадзе сцягоў. Вы абялілі мне два долары.

Уінстан выпігнуў з кішэні дзве тлустабрудныя паперкі і перадаў іх Парсансу, які адначасна прынятую складку ў маленькім нататніку старанным почыркам малапісьменнага чалавека.

— Дарэчы, стары, — сказаў ён, — я чуў, што мой падшыванец стрэліў у вас учора з рагаткі. Я за гэта добра яго адлупцаваў і сказаў, што калі такое паўторыцца, я адбіру ў яго рагатку.

— Ён проста быў не ў гуморы, бо яму не дазволілі пайсці на паешанне, — сказаў Уінстан.

— Ну, нічога, але ж які ў яго добры кірунак думкі, вам не здаецца? Хай мае абое малыя трошкі і гарэзныя, але ж заўзятасці ім не бракуе! У іх у галаве толькі іхнія шпінёскія справы, ну і, вядома, ваіна. Ведаеце, што зрабіла ў мінулыя суботу мая дачушка, калі яе атрады хадзіў у вандручку ў Бэркэм-стэд? Яна і яшчэ дзве дзіўныя цыганкі ўцяклі ад астатніх і ўвесь вечар ішлі след за нейкім падазронным чалавекам. Яны праследвалі яго дзве гадзіны, у самай лясной гушчэцы, і калі прыйшлі ў Эмэрэхам, здалі яго паліцэйскаму патрулю.

— Чаму яны гэтак зрабілі? — спытаўся ўражаны Уінстан.

Парсанс урачыста працягваў:

— Майму дзіцяці здалася, што той быў нібыта накітавалі варожка агента — яго, напрыклад, маглі скінуць з парашутом. Але што самае галоўнае, стары, што ёй перш за ўсё кінулася ў вочы? Яна заўважыла, што ў яго былі нейкія дзіўныя чаравікі — яна сказала, што раней ніколі не бачыла, каб такія хто насіў. Тады яна падумала, што гэта быў нейкі замежны смарчак, га?

— Што сталася з тым чалавекам? — пацікавіўся Уінстан.

— Ну, гэта я ўжо напэўна, не здолею сказаць. Але я б не здзіўлюся, калі б... — Парсанс паказаў з пальцаў пісталет і лясную язьком, падрабляючы гук стрэлу.

— Добра, — сказаў няўважна Сайм, не паднімаючы вачэй з паперы.

— Вядома, мы не павінны рызыкаваць, — паслухмяна згадзіўся Уінстан.

— У рэшце рэшт, цяпер усё ж ідзе ваіна, — адказаў Парсанс.

Быццам пацвярджаючы яго словы, з тэлегляда, што вісеў якраз над ім, грывнулі фанфары. Гэтым разам, аднак, перадавалася не павадамленне пра перамогу на фронце, а ўсяго толькі абвестка Міністэрства Дастатку.

— Таварышы! — закрычаў з запалам маладжавы голас, — Увага, таварышы! Мы маем для вас вельмі добрую навіну. Мы перамаглі ў працоўнай бітве! Апошнія афіцыйныя справаздачы пра вытворчасць тавараў народнага ўжытку ўсіх катэгорый паказваюць, што ўзровень жыцця ў параўнанні з мінулым годам павысіўся не менш, чым на дваццаць працэнтаў. Ва ўсёй Акіяніі сёння раніцай адбыліся стыхійныя дэманстрацыі, пад час якіх працоўныя прадпрыемстваў і ўстаноў маршыравалі са сцягамі па вуліцах, каб выказаць удзячнасць Вялікаму Брату за новае шчаслівае жыццё, якім надарыла нас яго мудрае кіраўніцтва. А зараз паслухайце ўдакладненыя лічбы: харчовыя прадукты...

Словы «наша новае шчаслівае жыццё» былі паўтораны некалькі разоў. Апошнім часам яны сталіся ўлюбёным выразам Міністэрства Дастатку. Парсанс, увага якога была абуджана фанфарамі, слухаў з нейкай здзіўленай урачыстасцю, нейкай павучальнай нудлівасцю. Ён не мог сачыць за лічбамі, але быў упэўнены, што яны нейкім чынам давалі падставу для задавальнення. Ён дастаў вялікую брудную люльку з напалову скуранным тытуном. З нормай тытуно сто грамаў на тыдзень рэдка можна было напоўніць люльку да краёў. Уінстан курыву цыгарэту «Перамога», старанна трымаючы яе гарызантальна. Наступная раздача была толькі заўтра, а ў яго заставалася толькі чатыры цыгарэты. На хвілінку ён адключыўся ад гаманы ў зале і прыслухаўся да па-

току слоў, што валіў з тэлегляда. Ян выявілася, адбыліся нават дэманстрацыі, каб падзякаваць Вялікаму Брату за павышэнне нормы шакаладу да дваццаці грамаў на тыдзень. Але ж толькі ўчора, як ён памятаў, было павадамлена, што норма скарачаецца да дваццаці грамаў. Ці магчыма, каб прайшло ўсяго толькі дваццаць чатыры гадзіны, а народ ужо праглынуў гэтую хлусню? Так, яны праглынулі. Парсанс праглынуў лёгка, з дурасцю жывёліны. Бязвокае стварэнне за суседнім столікам праглынула фанатычна, з западам, з шалёным жаданнем знайсці, выкрыць і выпарыць таго, хто наважыцца сцвярджаць, што на мінулым тыдні норма складала трыццаць грамаў. Сайм таксама праглынуў, але, вядома ж, больш складаным чынам, не без прысутнасці двухдумства. Значыць ён, Уінстан, быў адзіны, хто яшчэ меў памяць?

А казачныя лічбы ўсё яшчэ гучалі з тэлегляда. У параўнанні з мінулым годам было болей ежы, болей адзення, болей дамоў, болей мэблі, болей посуду, болей паліва, болей караблёў, болей верталётаў, болей кніг, болей дзяцей — болей усёго, акрамя хваробаў, злачынстваў і вар'яцтваў. Штогод, штохвілінкі ўсё навокал перажывала бурлівы росквіт. Як і Сайм, Уінстан цяпер узброіўся лыжкай і вырабляў з рэштак поліўкі на сталае разнастайныя ўзоры. Ён з прыкрасцю разважаў пра фізічныя асаблівасці жыцця. Ці заўсёды яно было такое? Ці заўсёды ежа здавалася яму такой смачнай? Ён агледзеў сталуюку. Нізкая столь, наіхваная да берагоў зала, сцены, брудныя ад незлічоных дотыкаў. Паўгінаныя металічныя сталы і крэслы, так цесна папрытыканыя адно да аднаго, што седзячы можна было дакрануцца локцем да суседа. Пагнутыя лыжкі, місы са шчарбатымі краямі, вялікія белыя кубкі і бліскучыя ад тлущыч, бруд куды ні глянь. І над усім гэтым кіслы смурод ад дрэннага джыну, ад нізка-якаснай кавы, ад поліўкі з металічным прысмакам і ад бруднага адзення. І ўвесь час у страўніку і на скуры адчуванне гідкасці, нібы нейкі пратэст, пачуццё, быццам цябе падманулі з тым, на што ты меў права. І, аднак, яго памяць не захавала нічога істотнага ад рэчаў. Наколькі ён помніў, ежы не хапала ніколі, шкарпэткі і споднікі ў людзей заўсёды былі поўныя дзірак, мэбля заўсёды была паламаная і нетрывалая, кватэры недастаткова ацяпляліся, у метро было не ўбіцца, дамы развальваліся, хлеб быў толькі чорны, гарбата была рэдкасцю, кава смярдзела, цыгарэт было замала. Усё было дарагое, усёго не хапала, удосталь было толькі сінтэтычнага джыну. І хоць з гадамі ўсё навокал горшала, гэта нікому не здавалася ненатуральным; не здавалася ненатуральным, што ўвесь час баліць сэрца ад няўтульнасці і броду, недахопу тавараў, бясконых зім, дзіравых шкарпэтак, заўсёды салсаваных ліфтаў, сцюдзёнай вады, пясочнага мыла, пакрышаных цыгарэт, штучных харчовых прадуктаў з падазронным смакам. Чаму няцерпнасць усёго гэтага мог адчуць толькі той, хто захаваў нешта накітавалі памяці продкаў, пра тое, што калісьці ўсё было зусім інакшае?

Ён яшчэ раз агледзеў сталуюку. Амаль усе людзі навокал былі брыдкія і засталіся б брыдкімі і тады, калі б насілі не аднолькавыя сінія камбінезоны, а нешта іншае. У далёкім канцы залы сядзеў адзін за столікам маленькі, надзіва падобны да жука чалавек і піў каву, пры гэтым яго вочкі недаверліва зіркали то ў адзін, то ў другі бок. Як лёгка можна было паверыць, калі толькі не глядзець вакол сябе, што абвешчаны Партыяй фізічны ідэал — высокія дужыя хлопцы і паўнагрудыя дзяўчаты, бялявыя, жыццярадасныя, загарэлыя і бесклапотныя — сапраўды існаваў і нават пераважаў. У сапраўднасці ж, наколькі можна было меркаваць, большасць людзей ва Узлётна-пасадачнай паласе № 1 былі маленькія, чарнявыя і брыдкія. Было дзіўна, як гэты жукападобны тып шырока распаўсюдзіўся ў Міністэрствах: маленькія каржакаватыя людзі, што ўжо ў дзяцінстве былі тоўстыя, з кароткімі нагамі, рэзкімі, нервовымі рухамі і азызлым абываковым тварам з вельмі маленькімі вачыма. Здавалася, што пад панаваннем Партыі гэты тып людзей дасягаў усё большага росквіту.

Паведамленне Міністэрства Дастатку скончылася фанфарамі, якія змянілі дукавой музыкой. Парсанс, якога нава-ла лічба прывяла ў стан няўцяжанага захвалення, дастаў з рота люльку.

— Міністэрства Дастатку сапраўды шмат чаго дасягнула сёлета, — сказаў ён з выгладам знаўцы. — Дарэчы, Сміт, ці ў вас выпадак няма лёзаў для галення, якія вы маглі б мне даступіць?

— Ніводнага, — адказаў Уінстан. — Я сям галяюся ўжо шосты тыдзень адным лязом.

— А... Я толькі хацеў у вас спытацца...

— На жаль, — сказаў Уінстан.

Качыны голас за суседнім столікам, які пад час паведамлення на нейкі час змоўк, загучаў зноў на поўную моц. Невядома чаму Уінстану раптам прыгадалася пані Парсанс з яе кудлатымі валасамі і пылам у зморшчынах твару. Праз два гады дзеці здадуць яе Паліцыі Думак. Пані Парсанс выпараць. Вязуюкую істоту з качыным голасам ніколі не выпараць. Маленькіх жукападобных людзей, што так спрытна спадуюць па калідорах Міністэрстваў, таксама ніколі не выпараць. І дзіўчыну з чорнымі валасамі з аддзела мастацкай літаратуры — яе таксама ніколі не выпараць. Яму здавалася, што ён інстынктыўна адчувае, хто застаецца жыць, а хто будзе знішчаны, хоць і нельга было адразу сказаць, адкуль гэтае адчуванне.

У гэты момант ён раптам прагнуўся ад сваіх летуценняў. Дзяўчына за суседнім столікам напалову павярнулася і глядзела цяпер на яго. Гэта была тая самая чорнавалосая дзяўчына. Яна глядзела на яго крадком, але з дзіўнай пранікнёнасцю. Калі іх позірк сустрэліся, яна зноў адварнулася.

Уінстан абліўся халодным потам. Яго працуў дзікі страх. Пасля страх сунуўся, але засталася нейкая неадчэпная трывога. Чаму яна назірала за ім? Чаму яна ўвесь час ходзіць за ім? На жаль, ён ужо не мог прыгадаць, ці сядзела яна за столікам, калі ён прыйшоў, або прыйшла пазней. Ва ўсякім разе, учора, пад час Двуххвілінкі Ніянавісці яна села якраз за ім, хоць не мела на гэта ніякай пільнай неабходнасці. Цалкам верагодна, што яе заданнем было уважліва прыслухоўвацца, ці дастаткова актыўна ён далучаецца да ўхвальных воклічаў.

Да яго зноў вярнулася ранейшая думка: магчыма, яна і не была агентам Паліцыі Думак, але «віжы-аматары» былі яшчэ болей небяспечныя. Ён не ведаў, як доўга яна за ім ужо назірае, што ён не ўвесь гэты час добра кантраляваў свой твар. Было страшэнна небяспечна даваць сваім думкам нейкае выяўляцца на твары пад час публічных мерапрыемстваў або ў полі зроку тэлегляда. Найменшая дробязь магла выдаць. Нервовая дрыготка, несвядомы трывожны позірк, звывка мармытаць сабе пад нос — усё магло абудзіць падазрэнне. Адзін толькі недарэчны выраз твару (напрыклад, недаверлівы позірк пад час паведамлення пра вайсковы перамога) быў ужо сам па сабе злачынствам. У навамоўі было нават адмысловае слова — тварзлачынства.

Дзяўчына зноў павярнулася да яго спінай. Можна, яна за ім і не сачыла, можа, яна выпадкова другі дзень залар сядзела так блізка да яго. Цыгарэта патухла, і ён асцярожна паклаў яе на край стала. Ён дапаліць яе пасля працы, калі толькі за гэты час з яе не вываліцца тытунь. Цалкам магчыма, што асоба за суседнім столікам была агентам Паліцыі Думак, і вельмі верагодна, што праз тры дні яго кінуць у сутарэнні Міністэрства Любові — але ўсё роўна ён не меў права змарнаваць недакурак! Сайм склаў сваю паперку і сунуў у кішэню. Парсанс зноў пачаў сваю балбатню.

— Я вам не расказваў, стары, — сказаў ён усміхаючыся, з люлькай у зубах, — як мае дзеткі падпалілі спадніцу старога гандлярца на рынку, бо ўбачылі, што яна загортае сасіскі ў плакат з партрэтам Вялікага Брата? Яны крадком падыйшлі да яе ззаду і падпалілі спадніцу запалкамі. Думаю, ладна яе падсмалілі. Во падшыванцы, га? Але ж чуйныя, як паліўнічыя сабакі! Сёння яны атрымліваюць у шпінёнах першакласную падрыхтоўку — нават лепш, чым за мае часы. Чым, вы думаеце, іх апошнім часам узброілі? Слухавымі трубкам, каб падслухоўваць праз замочную шчыліну! Мая дачка прынесла адну ўчора дадому — паспрабавалі яе на дзвярах у спальню, і выявілася, што чуваць у два разы лепей, чым калі проста прыставіць вуха. Вядома ж, гэта толькі цацка, вы ж разумееце. Але, ва ўсякім разе, гэта скіроўвае іх думкі ў добры бок, ці не гэтак?

У гэты момант з тэлегляда пачуўся пранізлівы свіст. Гэта быў сігнал пачатку работы. Усе трое ўскочылі з крэслаў, каб праціснуцца скрозь натоўп да ліфта, і з Уінстанавай цыгарэты высыпаўся астатні тытунь.

З англійскай пераклаў С. ШУПА.

«А суг гісторыі цяжка!»

(Пачатак на стар. 7).

чыску Снарыну. Думаю, што Вы, як і многія іншыя (у тым ліку і я), марыце пра помнік Гарэцкаму ў Мінску. І гэта тым больш будзе слушна, калі пацвердзіцца ў документах, што загінуў ён у Мінску.

Паколькі давялося закрываць пытанне пра помнікі, дадам яшчэ некалькі слоў.

Як Вам, напэўна, вядома, я займаюся біяграфіяй беларускіх дзеячаў Зах. Беларусі. У мяне ўжо даўно сілалася перакананне, што ўсе тыя, хто быў арыштаваны ў Мінску ў 1933 (!) годзе (Рак-Міхайлоўскі, Мятла, Дварчанін, Родзевіч і інш.), большасць з якіх былі высланы на Салаўкі, былі ў 1937-38 гг. вернуты ў Мінск. Мне зараз цяжка ўспомніць некаторыя дэталі. Сярод іх, як вядома без сумнення, быў таксама Браніслаў Тарашкевіч, які ў маі 1937 г. быў арыштаваны ў Мінску, прывезены ў Мінск, дзе і быў 23.11.38 г. расстраляны як агент Другога аддзела польскага Генштаба. (Пра гэта таксама ведае С. Шушкевіч, які сядзеў з ім у Мінску ў суседняй камеры. Можна, ён таксама ведае што-небудзь пра іншых?) Не выключаю, што пытанне пра помнік Б.Тарашкевічу, як калісьці прапаноўваў у газеце А. Мальдзіс, узнікне. Я спадзяюся, што імёны арыштаваных у 1933 годзе беларускіх дзеячаў, што прыбылі ў БССР з Зах. Беларусі, будуць ўключаны тымі, хто змагаецца за Мемарыял ахвярам сталінскіх рэпрэсій.

Наогул, прыведзены мною ў ранейшых публікацыях спіс пісьменнікаў, што ў гады сталіншчыны арыштоўваліся, сядзелі ў турмах і лагерах, былі асуджаны і расстраляны, аказаліся далёка не поўны. Вось новыя імёны: Мікола Аляхновіч, Мікола Байкоў, Захар Бірала, Клім Грыневіч, Ігнат Дварчанін, Уладзіслаў Дзяржынскі (Чаржынскі), Антон Крывіца-Ждановіч, Антон Згіроўскі, Мікола Каспяровіч, Федар Куляшоў, Вацлаў Ластоўскі, Язеп Лёсік, Алесь Ляжневіч, Аркадзь Мардвілка, Алесь Пруднікаў, Раман Сабаленка, Тодар Курбацкі, Макар Шалай, Янка Туміловіч, Васіль Хомчанка...

Але і з улікам гэтых імён спіс усё адно няпоўны, бо ў ім няма тых, хто яшчэ і дасюль не рэабілітаваны, бо, як паведамлялася ў друку, у праваахоўных органах рэспублікі адсутнічаюць звесткі пра судзімасць і лёс многіх, у прыватнасці, Рыгора Бахты, Алесь Вазілы, Даныль Васілеўскага, Алесь Гародні (Функа), Макара Краўцова, Антона Луцкевіча, Браніслава Люгаўскага, Язэпа Мазуркевіча, Сяргея Мурза, Уладзіміра Самойлы-Сулімы, Апанаса Сідарэнка, Янкi Субача, Алесь Траецкага, Пятра Хатулёва... А колькі загінула моладзі, тых, хто надрукаваў першыя свае вершы, апавяданні, артыкулы, хто рыхтаваў сябе да працы ў літаратуры! Ды і на тых не варта забываць, хто, трапіўшы пад сталінскі прэс, асуджаны ў турмах і лагерах, потым запляміў сваё імя супрацоўніцтвам з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Іх таксама няма...

Не трэба думаць, што гэтак пацярпела ў тыя гады толькі беларуская літаратура, беларуская пісьменніцкая арганізацыя. Супрацоўнік часопіса «Дружба народаў» Эдуард Белтаў, які займаецца зборам матэрыялаў пра беспадстаўна рэпрэсіраваных у 30—50-ыя гады рэвалюцыянераў, вучоных, ваенных, дзеячаў літаратуры і мастацтва, паведамляў у газеце «Кніжное обозрение», што ў

яго картатэцы ёсць звесткі пра 1000 пісьменнікаў, што загінулі ў турмах і лагерах. «Прычым, — як піша ён, — насуперак маім меркаванням, рэпрэсіраваных рускіх пісьменнікаў аказалася меншасць. З тысячы загінуўшых прыкладна семсот — пісьменнікі саюзных і аўтаномных рэспублік. Па нацыянальных літаратурах быў нанесены такі знішчальны ўдар, што некаторыя з іх ад яго яшчэ не акрылі, і наўрад ці акрыюць у бліжэйшыя гады». І далей: «Яшчэ раз паўтараю. Знішчэнню падвяргаліся не якая-небудзь асобная, а практычна ўсе нацыянальныя літаратуры». («Кніжное обозрение», 17 чэрвеня 1988 г.). Расказаўшы, што з усіх літаратур найбольш пацярпела ўкраінская («Тое, што зрабілі з украінскай літаратуры, дрэнна паддаецца апісання»), Э. Белтаў працягвае: «Тое самае з беларускай літаратурай. Яна была распущылася, расквітнела ў 20 — пачатку 30-х, і раптам нічога няма. А тыя, хто застаўся (Якуб Колас), яны практычна нічога не пісалі, сядзелі і чакалі, калі іх арыштуюць...»

Э. Белтаў памыляецца. Не ўсе сядзелі і чакалі, калі іх арыштуюць. Некаторыя дапамагалі тым, хто арыштоўваў, — пісалі артыкулы, дзе выкрывалі «подлае нутро буржуазных нацыяналістаў, трацкістаў, польскіх шпіёнаў і дыверсантаў», розных іншых адпетых «ворагаў народа», а то не грэбавалі і даносамі ў адпаведныя органы... У гэтай сувязі хочацца спыніцца на «дзейнасці» Андрэя Александровіча. Надрукаваўшы паэму «Цені на сонцы», дзе зняславіў — «выкрыў» — многіх вядомых літаратараў, ён сваю актыўнасць перанёс на сходы. Вось вытрымкі з яго даклада на III пленуме праўлення Саюза савецкіх пісьменнікаў СССР (1936 г.):

«Паэты дарэвалюцыйнай Беларусі, якія пакінулі ў беларускай паэзіі больш ці менш значны след (Цётка, Максім Багдановіч, Цішка Гартны, Змітрок Бядуля (Ясанкар), Алесь Гурло, Янук Журба, Канстанцыя Буйло і інш.) — усё яны, вар'іруючы крыху каларыт і сродкі мастацкага адлюстравання, ідэйна і тэматычна ўвогуле былі адны. Прышоўшы ў літаратуру ў гады 1910—1914, яны выхоўваліся на старонках буржуазна-нацыяналістычнай газеты «Наша Ніва» — сталі выразнікамі і носьбітамі яе ідэалогіі. З нарастаннем рэвалюцыйных падзей адны зусім зніклі з літаратуры, другія нясмела, з аглядамі, з вялікімі ўнутранымі хваравітымі працэсамі, з ідэйнымі праваламі ўключаліся ў рэвалюцыйную плынь, трэці пераходзілі ў лагер контррэвалюцыйны...»

Значную гісторыка-літаратурную цікавасць уяўляюць — паэт прыгонніцтва Вінецку Дунін-Марцінкевіч і паэт Францішак Багушэвіч — вяршальнік народжанай нацыянальнай буржуазіі.

Крытыка, якая прапагандавала буржуазна-нацыяналістычныя ідэалы «Нашай Нівы», неаднаразова пісала, што:

«Па стылю і па чысціні ужывання ў творах беларускай мовы Дуніна-Марцінкевіча спраўдзіла лічача бацькам беларускай мастацкай літаратуры. Бацькам жа беларускіх пісьменнікаў з сапраўды чыстым характам і з чыста беларускім нацыянальным духам і яшчэ

больш чыстай беларускай мовай з'яўляецца Францішак Багушэвіч».

Гэтая аслепленая нацыяналістычным чадам крытыка з вялікай сілай шкодзіла Янку Купалу і Янубу Коласу. Пачаўшы сваю паэтычную дзейнасць пад велізарным рэвалюцыйным уплывам падзей 1905 г., будучы выразнікамі працоўных, Купала і Колас пачалі здаваць свае рэвалюцыйна-дэмакратычныя пазіцыі, трапляючы пад уплыў пазалочаных фраз беларускіх памешчыкаў і кулакоў аб «златам веку» беларускай гісторыі...

На старонках «Нашай Нівы» пачынае займаць «вядучае» месца заалагічны шавінізм, прыкрыты «філасофіяй» нацыянальнага духу. У гэты перыяд Я. Купала і Я. Колас замест далейшага развіцця дэмакратычных элементаў у сваёй творчасці не ўстойлі, адышлі на буржуазныя пазіцыі, сталі ідэолагамі так званага «адрэджэння» — руху беларускай буржуазіі.

Вялікую Кастрычніцкую рэвалюцыю Я. Купала і Я. Колас не зразумелі. Яны не зразумелі класавай сутнасці пралетарскай рэвалюцыі, і ў першыя савецкія гады творча заставаліся на сваіх ранейшых пазіцыях. Часам у іх творах гучалі ноткі непавагі на адрасу дыктатуры пралетарыятаў.

Яшчэ больш рашуча А. Александровіч граміў «буржуазна-нацыяналістычнага» паэта Максіма Багдановіча. Нават мовы і то яго не прымаў, бо, бачыць, «мова творчасці Багдановіча з'яўляецца ніжняй, халоднай мовай. З аднаго боку, моўная культура яго расла на базе прымітыўна «дзэравеншчыны», з другога боку, ён уключаў у беларускую мову без патрэбы бытавыя словы з мовай суседніх з Беларуссю народаў».

Што ўжо казаць пра сваіх паплечнікаў па пярэ, а тым больш сапернікаў па творчасці і службовай кар'еры! Справа дайшла да таго, што нават прысланага з партыйнай работы для наглядання парадку ў Саюзе пісьменнікаў Міхася Клімковіча, які з усіх пісьменнікаў перш за ўсё вылучаў менавіта яго, А. Александровіча, — нават яго не пашкадаваў, прымушў пасля аднаго з чарговых пасяджэнняў паласнуць сябе брытвай на горле...

Калі «выкрылі» як «замаскаванага ворага народа» і арыштавалі А. Александровіча, адна з заходнебеларускіх газет з гэтага выпадку змясціла артыкул, які называўся: «Насіў воўк, панеслі і ваўка».

Не з лешага боку паказалі сябе ў тыя гады і многія іншыя пісьменнікі, ды і не пісьменнікі. Ішоў жа працэс фактычна знішчэння, ліквідацыі ўсяго беларускага ў Беларусі. Падводзілася пад гэта са спасылкамі на творы К. Маркса, Ф. Энгельса, У. Леніна, І. Сталіна нават тэарэтычная база. Асабліва шчыраваў С. Вальфсон. У зборніку «Навука» на службе нацдэмаўскай контррэвалюцыі, які выдала Беларуска Акадэмія навук у 1932 годзе, надрукавана некалькі артыкулаў, аўтарам ці сааўтарам якіх быў гэты «філосаф». Паставіўшы перад сабою задачу «ўсебаковага раскрыцця беларускага нацыяналістычнага буржуазна-ідэалогіі», ператрысіць на вачох шырокіх мас ідэювы багаж нацдэмаў, выявіць яго надзвычайнае навуковае ўбожства, паказаць, як нацдэмаў пад флагом «чыстай навукі» прасоўвалі ў сваіх работах

кулацка-шавіністычную кантрабанду, як кантрабандысты ад нацдэмакратызму прыкрываліся маскаю нацыяналізму і патрыятызму, каб лепш і з меншаю небяспекаю ажыццяўляць свае класавыя мэты — мэты лютлага ворага пралетарскай дыктатуры». С. Вальфсон проста знішчаў, палітычна дыскрэдытаваў, абліваў памыямі ўсіх дзеячаў нацыянальна-вызваленчага руху Беларусі, стваральнікаў яе культуры, літаратуры і навукі. У «жалезны інвентар» нацдэмакратызму, — ідэі аб тым, што «беларусы маюць сваю гісторыю», «філосаф» залічыў, а заадно і абліў памыямі Ф. Багушэвіча і Я. Неслухоўскага, В. Ластоўскага і Я. Лёсіка, М. Доўнар-Запольскага і М. Шчакаціхіна, М. Каяловіча і А. Сапунова, Ф. Шантыра і А. Баліцкага, М. Каспяровіча і А. Шлюбскага, Я. Коласа і А. Дудара, У. Дубоўку і М. Лужаніна і многіх-многіх іншых. Нават Ф. Скарыну, К. Каліноўскага і то «філосаф» не абмінуў. Вось што ён пісаў у артыкуле «Ідэалогія і метадалогія нацдэмакратызму»:

«Адным з вельмі пашыраных метадаў дзейнасці нацдэмаў з'яўляецца самая бессаромная фальсіфікацыя гістарычнага мінулага Беларусі. Адным з важнейшых антаў гэтай фальсіфікацыі з'яўляецца ператварэнне ў прадна беларускай пралетарскай культуры Францішка Скарыны, 400-годдзе перакладу Скарынай бібліі на беларускую мову дае нацдэмам повад да шумнай нацыяналістычнай дэманстрацыі, якая пракацілася па ўсёй БССР. Навуковыя установы Беларусі аддаюць сваю энергію высвятленню пытання аб тым, ці быў Скарына «католікам, хрысціянствам паводле лацінскага абраду», ці ён «перакінуўся ў праваслаўе». Шаноўныя вучоныя з запалам абмяркоўвалі «Шчакаціхінскую гіпозу», якая ўстаўляе на аснове даследавання скарынінскага гербу і астралагічных прычыпаў XVI веку дакладны дзень нараджэння Скарыны. Імя Скарыны прысвойваецца культурным установам БССР. Навокал Скарыны ўтвараецца арэол роданачальніка беларускай культуры, якая ставіцца пад знак «скарынінскай традыцыі»...

Побач з культурам Фр. Скарыны ўтвараецца і культ Кастуса Каліноўскага, які ператвараецца амаль не ў прадна Беларускай Сацыялістычнай Савецкай рэспублікі. Імя гэтага шляхецкага рэвалюцыянера акружаецца арэалам гераічнага шукальніка «музыкай праўды». Пры дапамозе бесцярпымых фальсіфікацый утвараецца вобраз рэвалюцыйнага барацьбіта беларускіх сялянскіх мас, які падняўся на барацьбу з прыгнятальнікамі і эксплуатаатарамі... У артыкуле «Мовазнаўства», напісаным С. Вальфсонам у сааўтарстве (Л. Бабровіч, І. Шпілеўскі, В. Бандарэнка, Я. Мацюкевіч), «скарынінская» тэма ды і тэма «Кастуся Каліноўскага» знаходзіць свой працяг: «Нацдэмакраты імкнуліся «адрэджіць» беларускую мову пад знакам растаўрацыі ідэяў старыны... У гэтай арыентацыі сваёй яны і ўтварылі культ Францішка Скарыны, ператворанага побач з Кастусём Каліноўскім у гістарычнага прадна Беларускай Савецкай рэспублікі, у асноўнапаложніка беларускай культуры, у найвышэйшы аўтарытэт у пытаннях словатворчасці». Вінаваціцца Я. Лёсік, які яшчэ ў 1917 г. прапаноўваў да 400-годдзя выпусціць скарынінскую біблію. М. Гарэцкі, які заклікаў паставіць помнік «вялікаму русіну, шчыраму сыну Белага Русі», аўтары кнігі «400-лецце беларускага друку» (Мн., 1926 г.), якія «звыш чым на 20 арнушоў культуры» «скарынінскую традыцыю»...

С. Вальфсон, а разам з ім і іншыя, адмаўлялі беларусам права мець свае, якія б там ні было, традыцыі, святы, мець сваю гісторыю, культуру, мову, літаратуру. Нават быць патрыётамі, любіць свой край, сваю зямлю. Так, прыводзячы цытаты з выступлення А. Баліцкага* («Жывучы на чужыне, беларусы як найлепш зразумелі,

што яны асобны народ, які мае сваю мову, свае звычкі, старыну і дзеля таго маюць права на сваё існаванне...»; «Мы, беларусы, вялікія патрыёты і любім сваю родную, змучаную і аблітую крывёй Беларуса», С. Вальфсон зазначае, што «пры ўсёй сваёй тэарэтычнай абмежаванасці і палітычнай тупасці, нацдэмаў, аднак, добра разумеюць, што ўсіх іх довадаў ад «халоднага гаспадарчага розуму і гарачага беларускага сэрца» не хапае, каб схіліць масы да адзінага нацыянальнага фронту...»

Лютую нянавісць С. Вальфсона выклікалі і наступныя радкі з верша У. Дубоўкі:

Ты думаеш, лёгка пакінуць
Усё, што ў стагоддзях
збірана?
Не выганіш гэнага клінам,
Бо будучы нягюньныя раны...
Мне ножны памежак
знаёмы,
Смялецца мне ножны
лісточак,
Дык што ты мне радзіш для
злому,
Дык што ты мне радзіш,
браточак?
Павінен я кінуць, зрачыся
Усяго, што з маленства
мне міла?..

Наогул, усё, дзе бачыліся прывіды мінуўшчыны, гістарычнай памяці народа, «старасветчыны», «свой старыны» ці самабытнасці, выклікала гнеў. «Нацыяналі-дэмакраты ў якасці аднаго з асноўных аб'ектаў сваёй дзейнасці абралі этнаграфію, — заяўлялі Л. Бабровіч, І. Шпілеўскі, М. Грынблат, А. Ляўданскі — аўтары артыкула «Этнаграфія. Музейная справа», што таксама змешчаны ў гэтым зборніку. — Этнаграфія давала шырокае поле для «самабытніцкіх» установак нацдэмаў; яна давала шырокі прастор іх арыентацыі на «старасветчыну», на «сваю старыну».

«Дзякуючы сваёй многаграннасці, краязнаўства станаўліла сабою поле, на якім з усёю паўнацю, вычарпальнай яснасцю і выразнасцю нацдэмаў развівалі сваю ідэалогію», — сведчыў Р. Выдра ў наступным артыкуле гэтага зборніка «Беларусі нацдэмакратызм у краязнаўчым руху БССР».

А ў выніку сабраная энтузіястамі, вучонымі — музейныя экспанаты, запісы песень, казак, загадак, прымавак, легенд, складзеныя слоўнікі і даведнікі, старадаўнія кнігі і рукапісы — знішчаліся, выкідваліся як «смяціцё», а, заадно, «ліквідоўваліся» і тыя, хто займаўся гэтай «контррэвалюцыйнай нацдэмаўскай справай». У помірковае белае аб'яўлялася чорным, а чорнае — белым. Так, напрыклад, у канцы 1926 года адбылася Акадэмічная канферэнцыя па пытаннях развіцця беларускай мовы. Канферэнцыя мела шырокі розгалас ва ўсім славянскім свеце, у ёй прынялі ўдзел многія вядомыя вучоныя Масквы, Ленінграда, Кіева, Рыгі, Вільні, Варшавы... «У 1926 г. у Менску адбылося доўгачаканае «аб'яднанне» ўсіх беларусаў-нацдэмаў БССР і фашыстаў-беларусаў іншых суседніх краін пад прыкрыццём «Беларускай Акадэмічнай Канферэнцыі». Значэнне гэтай канферэнцыі, між іншым, заключалася ў тым, што на ёй было завуалявана, падпольна ўстаноўлена дакладнае палітычнае і арганізацыйнае супрацоўніцтва беларускіх нацдэмаў БССР з беларускімі фашыстамі з Польшчы, Заходняй Беларусі і іншых краін», — такую ацэнку даў гэтай канферэнцыі Р. Выдра ў артыкуле «Беларускі нацдэмакратызм у краязнаўчым руху БССР». Словам, усё, што рабілася дзеля развіцця Беларусі ў дарэвалюцыйны час, аб'яўлялася «буржуазным» і «нацыяналістычным», усё, што

* Баліцкі А. В. — член партыі з 1920 г., у 1926—1929 гг. — нарком асветы БССР. У 1930 г. выключаны з партыі, у 1931 г. беспадстаўна асуджаны на 10 год турэмнага зняволення, а ў 1937 г. — да вышэйшай меры пакарання за «контррэвалюцыйную дзейнасць і шпіянаж». Цяпер рэабілітаваны, у снежні 1988 г. адноўлены ў радах КПСС (пасміротна).

рабілася ў савецкі — дакультаўскі — час, — «шкодным, створаным «нацэмамі», «контррэвалюцыйнымі», «ворагамі народа», «польскімі шпіёнамі, дыверсантамі і фашыстамі...»

Характэрны ў гэтых адносінах артыкул І. Любана «Разграміць рэшткі нацэмаўшчыны і траікізма ў музыцы» (газета «Літаратура і мастацтва», № 7 і № 17, 1935 г.). Вось некалькі цытат з яго:

«Музыка ў БССР развіваецца ў жорсткай клясавай барацьбе супраць рэштак ворагаў пралетарыята, якія праніклі выключна са шкодніцкімі і здрадніцкімі мэтамі на ўчасткі сацыялістычнай гаспадаркі і культуры. Клясавыя ворагі, контррэвалюцыйныя нацыянал-дэмакраты, вялікадзяржаўныя шавіністы, былыя цароўнікі, чарнасоценцы праніклі таксама і на музычны ўчастак сацыялістычнага будаўніцтва. Яны імкнуліся і імкнуцца прышчапіць працоўным свае варожыя контррэвалюцыйныя ідэі».

«Більое нацыянал-дэмакратычнае кіраўніцтва Наркамасветы і Інбелкульту (Баліцкі, Ігнатоўскі, Ластоўскі) наваднілі Савецкую Беларусь музычнымі «спеццамі», ад'яўленымі контррэвалюцыйнымі, чарнасоценцамі, нацэмамі...»

«КП(Б)Б своечасова расшыфравала і выгнала шкоднікаў, контррэвалюцыйных нацэмаў з усіх участкаў сацыялістычнага будаўніцтва, у тым ліку і з фронту музыкі...»

Не дзіва, што нават на тых дзеячаў літаратуры, навукі, культуры і мастацтва, хто яшчэ аставаўся на волі, афармляліся ці былі аформлены справы на арышт, пра што сведчыць не толькі прызнанне П. К. Панамарэнкі М. Лынькова, якое прыводзілася ўжо ў ранейшых публікацыях, але і дакладная запіска былога рэдактара газеты «Звязда» М. Сцерніна, якую ён напісаў 24 чэрвеня 1939 г., выйшаўшы пасля беспадстаўнага арышту з турмы. «У матэрыялах маёй справы, — прызнаваўся М. Сцернін, — маюцца ілжывыя паказанні як на нацыянал-фашыстаў, ворагаў народа: на народнага паэта Якуба Коласа — як нацфашыста, удзельніка арганізацыі; пісьменніка-камуніста Міхася Лынькова — як нацфашыста...»

У справах многіх арыштаваных меліся таксама падобныя паказанні на тых дзеячаў культуры і навукі, хто ацалеў, не быў у тым гады за кратамі. Дарэчы, тая справа даўно парасакрэцілі, там шмат патрэбных нашай навукі і культуры матэрыялаў — здымкаў, запісак, пісьмаў, звестак і фактаў. Хоць бы копіі іх павінны папоўніць Архіў-музей літаратуры і мастацтва БССР. Бо калі хто-яшчэ і сёння хоча схваць, як кажуць, канцы ў ваду, утаіць праўду — яму гэта не ўдасца. Янка Купала гэта ведаў і яшчэ напярэдадні тых падзей, што перажыла потым краіна і народ, прароча папярэджваў:

І прыдзе новых паналенняў
На наша месца грамада
Судзіці суд, ці мы сумленна
Жыццё прайшлі, ці чарада

Зняваг мінулых нас не

з'ела,
Пакінуўшы свой дым і чад.
І мы па-даўняму нямела
Жылі не ў лад і неўпапад?

А ўжо свой выдасць

непадкупны
Аб нас гісторыя прысуд,
Калі аглядаю глянэ рупным
І разбярэ, ў чым справа тут.

У сведні запісы панліча,
Паданні клінке ў час тані
І ўсё паліча, пераліча...
А суд гісторыі цяжкі!

На жаль — пра гэта даводзіцца толькі шкадаваць, — да слоў Янкі Купала тады не прыслухаліся. Не ўсе хочучы прыслуховацца да іх яшчэ і цяпер, сёння...

(Працяг публікацыі будзе).

— Валянцін Уладзіміравіч, трыццаць гадоў існуе ансамбль, вы працуеце з ім толькі апошнія два сезоны. Колькі кіраўнікоў было да вас?

— Дваіцці палічым: А. Апанасенка, С. Дрэчын, М. Мурашка, Я. Штон, Г. Маёраў, В. Бутрымовіч, Усяго шэсць. Я — сёмы.

— Ці не шмат? Для параўнання, І. Маісеў кіруе сваім калектывам з дня заснавання, вось ужо больш за 50 гадоў.

— Канечне, шмат. Калі па спецыяльнасці артыст балета займаўся ў школе ў некалькіх настаўнікаў, то, незалежна ад кваліфікацыі педагогаў, можна сказаць, што навучылі яго кепска. Тое ж самае і з вялікім творчым калектывам. Пастаянная змена кіраўнікоў прыводзіць да стратасці стылю, а значыць, і рэпертуару. (Ад гэтага наш ансамбль дасюль не пазбаўляўся). Вось і атрымалася, што Дзяржаўны ансамбль танца БССР зрабіўся калектывам для харэаграфічных эксперыментаў, якія крыху зацягнуліся.

— З чаго пачалі працу з ансамблем вы?

— Аб'ём задач быў вялікі. Складанасць была яшчэ і ў тым, што многае мянялі, не спыняючы бягучую работу. І хоць я па натуре не прыхільнік рэвалюцыйных метадаў, а даю перавагу звалючынаму шляху развіцця, але ў дадзеным выпадку ў нас было мала часу і не было добрага, моцнага праграмы.

— Як вырашалася праблема рэпертуару? Вы лічылі за неабходнае цалкам змяніць яго?

— Не. Мне здаецца, што рэпертуар павінен не столькі змяняцца, колькі назапашвацца. Так, час ідзе, нумар старэе, штосьці неабходна страчвае. Я лічу, што самы надзейны шлях — гэта рэстаўрацыя нумара. Не трэба адмаўляцца ад яго зусім, лепш запраسیць аўтара і паспрабаваць абнавіць саму ідэю. Мне хацелася б, каб ад кожнага з пастаноўчыкаў штосьці ў рэпертуары засталася. Засталося лепшае. Калі ў праграме ансамбля будзе 50—60 нумароў, гэта будзе нармальна. Але сёння амаль усе танцавальныя калектывы перажываюць крызіс, і я лічу, ён быў прадвызначаны ў самым пачатку стварэння ансамбляў народнага танца.

— На чым грунтуецца ваша думка пра прадвызначанасць гэтага крызісу?

— Справа ў тым, што народны танец ніколі не існаваў як штосьці асобнае. Народнае мастацтва заўсёды было сінтэтычнае. Людзі ўвогуле ніколі не танцавалі проста так, ад няма чаго рабіць. Заўсёды быў нейкі штуршок, прычына: аяселле, свята, абрад. Мала таго: як правіла, і спявалі, і танцавалі адначасова. Ствараючы ансамблі танца, мы парушылі сінтэз і спачатку не заўважылі гэтага. Народны танец пачаў развівацца самастойна, у асноўным у бок тэхнікі: вынаходзіліся і ўдасканаліся трыкі, выкарыстоўвалася акрабятка. А калі дасканаласць дасягнула вышэйшага пункта, згубіўся арыенцір далейшага развіцця. Узнікла пытанне: што ж далей? З аднаго боку, балет-майстры звярнуліся да тэатра танца, пастаноўкі вялікіх нумароў па прынцыпе аднаактовага

балета, як гэта зрабіў І. Маісеў. З другога боку, вярнуліся да вытокаў, да сапраўднага фальклору.

— Вы казалі «выток», «сапраўдны фальклор». Значыць, існуе і фальклор не сапраўдны?

— Разумею, у чым справа: з развіццём грамадства, з пашырэннем зносін усё меней застаецца замкнёных куткоў, самабытных, не кранутых цывілізацыйнай мясцін. А значыць, даследчыкам фальклору ўсё цяжэй шукаць і знаходзіць што-небудзь новае.

Калі ансамблі танца толькі

ТАНЕЦ — СКЛАДАНАЯ ПОВЯЗЬ

Снежаньскія канцэрты Дзяржаўнага ансамбля танца Беларусі ў мінскім Доме афіцэраў сталіся адметнай творчай справаздачай калектыву да 70-годдзя ўтварэння БССР і Кампартыі Беларусі. Увазе чытачоў прапануем інтэр'ю з мастацкім кіраўніком ансамбля заслужаным дзялякам мастацтваў БССР Валянцінам ДУДКЕВІЧАМ.

з'явіліся, нашы вядучыя майстры, такія, як І. Маісеў, П. Вірскі, Н. Надзеждзіна, С. Дрэчын, у той ці іншай ступені звярталіся да фальклору. Не маючы ў той час ні сродкаў, ні магчымасцей зафіксаваць усё знойдзенае, яны скарыстоўвалі толькі верхні пласт фальклора харэаграфічнага мастацтва. Потым з-за шэрагу прычын захваленне фальклорам пайшло на спад, і многае было забыта. Асабліва гэта закранула харэаграфію, бо яна не матэрыяльная і зафіксаваць і захаваць яе ў першапачатковым выглядзе вельмі складана. Апошнім часам зноў сур'ёзна звярнуліся да фальклору. Вядзецца вялікая праца па зборы і апрацоўцы фальклорнага матэрыялу. І вось тут існуюць дзве сур'ёзныя праблемы.

Першая. Сёння захавальнікі фальклору — пажылыя людзі. Іх адзіны, яны вельмі індывідуальныя... Захапленне індывідуальнасцю выканаўцы часта прыводзіць да таго, што ў варыянце танца ці руху бачыць характарыстыку ўсяго раёна. Так можна змяшчаць усё. Патрабуецца вялікая абагульняючая праца, каб з няўзнама матэрыялу выбраць сапраўдныя, характэрныя толькі для дадзенай мясцовасці харэаграфічныя асаблівасці.

Другая праблема з'яўляецца, калі фальклорных крыніц вельмі мала ці амаль няма. Вось тады перад даследчыкамі, пастаноўчыкамі паўстае задача рэканструкцыі танца з дапамогай дадатковых крыніц: касцюма, прадметаў побыту, жывіцтва ўкладу дадзенага раёна. Гэта рэканструкцыя заўсёды мае элемент нейкай прыдуманасці. Тут не трэба намаганьняў знайсці больш, чым было на самай справе.

З пытаннем фальклору прыдуманнага вельмі цесна сударанаецца і пытанне яго эстэтызацыі. Праз гэта пакутуе і музычны, і танцавальны фаль-

клор. Музыка падагналі пад нейкі еўрапейскі стандарт, харэаграфію — пад эстэтыку класічнага танца. Як вынік — ухіл у бок акадэмізму. Спробы адрэдазіць самабытнасць адкрылі другі бок медала — агрубленне фальклору, яго вульгарызацыю, імкненне дакапацца да нечага даславянскага, нават дагістарычнага.

— Валянцін Уладзіміравіч, вы намалювалі такую змрочную карціну, што ўзнікае пытанне: дык як жа выкарыстоўваць фальклор у сучасных умовах? Можна, ад яго варта ўвогуле адмовіцца?

— Не, ні ў якім разе. Трэба спакойна займацца яго распрацоўкай і рабіць усё, каб утрымлівацца на мяжы паміж эстэтызацыяй і вульгарызацыяй фальклору. Празмерная эстэтызацыя нанесла народнаму танцу значны ўрон у эмацыянальным плане, акадэмізавала яго, а вульгарызацыя прывяла да прымітыву. Трэба вярнуцца да першакрыніцы і пайсці новым шляхам.

— Гэта будзе шлях тэатра танца, пра які вы разважалі на старонках «ЛіМа» летася?

— Магчыма, хоць і пэўнай лініі ў гэтым пытанні пакуль няма. Скажам, тая мадэль тэатра танца, якую прапаноўвае Ігар Маісеў, мяне не вельмі задавальняе. Яго тэатр схільны да пастаноўкі аялікіх, складаных па задуме і кампазіцыі нумароў, у якіх шырока выкарыстоўваецца тэхніка класічнага танца. Мне здаецца, што ў балетнага тэатра гэта атрымліваецца лепш. У той жа час я ўпэўнены, што захваленне толькі фальклорам пераходнае. Сама гісторыя паказвае гэта. Мастацтва не раз звярталася да прымітыву. Як правіла, гэты зварот быў непрацяглы. Ён узнікаў як сродак барацьбы са спробамі акадэмізаваць мастацтва, ператварыць яго ў штосьці застылае і нязменнае. Але самае галоўнае, ён даваў імпульс да развіцця, адкрываў новыя накірункі ў творчасці.

Сёння нам неабходна не столькі выкарыстоўваць фальклор, колькі ўзбагачаць яго аўтарскімі пастаноўкамі, а першакрыніца мае быць падмуркам балетмайстарскага вырашэння. Узяць, напрыклад, народныя ояты. Яны ж па народзе сваёй тэатральныя. Трэба толькі аднавіць іх сапраў-

днесць і стварыць сцэнічны вярнянт. Матэрыялу тут вельмі многа: гэта і аяселле з яго абрадамі, і кірмаш з яго розыгрышамі, а калі ўзяць календарныя свята, то гэта купалле, жніво, каляды, масленіца. Як бачыце, працы хопіць надоўга.

— Дзяржаўны ансамбль танца Беларусі працуе ў пэўным «харэаграфічным асяроддзі». Ці міннае ваша суіснаванне з іншымі калектывамі?

— З вядучымі прафесійнымі калектывамі рэспублікі — Акадэмічным народным хорам імя Г. Цітовіча і Дзяржаўным фальклорна-харэаграфічным ансамблем «Харошкі» нашы адносіны складаюцца нармальна. Кожны шукае свае шляхі, і мы не замінаем адзін аднаму. Іншая справа, самадзейнасць. Я стаўлюся да яе дрэнна.

Прычына майго негатыўнага стаўлення да самадзейнасці — павага да мастацтва. Бо мастацтва, у адрозненне ад выканальных калектываў, не дзеліцца на прафесійнае і самадзейнае. Яно альбо ёсць, альбо яго няма. І мы ўспрымаем так званае самадзейнае мастацтва звычайна як некалькіх публічных зніжачуючых ўласныя эстэтычныя крытэрыі. А гэта недапушчальна. Так мы можам падысці да поўнай страты ўсялякага мастацкага густу.

Я шчыра вітаю дзіцячую самадзейнасць, бачу ў ёй крыніцу развіцця будучай асобы. Але калі дарослы самадзейны калектыв існуе для прэстыжу нейкага прадпрыемства ці для справядзачы па культурна-адукацыйнай рабоце, то тут нельга гаварыць ні пра крыніцу развіцця, ні пра мастацтва ўвогуле. Самадзейнасць павінна выхоўваць, фарміраваць густ чалавека. Але, ні ў якім выпадку, яна не павінна ператварчацца ў канцэртуючую паўпрафесійную арганізацыю, якая пры гэтым палігнае велізарныя сродкі. Лепш выкарыстаць гэтыя сродкі больш рацыянальна.

— Напрыклад, аддаць прафесійным калектывам?

— Мо і так. Я думаю, ніхто не адмовіцца...

— Валянцін Уладзіміравіч, ваша мара як мастацкага кіраўніка вялікага творчага калектыву?

— Мара пра будучае. Хачу, каб у ансамблі ўсё было добра. А яшчэ хачу, каб пайшоў у набыт рэшткавы прынцып стаўлення да мастацтва, калі ўсё ўжо раздалі, а тыя матэрыяльныя сродкі, што засталіся, аддалі нам. У гэтых умовах вельмі цяжка ствараць штосьці добрае.

— І ў заключэнне. У кастрычніку 1989 года калектыву споўніцца 30 гадоў. Як бы вам хацелася адзначыць творчы юбілей ансамбля?

— Вялікім справаздачным канцэртам. Думаем наконі праграмы ў трых аддзяленнях, адно з якіх будзе поўнаасцю складзена з пастановак, ажыццяўленых тымі, хто калі-небудзь працаваў з калектывам. Хочам аднавіць повязь часоў, каб да нас на свята прыйшлі як усе папярэднія пастаноўчыкі і выканаўцы, так і нашы малодшыя надзеі. Хочам, каб адбылася нейкая кансалідацыя сіл пад сцягам ансамбля танца.

Гутарыла С. ЦІМЧЫК.

У Міністэрстве культуры БССР

Пасяджэнне за «круглым сталом» прайшло ў Міністэрстве культуры БССР. Нагадай для гаворкі (а была яна 8 снежня 1988 г.) сталася публікацыя ў «ЛіМа» за 28 кастрычніка артыкула Я. Глебава «Спраба быць шчаслівым». Больш за 2 гады доўжылася паслэдняе. Яго ўдзельнікі — прадстаўнікі Саюза кампазітараў БССР, ДАВТА, Беларускай дзяржаўнай філармоніі, Музычнага таварыства, Беларускага дома грампласцінак, МК БССР і рэдакцыі «ЛіМа» — абмяркоўвалі, удакладнілі, развівалі і дапаўнялі думкі, выкладзеныя ў публікацыі.

Галоўны рэдактар рэдакцыйнай калегіі МК В. ВАЛАДЗЬКО вызначыў артыкул Я. Глебава як вельмі сур'ёзны, праблемны. Ён засяродзіўся на палемічных разыходжаннях у разуменні праблем нацыянальнага рэпертуару беларускага музы-

чнага тэатра, заўважыўшы, што рознасць мераванняў толькі дапаможа знайсці кірунак да ісціны. Старшыня праўлення СК БССР І. ЛУЧАНОК, кампазітары К. ЦЕСАКОУ, Л. ЗАХЛЕУНЫ і інш. выказвалі папярэні Дзяржаўнаму тэатру оперы і балета БССР, філармоніі, Усесаюзнай фірме грамзапісу «Мелодія» за няўважлівае стаўленне да музыкі беларускіх аўтараў, да нацыянальнай опернай і балетнай спадчыны. Дырэктар ДАВТА В. БУКАНЬ прызнаў пашэшліваць рэпертуарныя авансаў тэатра, растлумачыў прычыны, па якіх быў зняты з рэпертуару шэраг спектакляў на музыку беларускіх кампазітараў, расказаў, што робіць сёння калектыв у галіне нацыянальнага рэпертуару. Разам з тым, заўважыў В. Букань, не адчуваецца стаўлення СК да тых твораў беларускіх аўтараў, што з'яўляюцца на опернай

сцэне, патрэбна аб'ектыўная ацэнка іх эстэтычных вартасцей.

Аб праблемах прапаганды беларускай музыкі сіламі калектываў-гастролёраў, што таксама вынікала з артыкула «Спраба быць шчаслівым», разважаў дырэктар Белдзяржфілармоніі У. РАТАБЫЛЬСКІ. Пра цяжкасці прапаганды творчасці беларускіх кампазітараў сродкамі грамзапісу і пра недастатковасць кантантаў СК БССР з фірмай «Мелодія» даводзіў дырэктар Дома грампласцінак В. ТУСЦІК. Заключэнне таксама праблема музычнай крытыкі, новых рэдакцый твораў беларускай опернай класікі, стварэння ў рэспубліцы музычнага тэатра для дзяцей і інш. Была ўхвалена і падтрымана прапанова Я. Глебава праводзіць курсы МК БССР на лепшае лібрэта.

Станіслаў ШУШКЕВІЧ

Былі ж такія, што рабілі Папяровыя для постахаў шчыты, Сябе абараняць, а на другіх Умела шпаркія пісаць паклёпы. Яны ўзбіраліся часамі да вышынь, Аж паднябесных і крутых, Былі вядомымі для ўсіх, Для ўсёй зямлі і для ўсёй Еўропы.

Ах, колькі ж геніяльных звонку, А з сярэдзіны пустых, Сабе ўжо помнікі паставіць Пры жыцці хацелі, А ставілі Вялікаму У гісторыю масты, Ад крыку «Слава мудраму!» Ажно дурнелі.

Па ўсёй маёй Радзіме, Дзе ні ступіш і куды ні глянеш, Было жыццё аплецена калючым дротам, І з вокнамі ў цёмных кратах, Умела быў пакладзены На ўсё ружовы глянец, Мундзіры звонку новыя, Пад імі да кашулі ўсё было у латах.

Вучоных, палкаводцаў і вядомых камуністаў

У беззваротны свет Заўчасна адпраўлялі. Пад воплескі, Узнёсла, урачыста, Крычалі: — Нас вядзе Вялікі мудры Сталін!

Над намі як заўжды Чароўна сонца свеціць, Схіліліся на нівах каласы Густага збожжа.

І праўду ўжо заблытаць, Закруціць у кайданы і сеці, Народ паставіць на калені, Больш ніхто не зможа.

Далёкая згадка

Прыслалі кнігу мне ў Саяны Зімою лютаю здалёк, І боль крануў старыя раны, Знайшоў я ў кнізе васілёк.

Хоць над палаткаю бураны Выццём перабівалі сны, Тут, дзе халодныя Саяны, Адчуў цяпло маёй вясны.

На сцежку

глянуў васілёк

У слаўны сонечны дзянёк, З зялёнага густага ўкрыцця, На сцежку глянуў васілёк, Драмаў спакойна ён у жыцце.

Бялее домік ля шашы, Віоцця кветкі па паркане,

Нібы карціна Ці Бай-шы*, Адразу скажа, хто ні глянэ.

Тут не кітайскі краявід. — Мой беларускі, блізкі, родны. Палае ў сэрцы і крыві Бляск характава высакародны.

Здаецца, я памаладзеў, Блукаючы ажно да ночы, Такого характава нідзе Не ўбачаць, пэўна, мае вочы.

* Ці Бай-шы, вялікі кітайскі мастак, лаўрэат міжнароднай прэміі міру.

Плачуць Курапаты

Памяці паэта Юлія ТАЎБІНА (5.9.1911—30.10.1937)

Перапалоханыя совы распачалі крык, Пачуліся раптоўна стрэлы. Пасля замоўклі. Страх трывожны знік. Ляжалі ў катлаване акрываўленыя целы.

Цябе, мой дружа, не пабачу больш.

Хіба ж хоць крышачку ты ў нечым вінаваты? Я прыгадаў цябе. Кранае сэрца боль. Галосіць вецер. Плачуць Курапаты.

Струмень цялае у гарачы попель.

Дождж не пагнаў па хатах жыхароў — Служыў сваю прызначаную месу...

Я кроплю на далонь злавіў ізноў, — Яна грыбным дыхнула мінскім лесам.

Ханхаліль

Таўчэ вазок з натужным рыпам Дарог шматвекавую быць. — Каб ведаць, — кажа друг, — Егіпет, Ты завітай на Ханхаліль.

О, Ханхаліль! Усходні рынак — Адно з дзівосаў на зямлі. Тут ад струхнелае старызны Да супер-рэчы вы б знайшлі.

Тут ад Парыжа да Ганконга Асартымент ва ўсёй красе. Гандляр нырае лёгкай стронгай — «Навар» збірае пакрысе.

Не, не купляй тавар адразу — Круціць цану разы са тры, Інакш ты гандляра абразіш. З ім неабходна гаварыць.

Зіхцяць пярсцёнкі залатыя І мішура «пад серабро». Не крамку — сэрца ён адкрые, Калі кранеш яго нутро.

Згорне твой пакунак лоўка, І з твару знікне сумны цень, Нібы у дзядзькі з Камароўкі, Калі выключны выпаў дзень.

«Ты хто?» — яго пыталі. Ды хтось усё ж спазнаў, Затым яшчэ спазналі. «Ты — дабыні пасол, цябе даўно чакалі». І хлеб, і квас на стол, і песні загучалі. А людзі да людзей спагадаю абняць, а вочы да вачэй цяплом душы гараць... І стала больш святла у маладога дня. Услед за ім пайшла людская дабыня.

Віншуем!

У снежні мінулага года споўнілася 50 гадоў пісьменніку Барысу КАЗАНАВУ. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнем моцнага здароўя, творчага плёну.

Супрацоўнікі «ЛіМа» таксама звычайна юбіляру ўсяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

НАШЫ чытачы, супрацоўнікі Акадэміі навук рэспублікі, пазнаёмлі рэдакцыю з нумарам акадэмічнай газеты «За перадовую науку» ад 22 снежня 1988 г. Нумар гэты амаль цалкам аддадзены публікацыі матэрыялаў XIII справаздачна-выбарчай канферэнцыі АН БССР пад загалоўкам «Перабудову паглыбляць, удасканальваць». Чытачы звярнулі нашу ўвагу на выступленне загадчыка аддзела Інстытута гісторыі П. Ц. Петрыкава, а мы ў сваю чаргу вырашылі, што

мій, удастоены ордэнаў і званняў. Зараз жа яны «прозрелі», крытыкуюць «бюракратыю» і так і гэтак, але... але ад даброт, атрыманых у свой час ад гэтай бюракратыі не адмаўляюцца. Лічаць, што яна, у дачыненні асабіста іх, працавала правільна, была як маці родная, а вось цяпер, з пазіцыяй застрэльшчыкаў перабудовы, нікуды не вартая...

Мы б параілі Пятру Ціханавічу запатэнтаваць свой падзел носьбітаў перабудовачнага мыслення на «сапраўдных» і «несапраўдных» па маёмасным прыწყце. І паспяшайце з гэтым, бо не ён адзін сёння бытае канстытуцыйныя правы на жыллё і адукацыю з літасцю

ШТО НАПАЛОХАЛА ГІСТОРЫКА

ЗАМЕСТ РЭПЛІКІ

«бескампрамісная пазіцыя», з якой вучоны-гісторык пракаменціраваў некаторыя факты і з'явы, таксама вымагае каментарыя.

Трэба адразу зазначыць, што выступіў П. Ц. Петрыкаў, здавалася б, зусім у духу часу — востра, наступальна, крытычна. Прычым, крытыка была не агульная, а самая што ні ёсць персанальная, без п'етэту перад аўтарытэтамі, званнямі і пасадамі. Персанальны склад крытыкуемых наступны: маскоўскі прафесар А. Бутэнка, супрацоўнік Інстытута гісторыі З. Пазняк, сакратар Мінскага ГК КПБ П. Краўчанка... Кожнаму, вядома, было ўздадзена на справах яго, што, безумоўна, сведчыць пра своеасаблівую шырыню і прыწყывасць поглядаў таварыша Петрыкава. Але, пагадзіцеся, спалучэнне прозвішчаў не банальнае.

Напрыклад, выказваючы незадаволенасць дзейнасцю сродкаў масавай інфармацыі, П. Ц. Петрыкаў мімаходзь усумніўся ў ідэянай выверанасці артыкула А. Бутэнкі «Рэвалюцыйнае абнаўленне сацыялізму», зместа нагадвае летасць на старонках «Коммуниста Белоруссии». Маўляў, не да твару «прапагандаваць на старонках часопіса ЦК КПБ ідэю аб тым, што ідэалам сацыялізму для Леніна быў «ваенны камунізм». Але ж той, хто памятае артыкул А. Бутэнкі і не хацеў бы лічыць яго з'яўленне ў «Коммунисте Белоруссии» выпадковаасцю, можа запярэчыць, што, найперш, не да твару вучонаму рабіць выцінанку з тэксту апанента, дзе ёсць, напрыклад, думка пра тое, што «і сёння ўсё яшчэ шырока распаўсюджана дагматычнае разуменне навуковага сацыялістычнага ідэалу як пэўнай раз і назаўжды створанай марксізмам лагічнай канструкцыі».

Што ж, у кожнага свае ўяўленні пра зычку навуковых спрэчак. Праўда, чытаючы выступленне П. Ц. Петрыкава, у прыватнасці, некаторыя пасажы, рызыкуеш забыць, што на трыбуне — гісторык. «Калі савецкая (і партыйная, вядома) бюракратыя, — сказаў ён, — дала магчымасць атрымаць Пазняку вышэйшую адукацыю, дыплом кандыдата навук, выдзеліла яму па-за чаргой кватэру як сыну загінуўшага воіна, дык гэтая бюракратыя была быццам бы і «нішто сабе»... Хіба некаторыя нашы пісьменнікі, — працягнуў Петрыкаў, — дзеячы культурнага фронту цураліся падтрымкі «бюракратыі», не атрымлівалі ад яе па заслугах, а часам і звыш таго — сталі вучонымі, членамі акадэміі, лаўрэатамі вышэйшых прэ-

«власть предрержащих», сыноўня абавязкі — з палітычнай лаяльнасцю...

Не абмінуў прамоўца і нацыянальнага пытання: «Вось у адзін цудоўны, як кажуць, дзень, мы раптам убачылі, што ўсе назвы вуліц у Мінску заменены на толькі беларускія. Хтосьці лічыць, што гэта «адраджэнне роднай культуры», а я лічу, што ў сучасных умовах — гэта вядзе да нацыяналізму». У сувязі з гэтым П. Ц. Петрыкаў абвінавачваў партыйныя і саветскія органы... у капітулянтстве. На яго думку, яны «пад напорам» інтэлігенцыі «пачалі здаваць некаторыя патрэбныя пазіцыі». Тут і дасталося ад вучонага-гісторыка сакратару гаркома П. Краўчанку, які — страшна падумаць «пазрабуе, наіскае на ўка, ненне беларускай мовы паўсюль, нават у дзіцячых садах». «Рэалізуе гэтыя ўстаноўкі» Міністэрства народнай адукацыі рэспублікі. Шкодна, «беларусізатарскія» палажэнні, аказваецца, знайшлі адлюстраванне і ў некаторых пунктах зацверджаных Бюро ЦК КПБ «Асноўных мерапрыемстваў па далейшаму развіццю народнай асветы ў БССР». Змова? Ай жа і пільны гісторык!

«Дзе ж тут роўнасць двухмоўя?» — пытаецца П. Ц. Петрыкаў.

Сапраўды, дзе? У нумары газеты «За перадовую науку» мы налічылі пятнаццаць выступленняў дэлегатаў канферэнцыі. З іх па-беларуску надрукавана (і, адпаведна, прагучала з трыбуны) — адно, Ю. У. Хадзькі, загадчыка лабараторыі Інстытута фізікі. Што адсюль вынікае? Ну хоць бы тое, што П. Ц. Петрыкаў відавочна перабольшвае пагрозу татальнай беларусізацыі...

Выходзячы на трыбуну, кожны з нас вольны гаварыць тое, што лічыць патрэбным. Памятаючы, аднак, што слова — не верабей. Чаму мы так падрабязна спыніліся на выступленні П. Ц. Петрыкава — усяго толькі прыватным эпізодзе ў важнай і прыწყывомай гаворцы, якая адбылася на партыйнай канферэнцыі штаба беларускай навукі і была ўзноўлена на старонках акадэмічнай газеты? Ды таму, што ўзнікла ў нас сумненне, ці дапамагаюць «працэс перабудовы паглыбляць, удасканальваць» (нагадаем загаловак газетнай справаздачы) падобныя, скажам так, абывацельскія і далёка не навуковыя разважання?

Андрэй ГАНЧАРОВ.

Валянцін ЛУКША

АГНІ ДАЛЁКІХ ГАРАДОЎ

Вечарам ля піраміды Хеопса

Сляды дзесяткаў капытоў астылі, Ні мітусні, Ні лёгкай гаманы. І дзесь на жоўтых выганах пустыні Вярблюджыя вярблюд каўтае сны.

Ён цэлы дзень пазіраваў турыстам, З каленяў на гарбы браў дзецюкоў, Каб гаспадар хадзіў з наварам чыстым, Да пірамід ізноў яго прывёў.

Ён столькі бачыў чорных, жоўтых, белых! Катаць іх налаўчыўся на спіне Няўключных і, як прачіла, нясмелых, Што Гізы госць яго не абміне.

Цямнюткія егіпецкія ночы! — Калісьці трапна вызначыў паэт. Але турыст на піраміды хоча Зірнуць. Інакш не бачыў белы свет.

Алесь БАБАЕД

Балада дабыні

Жыў чалавек і на пары юначай ён думаў так: «Свет белы перайначу. Адрыну зло і тхло, падман і скруху»... Мудрэц яму сказаў: «Браток, паслухай. Ты пойдзеш да людзей — нялёгка дарога.

І нават не выходзячы з машыны, Захоплена ўздыхаюць пад віно Шыкоўныя заморскія мужчыны... Ды велічы з машыны не відно. Гучыць ля Сфінкса дружны хор з «Аіды», З каменных стром — Танклявы птушкі крык. А на вяршыні вострай піраміды Сядзіць, нібыта блазан, маладзік.

Дождж у Лівійскай пустыні

Яшчэ апоўдні віраваў хамсін, Было з аўчынку неба над Сінаем, І фары слепаватыя машын Бездапаможна ў цемрыве міргалі.

Рыпеў пясок пракляты на зубях, Скуголіў на пустэчах нема вецер, Кружылася, шалела у дварах і скручвалася гурбінамі смецце.

Але спачатку кропляю адной Дождж аб сабе напамніў сарамліва. Мы Порт-Саід пакінулі... Ракой Па шкле хвастаў ужо зімовы лівень.

Лівійская пустыня, нібы ў сне, Сасмяглася, Лавіла прагна кроплі. А дождж шумеў. І падалося мне, —

На ёй бяда к бядзе, на ёй маны замнога. Лепш думай пра сябе, а боль чужы адпрэч. Вось золата табе і меч... Да шчасця шмат шляхоў, ды гэты карацей. А чалавек пайшоў па выбранай вярсеце. У радасці й бядзе ён спадзяваўся й верыў у дабыню людзей і стукнуўся у дзверы. Як на парог ступаў,

«ЦІ АБЫДЗЕМСЯ «ДАДАТКОВЫМІ МЕРАМІ»?»

Пад такім загалоўкам у нумары «ЛіМа» за 2 снежня мінулага года быў надрукаваны матэрыял з пасяджэння калегіі Міністэрства народнай адукацыі БССР. Рэдакцыя атрымала

адказ за подпісам міністра М. І. Дземчука. Друкуем гэты адказ, а таксама каментарый карэспандэнта «ЛіМа».

Ліст у рэдакцыю

Паважаны таварыш рэдактар! Міністэрства народнай адукацыі БССР прымае меры па адраджэнні беларускай мовы, падняцці яе аўтарытэту і прэстыжу сярод студэнцкай і навуковай моладзі, па развіцці антыўнага беларуска-рускага двухмоўя ў навучальных установах рэспублікі.

Канкрэтныя справы, падтрымка зацікаўленай грамадскасці — неабходныя ўмовы для паспяховай рэалізацыі намеранага. Тут вельмі важна, каб тыя сур'ёзныя, складаныя праблемы, што вырашаюцца міністэрствам, у працягу аддзяленняў, у працягу народнай адукацыі, педагогічнымі калектывамі, знаходзілі

праўдзівое адлюстраванне на старонках рэспубліканскага перыядычнага друку. Бо недавер, зняважлівая адносіны да працы іншых — не лепшыя дарэчы ў нашай агульнай справе.

Звяртаючыся ў рэдакцыю штотыднёвіка, Міністэрства народнай адукацыі мае на мэце зрабіць некаторыя заўвагі адносна артыкула «Ці абываемся «дадатковымі мерамі»?» карэспандэнта Г. Тычкі, змешчанага ў адным з нумароў газеты.

Аўтар артыкула, спасылочыся на выступленні некаторых удзельнікаў калегіі, зазначае, што міністэрства залішне вялікі націск робіць на добраахвотнасць вывучэння беларускай мовы, што ў адносінах да роднай мовы як прадмета не можа быць ніякай добраахвотнасці. Мабыць, карэспандэнт няў-

важліва пазнаёмілася з распрацаванымі мерапрыемствамі, які прыйшла да такога вываду. Справа ў іншым. Як Вам вядома, на Беларусі пражываюць прадстаўнікі каля 80 нацыянальнасцей, для якіх беларуская мова не родная. Яны і з'яўляюцца аўтарамі шматлікіх лістоў, што ідуць у Міністэрства, у працягу аддзяленняў народнай адукацыі, школы з патрабаваннем вызваліць іх дзяцей ад вывучэння мовы. На сённяшні дзень толькі 3,3% вучняў агульнаадукацыйных школ рэспублікі з рускай мовай навучання не вывучаюць беларускай мовы, аднак вырашаць гэтыя пытанні для дырэктараў школ сіламі таго, што яны як кіраўнікі дырэктары ўстаноў павінны кіравацца заканадаўствам. Пры гэтым трэба ўлічваць, што кан-

стытуцыйнае права кожнага грамадзяніна вырашаць гэтыя пытанні самастойна. Аднак з'яўляюцца заканадаўчыя акты не ў кампетэнцыі ні школы, ні міністэрства.

Пытанне аб адкрыцці беларускамоўных школ і класаў не здымаецца. Яно адзначана ў загадзе № 32 ад 06.02.1987 г. «Аб стане і мерах далейшага паліяпшэння выкладання беларускай мовы ў агульнаадукацыйных школах рэспублікі». А паколькі праект дакумента, які абмяркоўваўся на чарговай калегіі, не з'яўляецца дубліраваннем раней прынятага загада, а яго дадаткам і працягам, гэтак пытанне паўторна не вызначалася. Ды і наданне статусу школе з'яўляецца прэрагатывай не Міністэрства, а выканкомаў Саветаў народных дэпутатаў.

Невядома, якім рашэннем калегіі Міністэрства народнай адукацыі БССР кіравалася Т. Тычка, паведамляючы чытачу, што «на Беларусі не аналяса ніводнага (!) дастойнага настаўніка роднай мовы і літаратуры, каб трапіць у лік 135 дэлегатаў на Усеаюзны з'езд». Лічым неабходным удаклад-

ніць дэлегатамі на Усеаюзны з'езд абраны 5 настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры. Гэта Добыш М. Д. (Мінуліцкая СШ Брагінскага раёна), Каркотка М. В. (СШ № 1 г. Ашмян), Турневіч В. М. (Моладаўская СШ Іванаўскага раёна), Ганчарова А. Х. (Гомельскае педвучылішча), Герыловіч Р. А. (ПТВ № 34 г. Гомель).

І яшчэ. Няўжо Г. Тычка слыхала ўсе выступленні начальніка Галоўнага ўпраўлення агульнай сярэдняй адукацыі т. Кругля М. М., каб сцвярджаць, што гэта яго першае выступленне па-беларуску?

Калегія Міністэрства народнай адукацыі звярнулася да ўсіх яе удзельнікаў, міністэрстваў і ведамстваў, творчых саюзаў, маладзёжных аб'яднанняў, настаўнікаў падаваць канкрэтныя прапановы па адраджэнні беларускай мовы, якія будуць улічаны пры прапрацоўцы названых мерапрыемстваў.

Хацелася б і ад газеты «Літаратура і мастацтва» атрымаць такія прапановы, а не толькі «кампетэнтны» аналіз пасяджэння калегіі.

Міністр М. І. ДЗЕМЧУК.

Ліст з рэдакцыі

Шаноўны Міхаіл Іванавіч! Пазнаёміўшыся з Вашым лістом у рэдакцыю, я ўважліва перачытала «План мерапрыемстваў па дадатковых мерах рэалізацыі прыняццю двухмоўя ў навучальных установах рэспублікі», распрацаваны Міністэрствам народнай адукацыі.

Як удзельнікі пасяджэння калегіі (прозвішчы якіх згадваюцца ў нашай публікацыі), так і карэспандэнт «залішне вялікі націск на добраахвотнасць заўважылі ў пунктах 1 і 9, якія даслоўна гучаць так: 1. «Шляхам правядзення штодзённай мэтанакіраванай растлумачальнай работы з вучнямі і студэнтамі, іх бацькамі дабівацца, каб кожны выпускнік агульнаадукацыйнай школы, прафесіянальна-тэхнічнага вучылішча, сярэдняй спецыяльнай і вышэйшай навучальнай установы добра валодаў беларускай і рускай мовамі, быў патрыётна-нашай шматнацыянальнай Радзімы. У гэтай рабоце зыходзіць з таго, што ў пытанні аб мове навучання і яе вывучэнні як прадмета недапушчальныя ніякія прывілеі, абмежаванні або прымусы». (Тут і далей падкрэслена мяно.— Г. Т.) 9. «З 1989 года ўнесці змены ў практыку правядзення выпускных экзаменаў у агульнаадукацыйных школах, даючы вучням права выбару мовы пры выкананні пісьмовых работ».

Відаць, я не зразумела падтэксту. Спасылку на тое, што добраахвотнасць тычыцца толькі прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, трэба было чытаць між радкоў. Дарэчы, пра прадстаўнікоў 80 нацыянальнасцей, што жывуць на Беларусі (калі быць дакладнай, то БелСЭ падае яшчэ больш унутрышнюю лічбу — каля 100). У працэнтах гэта складае недзе каля 20,6 ад усяго насельніцтва Беларусі. Да таго ж, паводле перапісу 1970 (застойнага і цяжкага для нацыя-

нальных моў) года роднай беларускай мовы назвалі 76,7 працэнта насельніцтва рэспублікі, у тым ліку не толькі беларусы, але больш як 292 тысячы палякаў, 14 тысяч рускіх, каля 11 тысяч украінцаў, 3,5 тысяч татароў... Што жа дзіва, шматлікіх лістоў, якія ідуць у МНА, з просьбай вызваліць дзяцей ад вывучэння беларускай мовы, то іх, згодна паведамленню ў Запісцы МНА, за 10 месяцаў 1988 года (фактычна адзін навучальны год) было — 113. Недзе па адным лісце на прадстаўніка кожнай нацыянальнасці, што жывуць на Беларусі. Многа гэта ці мала? Калі расцэньваць гэтыя лісты як скаргі на дрэнны стан выкладання беларускай мовы — то, безумоўна, многа. А калі — як падставу для прыняцця ажно двух пунктаў з аршэнтацыяй на добраахвотнасць, то да крыўднага мала.

Як выявілася на пасяджэнні, і прадстаўнікі МНА і ўдзельнікі пасяджэння калегіі ўважліва прачыталі надрукаваны ў восьмым нумары часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» артыкул доктара філасофскіх навук У. М. Конана «Адраджэнне роднай мовы — праблема палітычная». Дазвольце яшчэ раз згадаць выснову вядомага вучонага: «Пытанне руска-беларускага двухмоўя ў Беларусі сёй-той схільны тлумачыць толькі ў сэнсе асабістага выбару жыхароў рэспублікі. Але ж большасць выбірае тую мову, якой карыстаюцца ў сістэме дырэктары-палітычнага кіравання і народнай асветы. Таму выбар якраз не за прыватнымі асобамі, а за дырэктарамі, яе вышэйшымі органамі».

Думаецца, выказанне гэтае тычыцца не толькі выбару — вывучаць ці не вывучаць родную мову, здаваць на ёй экзамены ці не, але і пытання адкрыцця беларускамоўных школ. Ад часу прыняцця загада № 32 мінула ўжо амаль 2 гады. А справа з адкрыццём беларускіх школ не зрушылася з месца, наад-

варот — колькасць іх, як паведамляецца ўсё ў той жа Запісцы МНА, змяншаецца. І таму было б лагічным, каб чарговая калегія, з'яўляючыся дадаткам і працягам раней прынятага загада, разабралася, у выніку якіх прычын гэты пункт загада не рэалізуецца, і прыняла адпаведныя дадатковыя меры.

І яшчэ. Вы пішце, што «наданне статусу школе з'яўляецца прэрагатывай не Міністэрства, а выканкомаў Саветаў народных дэпутатаў». Як вядома, у свой час шмат беларускамоўных школ былі пераведзены на рускую мову навучання без захавання прававых норм, якія дзейнічаюць да сённяшняга дня. Між тым, пакуль што не чуваць, каб хоць адзін з адказных работнікаў, хто ажыццяўляў гэтую супроцьзаконую акцыю, панёс заслужанае пакаранне. Ліквідацыя беларускамоўных школ абгрунтоўвалася тады просьбамі бацькоў, рашэннем мясцовых Саветаў. Цяпер афіцыйна прызнаецца, што гэта была памылка, так званы чарговы «перагіб». І адказнасць за яго ў большай ступені кладзецца на былое Міністэрства народнай асветы, чым на выканкомы, бо ініцыятыва зыходзіла адтуль. Сёння ж, калі заходзіць пытанне аб узналежненні незаконна пераведзеных на рускую мову беларускамоўных школ, новае міністэрства зноў карыстаецца старымі метадамі — ківае на выканкомы, бацькоў, грамадскасць. Што ж у такім разе вырашае само міністэрства? Чыя прэрагатыва вызначаць, з якога класа вучыць той ці іншы прадмет, да прыкладу — тую ж беларускую мову? Партыйных органаў, бацькоў, грамадскасці, выканкомаў? У «Плане мерапрыемстваў...» трэці пункт абвясчае: «Пачынаючы з 1989/1990 навучальнага года, увесці вывучэнне беларускай мовы ў школе з рускай мовай навучання з другога класа». А на апошнім пленуме праўлення СП БССР (на ім, дарэчы, прысутнічалі і Вы) загадчык сектара-мастацкай лі-

таратуры аддзела культуры ЦК КПБ А. І. Бутэвіч абвясціў, што беларуская мова ў рускамоўных школах будзе вывучацца з першага класа з наступнага (1989/1990) навучальнага года.

Думаецца, што не толькі супрацоўнікі міністэрства, педагогі, але і ўся грамадскасць многага чакалі ад Усеаюзнага з'езда работнікаў народнай адукацыі. Так, сапраўды, у артыкуле «Ці абываемся «дадатковымі мерамі»?» была дапушчана фактычная недакладнасць. У лік 185 (не 135) дэлегатаў трапіла яшчэ выкладчыкаў роднай мовы, з іх адзін выкладчык ПТВ, і адзін — педвучылішча. Аднак, калі верыць не адзін раз ужо цытаванай Запісцы міністэрства, «ўсе сярэдня спецыяльныя навучальныя ўстановы і прафесійна-тэхнічныя вучылішчы працуюць па вучэбных планах, у якіх няма беларускай мовы і літаратуры. Гэтыя курсы вывучаюцца факультатывна, зверху вучэбнага плана...»

І вось з'езд закончыў сваю работу. Грамадскасць мела магчымасць пазнаёміцца з яго матэрыяламі. У Вашым выступленні, паважаны Міхаіл Іванавіч, прагучалі такія словы: «Мы бачым вырашэнне праблемы (адраджэння роднай мовы.— Г. Т.) у істотным пашырэнні колькасці нацыянальных школ, узмацненні рэжыму функцыянавання нацыянальнай мовы ва ўсіх тыпах навучальных устаноў і ў рэспубліцы ў цэлым...» Гэта — абнадзейвае і дорыць добрага спадзявання на тое, што ў справе адкрыцця нацыянальных школ, адраджэння роднай мовы Міністэрства народнай адукацыі БССР і энтузіясты-падзвіжнікі будучы дзейнічаць разам, супольна.

І нельга таксама не згадзіцца, што ўсе нашы сённяшнія і будучыя дыскусіі па пытаннях нашай адукацыі і культуры павінны быць канструктыўнымі і карэктнымі.

Галіна ТЫЧКА.

У нумары «ЛіМа» ад 21 кастрычніка мінулага года быў змешчаны артыкул Ніла Гілевіча «Неабачлівае ці... безадказнае?», у якім ішла гаворка аб зберажэнні найкаштоўнейшага скарбу ўсяго нашага народа — беларускай літаратурнай мовы, аб недапушчальнасці «расцягвання» яе па рэгіянальных закутках.

Артыкул атрымаў шырокі рэзананс у нашых чытачоў. Агляд іх пісьмаў рыхтуецца да друку. Сёння ж змяшчаем ліст А. Лісцкіга, палешука, які нарадзіўся і вырас на Тураўшчыне. Ён выказае свой, адметны ад М. Шаляговіча, погляд на стварэнне так званай «палескай мовы».

НЕ ДЗЯЛІЦЬ РОДНАЙ ХАТЫ

Толькі дзеці, якім далі з адной кішэні аднолькавыя цукеркі, могуць усур'ёз паспрацаваць, у каго яна саладзейшая...

Наўрад ці на цвярозую галаву завядуць спрэчку два сябры, што атрымалі кватэры ў адным доме, на адным баку і паверсе, хто з іх жыве вышэй...

На пачатку гэтага года, нарэшце, пазнаёміўся са статутам суполкі «Полісся», створанай па ініцыятыве М. Шаляговіча. Цікавае маяе заканамернае: я карэнны палешук таксама...

У свой час М. Шаляговіч дэбутаваў з вершамі на старонках «Чырвонай зменны», напісанымі на заходнепалескім дыялекце.

Мне гэта было зразумела. Але як ставіцца да таго, што аўтар і «ніж с ним» гэтую «мову» пачалі лічыць агульнапалескай? Сапраўды, брэсцка-пінескія і тураўска-ма-

зырскія гаворкі — гэта даўка не адно і тое. Дастаткова параўнаць творы членаў суполкі з запісамі жывой мовы розных жанраў, змешчанымі ў канцы кожнага з пяці тамоў «Тураўскага слоўніка», што ўбачыць свет у апошнія гады. Тураўскія гаворкі былі ўзяты за аснову ўсяго ўсходнепалескага (мазырскага) дыялекту.

Не ведаць гэтага М. Шаляговіч не мог. Аднак гэта не перашкодзіла яму сцвярджаць у статуце, што мова, на якой пішуць і друкуюць свае творы члены суполкі ў «Чырвонай зменне» і «Голасе Радзімы», бытуе таксама і на сённяшняй Тураўшчыне. Ці не дзеля таго гэта зроблена, каб пераканаць усіх у гістарычнай заглыбленасці каранёў «адраджаемай» ім «палескай мовы»? Чаму ж тады ён не сцвярджае, што аўтарам першых твораў на гэтай мове быў не хто іншы, як

сам Кірыла Тураўскі? Дзе ж тут логіка?

Здзівіла мяне пазіцыя паважанага мной публіцыста А. Казловіча ў гэтых адносінах. У аглядзе пісьмаў «Ты нам патрэбна!» («Чырвоная змена», 24 верасня 1988 г., с. 12), што паступілі на творы членаў суполкі «Полісся», пісьменнік ні наліва не сумняваецца ў бескарыснасці намераў сваіх землякоў. Больш таго, ён кідае сваім апанентам М. Федзюковічу, І. Навумаву і Е. Мазыню суровы выраз: «Вы абразілі чысціню!»

Прабачце, але ці таное ўноў цнатлівае імкненне членаў суполкі гаварыць за ўсіх жыхароў беларускага Палесся, бачыць тое, чаго няма ў сапраўднасці, а менавіта свой заходнепалескі дыялект «прышчэпаць» да дрэва тураўскіх гаворак?

Я сам родам з-пад Лельчыц і Турава, жыву не адзін год у Жытнівічах (а гэта не так ужо далёка да Століна і Лунінця, да Пінескі і Іванава), але многае з напісанага членамі суполкі не разумею. Не таму, што не хачу гэтага, а таму, што на такой мове на ўсходнім Палессі не размаўляюць.

Вось так, ні больш ні менш. Хочам мець свайго Мележа! Але ці ведае паважаны В. Панкавец, што І. Мележ быў таксама карэнным палешуком, што менавіта яго «Палеская хроніка» была ўдасцеена вышэйшай літаратурнай прэміяй нашай краіны? Ад чыйго імя выступае ён і на адраджэнне якога Палесся збіраецца пакласці душу сваю і душу «другі свая»? І што, пазіцыю супрацьстаўлення адных палешукоў другім (І. Мележа, нас, хто родам з усходняга Палесся, — Ф. Савічу, М. Янчуку і членам суполкі) можна назваць стваральнай? Няўжо якраз у гэтым і не ёсць руйнаванне аднасці палешукоў, а значыць і ўсяго нашага народа?

Кіруючыся іх логікай, дык варта і нам, усходнепалескім хлопцам, браць ініцыятыву ў свае рукі змагацца за чысціню мовы І. Мележа? А як жа, бо вунь якім магутным рэхам адгукнулася яго хойніцкая гаворка ў нетрах агульнанароднае мовы, якой у цэлым напісана «Палеская хроніка».

В. Панкавец, супрацьпастаўляючы сябе, карэннага палешука, не менш карэннаму палешуку І. Мележу, падае голас за ўсеагульнае прызнанне заходнепалескага дыялекту ў якасці асновы ўсёй «палескай мовы».

Прабачце, але ў палешукоў ёсць, паўтаруся яшчэ раз, «Палеская хроніка» з усходнепалескім дыялектам у сваёй аснове.

На карысць якой «мовы» сведчыць гэта?

На карысць нашай агульнанацыянальнай — беларускай.

Алеся ЛІСЦКІ, журналіст, слухач Мінскай ВПШ.

якасці? Маладыя слесары, токары, рабочыя іншых прафесій не ведаюць, што такое культура працы, ім не ўласціва пачуццё адказнасці за тое, што робяць. Іх гэтаму не вучылі, ім гэтага не закладвалі з дзяцінства.

Зразумей я і тое, што ўсё ў жыцці ўзаемазвязана, што праблема эканамічная вынікае з праблемы духоўнай. Што я маю на ўвазе? Раней для нас, жыхароў Беларусі, не існавала дилемы, на якой мове адказваць, напрыклад, на ўроках у школе або на занятках у інстытуце. Адказвай, калі ласка, хоць на беларускай, хоць на рускай. Галоўнае—каб ты ведаў сутнасць прадмета. Потым жа сталася інакш: калі ты гаварыў па-беларуску, ты—непаўнаценны. Больш таго, нам сталі даводзіць: вучыце рускую мову, бо калі паедзеце паступаць у інстытут ці ўніверсітэт, дык будзе вам зніжаць аднакі, не пройдзеце па конкурсе і г. д. Так мы, беларусы, перасталі паважаць сваю мову. А ўслед за гэтым перасталі паважаць наказы, звычкі і традыцыі сваіх дзядоў, бацькоў, тое, што яны закладвалі спрадвеку—рабіць любую справу сумленна, не ганьбіць сваю сям'ю, сваю нацыю, свой спрадвеку працавіты народ. Цяпер жа добрыя традыцыі забываюцца, абсяцняваецца і такое паняцце, як гонар працоўнага чалавека.

Я падтрымліваю думку, што перабудову трэба пачынаць з сябе, а значыць, перабудоўваць сваё мысленне, сваю філасофію. Але трэба дапамагаць людзям у гэтым. Бо многія, асабліва ў вёсцы, жывуць пакуль старымі ўяўленнямі. Калі прыязджаю ў камандзіроўку на сяло, заводжу гаворку пра гады сталінскіх рэпрэсій, даю чытаць матэрыялы пра тыя часы, то адчуваю, што людзі яшчэ не пазбавіліся страху, жывуць яшчэ з аглядайкай, новае ўспрымаюць насцярожана. Таму людзям трэба тлумачыць, што цяпер іншы час...

А. БЛІНКОўСкі, геолог:

— Для мяне важныя такія аспекты перабудовы, як нацыянальны. Я ў нейкай меры таксама ахвяра так званых двухмоўя, кепска размаўляю па-беларуску. У нас у Баранавічах з ужываннем роднай мовы зусім дрэнна. Мы звярталіся ў гарвыканком з пісьмовым пытаннем: што можна зрабіць, каб палепшыць становішча. На наш ліст, які мы пісалі ўтрох, адказаў старшыня Баранавіцкага гарвыканкома. Працуючы вытрымкі з гэтага дакумента, які, вядома ж, быў напісаны па-руску: «Згодна з Законам аб народнай адукацыі БССР навучанне дзяцей у школах горада можа быць арганізавана на рускай і беларускай мовах. Мову навучання выбіраюць бацькі. У 1987—1988 навучальным годзе ўсе бацькі першакласнікаў выбралі мову навучання дзяцей у школе—рускую... Беларускае мова і літаратура вывучаецца ў школах у аб'ёме 599 гадзін, руская мова і літаратура—1097 гадзін за ўвесь курс навучання...»

Вось тут міжволі ўзнікае пытанне: чаму, калі беларус хоча, каб яго дзеці вучыліся на роднай мове, ён павінен пісаць заяву, а для навучання на рускай мове—ніякай заявы не патрабуецца? Гэта адно. А зірніце на аб'ём гадзін, адведзеных на вывучэнне беларускай мовы і літаратуры і рускай? Дзе тыя «равныя ўмовы» як для рускаго, так і для беларускаго языков? (словы з адказу), калі на беларускую мову гадзін адведзена ўдвай менш? Акрамя таго, у гарвыканкоме чамусьці не ўлічваюць тое, што за ўсе дзесяць гадоў вучобы ў школе вучні вывучаюць абсалютна ўсе дысцыпліны на рускай мове, нават гісторыю і геаграфію роднага краю. Цытую адказ да-

лей: «Усе школьныя бібліятэкі ўкомплектаваны мастацкай літаратурай на беларускай мове». А ці ж праўда гэта? Майму сыну-сямікласніку спатрэбіліся тры кнігі беларускіх аўтараў. У школьнай бібліятэцы іх не знайшлося. У гарадской я адшукаў толькі томік Цёткі... І гэта ў цэнтральнай Баранавіцкай бібліятэцы! Дык што тут гаварыць пра школьныя?

Я геолог. І таму пытанні экалогіі мяне таксама вельмі турбуюць. Экалагічная сітуацыя ў рэспубліцы складаная. Летась у красавіку мне давялося быць у экспедыцыях у Лунінецкім і Пінскім раёнах. Бачыў я пыльныя буры, вялізныя белыя плямы на глебе—значыць, выдзьмулі вятры ўрадлівыя пласты зямлі да пяску. Палесе пера-

цоўкай доўгатэрміновай нацыянальнай праграмы «Спадчына», рукамі нашых энтузіястаў зробленай, многа разоў праўленай, каб была яна прыдатнай для ўсёй Беларусі? Яна па-ранейшаму не зацверджана, а рэдагуецца далёка не спецыялістамі...

Колькі месяцаў назад мы паспрабавалі стварыць так званы цэнтр народных святаў, прыгнутлі філфак БДУ імя У. І. Леніна, фалькларыстаў, музыказнаўцаў. Ва ўніверсітэце нам далі залу, куды кожную сераду прыходзіла моладзь. У адпаведнасці з народным календаром мы пачалі рыхтаваць адпаведныя свята. Але пасля вядомых падзей 30 кастрычніка нам адмовілі ў гэтай зале, у дэканце растлумачылі, што звані-

было да Кастрычніка, дык тут поўны прагал, адсутнасць самых элементарных ведаў. Значыць, музей нам вельмі патрэбны. Тым больш, што культустановы ў Асіповічах ствараюцца. Хоць бы, напрыклад, музей лакаматыўнага дэпо. А краязнаўчы спрабавалі стварыць яшчэ недзе ў 60-я гады, калі мае ровеснікі хадзілі ў школу, стваралі і праз дзесяць гадоў, але да гэтага часу яго так і няма.

Што яшчэ? Спрабавалі мы стварыць ініцыятыўную групу па прапагандзе ў горадзе беларускай мовы, культуры. Змушаны былі збірацца то ў кавярні, то яшчэ дзе, бо пастаяннага месца нам не далі. Да таго ж на пасяджэнні нашы сталі з'яўляцца «апаненты», пайшлі ў ход адміністрацыйныя пагрозы,

насьвева, маем самую сфальсіфікаваную гісторыю.

Колькі гадоў мы глядзелі навокал толькі праз прызму «класавых інтарэсаў», падпарадкоўваючы ці вымяраючы ідэалагічнымі схемамі кожны свой крок. Наш сацыяльны зрок ведаў толькі два колеры: белы і чорны. На гэтых колерах мы выхавалі вялізную армію талмудзістаў—выкладчыкаў грамадскіх навук і «даследчыкаў», у якіх ёсць адказы на ўсе пытанні жыцця і якія здольныя гадзінамі спрачацца з так званымі буржуазнымі сацыёлагамі, чых прац яны ніколі не чыталі.

Планы і абавязальнасці, выкананні і перавыкананні, працэнты і справаздачы ў эканоміцы, у сувязі з агульнай арыентацыйнай грамадства, дзесяцігоддзямі нагадвалі (а дзе-нідзе і зараз нагадваюць) пераможныя рэліжыі з фронту зацятай барацьбы сацыялізму з капіталізмам. А ў цэнтры гэтай бітвы быў не чалавек з яго патрэбамі—матэрыяльнымі і духоўнымі, а нейкая статыстычная адзінка—«будунык сацыялізму», што нават страціў апошнім часам сваё нацыянальнае аблічча.

У культуры, якой заставаліся крошкі ад дзяржаўнага пірага, на змену «жданаўшчыне» прыйшла «суслаўшчына». Ідэалагічная рэгламентацыя, якая раней вяла іншадумцаў за калючы дрот архіпелага Гулага, з канца 60-х гадоў выпіхвала творчую інтэлігенцыю за мяжу, або шчыльна закрывала рот, або няўмольна схіляла да канфармізму.

Нарэшце, так званая «суперінтэрнацыяналізацыя» — карыкатурнае стварэнне дэнацыяналізаванай бюракратыі—дэманстравалася ўсю свету як апафеоз ленынскай нацыянальнай палітыкі, што дыскрэдытавала і Леніна, і яго разуменне нацыянальнага і інтэрнацыянальнага.

Такім чынам, ідэалагізацыя і палітызацыя грамадскага жыцця, як вельмі трапіна адзінчыў Ю. Каракін, — гэта «расширенное воспроизводство бесплодия, размножение интеллектуального импотентства».

Само сабой зразумела, што гэта прамы шлях у небывідае: спачатку сацыяльная апатыя, потым летаргічны сон непрыцягнення і, зрэшты, тулік. Перабудова дала нам шанец абуджэння і адраджэння да свядомага і дастойнага чалавечай асобы жыцця. Новае мысленне будзеца на тым, што, як казаў нядаўна М. С. Гарбачоў з трыбуны ААН, іншая думка не павіна ўспрымацца як абавязкова кепская або воражыя. Разнаволенне думкі ад ланцугоў усеагульнай палітызацыі і дагматычнай ідэалагізацыі, на мой погляд, універсальны метад вырашэння шмат якіх, калі не ўсіх нашых праблем...

Усё праблем, скажу я і ўнутрана ўсміхнуўся. Колькі разоў мы ўжо браліся вырашаць «усе праблемы». Але ж толькі зараз было вымаўлена «на самым высокім узроўні» гэта слова—плюралізм. Тое, што пра яго напісана нашымі аіцамі дагматыкі ў іхніх ідэалагічных катэхізісах да Красавіка 1985 года, страшна чытаць.

Пакуль што, аднак, слова гэтае жыве без сацыяльнай аўры, «галышом». Таму і зрухі перабудовы больш чым сціплыя, а ўлада кіруючага функцыянера застаецца практычна неабмежаванай. Грамадства ж паранейшаму знаходзіцца ў позе дакучлівага прасіцеля з папай у руцэ: «Прашу вашага дазволу...»

І ўсё ж такі,—прадбачу я прарочанні пільнага абаронцы «асноў»—як у такім выпадку быць з кіруючай роляй партыі? Вельмі добра адказаў на гэта пытанне, з майго пункту гледжання, адзін з аўтараў кнігі «Іногo не дано», выддзенай напярэдадні XIX партканферэнцыі. А імяна: з усталяваннем плюралізму і пачынення кіруючага роля, бо раней яе не было. Так, так, нельга ж сапраўды кіраваць самай сабой. А партыя была ў

ПЕРАБУДОВА І МЫ: ГЕАГРАФІЯ, СПАДЧЫНА, ТРЫВОГІ

твараецца ў стэп. Вось да чаго давяла мелярацыя ў гэтых мясцінах.

А. ХАТЭНКА, эксперт БФК:

— Задаю сабе пытанне: ці змянілася што за час перабудовы? Мне здаецца, што пакуль—няшмат. Алег Трусаў гаварыў тут пра тое, што ў Польшчы здзіўляюцца: маўляў, якія беларусы багатыя, збераглі сваю спадчыну. Мне таксама гаварылі пра гэта ў Латвіі, Літве. Там таксама здзіўляюцца нашым вялікім ілюстраваным зборнікам па гісторыі архітэктуры, па дэкаратыўна-прыкладным мастацтве, нашаму трыццацітомніку фальклору. Але ж мы ведаем, што ўсё гэта—толькі кансервацыя спадчыны. Традыцыі занябаны, вынішчаны амаль начыста. Мы сваёй мовы быццам саромеемся. Дайшло да таго, што просім дазволу стварыць беларускія класы, садкі. Абсурд! Не пытаецца ж дазволу чалавек, каб дыхаць...

Здаецца мне, што ў гэтым плане перабудова пакуль мала што змяніла.

Раней я, працуючы ў абласным навукова-метадычным цэнтры, памаленьку пачала ўводзіць у сцэнарый хоць трохкі беларускага, традыцыйнага. Мне казалі: слухай, а навошта табе гэта?..

І гэта—стаўленне і пазіцыя людзей, якія займаюцца культурай!

Перайшла я на працу ў Беларускае фонд культуры. Дума-ла, тут акрыяю. Але ўжо на ўстаноўчай канферэнцыі суткнулася з гульнёй у выбары праўлення, прэзідыума і непасрэдных кіраўнікоў БФК. Па старой звычцы з трыбуны прапанавалі кандыдатуры, а ў зале прагаласавалі «за». Не было сапраўднага абмеркавання. Мяркую, што ад таго, як фонд культуры ствараўся, залежыць у пэўнай меры і характар яго дзейнасці.

Напрыклад, шмат якія каштоўныя прапановы актывістаў не знаходзяць падтрымкі, не «зацвярджаюцца».

А фонд культуры мог бы зрабіць нямала, бо мы ўпершыню сабралі вакол сябе, скансалавалі шматлікіх энтузіястаў нашага культурна-нацыянальнага адраджэння. Энтузіясты працуюць, прапануюць цікавыя думкі, цэлыя праграмы, але...

Згадаем гісторыю з універсітэтам культуры, які так і не адкрыўся («ЛіМ» пісаў пра гэта). А што сталася з распра-

лі і настойліва параілі не пускати на пасяджэнні людзей.

Вось і выходзіць, што як толькі мы падступаемся да той справы, з дапамогай якой сапраўды можна выйсці на народ, пачынаюцца розныя перашкоды. Напрыклад, «Купалле». Усю вясну намеснік старшыні праўлення фонду культуры Л. Валяеў мне гаварыў, што наконіт яго правядзення ўсё ўзгоднена з адказнымі асобамі. Аказалася, што ў камісіі гарвыканкома па арганізацыі свята «Мінск-88» пра «Купалле» ніхто не чуў. Мы да падобных народных святаў рыхтуем маленькія спеўнікі, раздаём іх удзельнікам, такі «лікбез» вельмі сябе апраўдаў. Дык вось, калі я рыхтавала гэтыя спеўнікі, распрацаваныя і зацверджаныя нашай грамадскай фальклорнай камісіяй, першым пытаннем таго ж намесніка старшыні фонду культуры было: а хто аўтар гэтых песень?

Збіраліся ладзіць мы выстаўку маляваных дываноў да юбілею Драздовіча. Згоду нам далі. І раптам пытаюцца: слухайце, а як мы іх расставім? Не можам зразумець: што расставіць? «Как—што? Дываны вельмі надо расставлять!..»

Тое ж і з калядамі. Усё дазваляюць, дапамагаюць, але патрабуюць... поўны спіс калядоўшчыкаў: каб прозвішча было і абавязкова месца працы...

Вось адносіны некаторых кіраўнікоў культуры да культуры. Ці не таму сёння няма належага паразумення паміж грамадскасцю і фондам культуры?

А. АЛЯШКЕВІЧ, настаўнік:

— Спачатку вась пра што. Глыбока перакананы ў тым, што, шануючы сваю мову, нельга адмяжоўвацца ад іншых. Мы павінны вывучаць і замежныя мовы, і мовы народаў нашай краіны. Так, праўду тут казалі, не ведаюць нашы вучні замежнай мовы. Але ж у гэтым відавата не тая ці іншая мова, а бюракратычная метадыка, з дапамогай якой мы спрабуем навучыць дзяцей гэтай мове. Такую метадыку трэба кардынальна мяняць.

Другое, пра што хочацца сказаць. Асіповічы не маюць свайго краязнаўчага музея. Паслякастрычніцкую гісторыю Асіповічаў людзі крыху ведаюць: некаторыя вуліцы носяць імёны тых, хто меў дачыненне да горада, нарадзіўся ў ім або вызваляў яго, а што

біркі нацыяналістаў, а ў дадатак нас яшчэ антысталіністамі назвалі з дакорам...

Вось і мяркуюць, якая перабудова ідзе ў Асіповічах у справе адраджэння, захавання культурных традыцый. Дазволілі правесці «Купалле». Людзі ўзрадаваліся, сабраліся. Аднак усё было зроблена так, каб «Купалле» не трапіла ў разрад спрадвечна беларускіх святаў, не было пазначана народным духам—нават сцэнарый быў рускамоўны.

Тут гаварылі пра цэнтры культуры, пра тое, што яны перасталі быць такімі, асабліва ў апошні час. Раней можна было прапанаваць мясцовым уладам запрасіць самадзейныя калектывы выступіць у нас. Я асабіста мог бы запрасіць харавую капэлу мінскага Палаца культуры прафсаюзаў, дзе сам спяваю. Прапанаваў. А ў мяне пытаюцца: як разлічвацца будзем? У нас жа цяпер гаспадарчы разлік. А ці не перабольшваем мы тут? Ці патрэбен нам гаспадарчы разлік у галіне культуры?

Хачу сказаць колькі слоў аб праблеме роднай мовы ў нас. Тут свае, мясцовыя, амаль непераадольныя цяжкасці, бо ў гарадку шмат прыездных, часоўных людзей. Ды хачу скончыць на аптымістычнай ноте. Прыйшоў да нас у чацвёрты клас вучань з Баку, армянін па нацыянальнасці. Пытаюся ў яго, якія ён мовы ведае. Азербайджанскую, армянскую, рускую, англійскую вывучае. А маці дадае: мы назаўсёды ў Беларусь прыехалі, і ён павінен перш за ўсё ведаць беларускую мову. Гэта было прыемна чуць. І бацька сказаў: хачу, каб мае дзеці ведалі не толькі родную мову, але і мову той зямлі, на якой жывуць.

А. ВАРАВА, экскурсавод:

— Тут было выказана шмат цікавага, балючага, слушнага, адмоўнага і станоўчага—словам, усяго, што ёсць у жыцці. І якім бы шляхам мы ні рухаліся, абмяркоўваючы праблемы ці то культуры, ці то эканомікі, ці то мовы, ці то экалогіі і г. д., усе гэтыя шляхі вядуць да муроў Адміністрацыйнай Сістэмы—таго самага «Рыма», над брамай якога красуецца надпіс «Ідэалогія і палітыка». Мы, як гэта не мною заўважана, самае палітызаванае і ідэалагізаванае грамадства ў свеце, да таго ж, паводле слоў прафесара Ю. Афа-

нас (і пакуль што застаецца) ўсё і ўся: сяба і жыво, станкі і машыны, кнігі і кінафільмы, навука і армія... Кіраваць цэлым можна, толькі будучы яго часткай. Усюдыснае «цэлае» цэлым кіраваць не можа. Гэта закон логікі.

Усюдысны чыноўнік, які сёння кіруе гаспадаркай, заўтра — культурай, паслязаўтра — спортам, руйнуе і тое, і другое, і трэцяе. Іншага сапраўды не дадзена. Гэта закон жыцця.

А. ЛЯГУЦКІ, УРАЧ:

— Я працую ўрачом-венеролагам у Асіповіцкай раённай бальніцы. Мае хворыя — вельмі спецыфічныя хворыя. Я заўважыў такую заканамернасць: за апошнія два-тры гады вырастае венерычнае захворваемасць непаўналетніх. Уражае іх абсалютна бездухоўнасць. Падлеткі не ведаюць, як правесці час, чым заняцца. У нас па сутнасці няма сексуальнага выхавання. Праўда, цяпер і мы, урачы, чытаем лекцыі ў школах, вучылішчах, праводзім асветніцкія заняткі, але належнай праграмы ў нас няма.

Паслухаўшы выступаўшых і зыходзячы са сваіх уласных меркаванняў, раблю для сябе такі вывад: са справай перабудовы вельмі складана. І не трэба нам рабіць выгляд, што ёсць вялікі зрухі, бо мы ўвесь час азіраемся назад, нечага баімся. Узяць хоць бы нашу інфармаванасць. Мы ведаем больш, што робіцца ў ЮАР, у Чылі, Карэі, чым пра тое, што ў нас дома дзеецца. Нядаўна адзначаўся саракагадовы юбілей прыняцця ААН дэкларацыі правоў чалавека, а нашы газеты пра гэта амаль не пісалі. Няўжо на-ранейшаму слухач розныя «галасы»?

Час выходзіць з гэтага абмежаванага кола. Тым больш, што перабудова яшчэ трэба змагацца за кожнага грамадзяніна і з гэтай мэтай даваць яму самую поўную інфармацыю.

Падзяляю думку наконт барацьбы з бюракратамі. У нас, у медыцыне, таксама іх нямала. Возьмем, напрыклад, лісткі на страце працаздольнасці. Аказваецца, і тут ёсць план па захворваемасці. А медыкі ў гэтай захворваемасці «вінаваты» ўсяго на 8—10 працэнтаў. Харчванне, экалогія, умовы працы — хіба яны не ўплываюць на хворы? У бульбе, дарэчы, не павінна быць, як нам раней гаварылі, больш за 80 міліграмаў нітрату на кіло вагі, а наша санітарная бюракратыя зараз падняла гэты парог ажно ў тры разы — да 240 міліграмаў на кіло вагі.

І. КРЫСАК, РАБОЧЫ:

— Я не вельмі добра валодаю беларускай мовай, хоць і «великим могучим русским языком» — таксама не лепш...

Мой партыйны стаж — 20 гадоў, і для мяне не ўсё роўна, чым скончыцца перабудова. Сёння наша грамадства стала больш адкрытым, інфармаваным. Галоснасць — галоўная адзнака перабудовы. Але думаю часам вольна пра што. Нядаўна ішоў па вуліцы, увагу маю прыцягнула афіша на плошчы, дзе паведамлялася: «Состоятся эстрадное представление — «Время смелых разговоров». Час такі і сапраўды настаў. Але падумалася: што, калі гэта ўсяго толькі «смелыя гаворкі»? Што я маю на ўвазе? Прывяду прыклад з майго асабістага жыцця. Бацька мой быў проста шафёр, гадаваў чацвярых дзяцей, і жылі мы няблага, нават капейчыну маглі адкладзіць, як кажучы, «на чорны дзень». А што цяпер? Жыву з трынаццацігадовай дачкай. Але я, слесар шостага разраду, не скажу, што ў мяне поўны дастатак, што я магу адкладзіць нейкія грошы на ашчадную кніжку. Не ведаю, што б я рабіў, калі б мне давалася забяспечваць такую сям'ю, як калісьці карміў бацька. Цэны на тавары растуць, а пойдзеш у магазін — купіць няма чаго...

Дзе ж выйсеце? Я ўпэўнены, што перабудова не будзе бук-

саваць толькі тады, калі наша партыя і надалей павядзе мудрую і разумную палітыку. Успомнім, яшчэ на зары фарміравання нашай партыі, Савецкай улады, калі меншавікі сказалі, што няма такой партыі, якая магла б узяць уладу ў свае рукі, Ленін адказаў: ёсць такая партыя! Гэта партыя бальшавікоў. Тым самым ён падкрэсліў, што за ўсё, за ўсе справы, за ўсе поспехі і беды, за ўсё палкам нясе адказнасць кіруючая партыя. Мы ж гаворым цяпер так: у тым, што загінула столькі людзей, вінаваты Сталін; Хрушчоў спарадзіў валонтарызм, Брэжнеў расплазціў хабарніцтва і прыстасаванства. Я лічу, што ва ўсім гэтым вінаваты не толькі асобныя людзі, але і ўсе мы, члены партыі! А каб гэта не паўтаралася, партыя сапраўднага галоснасці і дэмакратыі, павяга да іншай думкі, да чалавечай асобы. Калі ўсяго гэтага не будзе, то перабудова будзе буксаваць. Інакш кажучы — пакуль час смелых размоў не зменіцца часам сапраўдных спраў, калі маральнае паветра, якім мы дышаем, не будзе адпаведна чыстым, перабудова не адбудзецца.

Вось чаму мае сённяшнія спадзяванні азмрочваюцца маймі трывогамі.

Я. ЯНУШКЕВІЧ, ЛІТАРАТУРАЗНАВЕЦ:

— У галоснасці знізу — асноўнае дасягненне перабудовы. Казаць, што ў вершалінах гудзе, а ўнізе нібыта ціха — значыць, казаць няпраўду. Звычайныя рабочыя, інжынер, калгаснік цяпер адкрыта выказваюцца па ўсіх набалелых для краіны пытаннях. Праўда з «узкога круга» вырвалася на прастору...

Асабіста для мяне моцны подых свежых павеваў уварваўся пад канец 1987 года прапанавай ад рэдакцыі часопіса «Малодосць» напісаць юбілейны артыкул да 150-годдзя з дня нараджэння Кастуся Каліноўскага і падрыхтаваць адначасова публікацыю ягоных «Лістоў з-пад шыбеніцы». Цалкам, без купюр. Наколькі гэта было справай нечаканай не толькі для мяне, можна меркаваць па рэпліцы, пачутай мною ад старэйшых даследчыкаў, якія не раілі публікаваць лісты поўнасцю, бо «гэтым можа пашкодзіць і сабе, і Каліноўскаму».

Нехта тут слухна зазначыў, што для яго галіны, у якой ён працуе, найбольш падыходзіць слова «рэформа», бо, маўляў, працоўнаму чалавеку асабліва перабудоўвацца не трэба. Застой адбіўся перш на ідэйна-палітычным, духоўным жыцці савецкага народа (пра што трапіла выказаўся на старонках «ЛіМа» Уладзімір Калеснік). І тая дэградацыя, якая назіралася ў культурным, палітычным жыцці на працягу паўвека, з перапынкам у канцы 1950 — пачатку 1960 гадоў, можа быць пераадолена самаадданай працай на працягу гэткага ж перыяду. Прышоў час пераходзіць ад слоўна-маніфестаў да справы, да

ад рэдакцыі. Маналогі, якія прагучалі за нашым «круглым сталом», можна назваць своеасаблівым чытацкімі пісьмамі, запісанымі на рэдакцыйны дыктафон. Рыхтуючы гэтыя «пісьмы» да друку, мы сям-там падкарацілі, апусцілі агульныя, неабавязковыя словы (плошча газетных палос усё ж абмежаваная), сёе тое адаптавалі альбо пераказалі (маналогі ёсць маналогі, яны прамаўляліся, а ў гаворцы эмоцыі часам бяруць верх над логікай, ацэнкі не заўсёды вызначаюцца выверанасцю, высновы не заўсёды падмацоўваюцца фактамі і назіраннямі).

Апошніх кропкаў аўтары выступленняў, як сведчыць падрыхтаваная намі справаздача, таксама не паставілі. Не будзем ставіць іх і мы. Зрэшты, зрабіць гэта не так проста. Шляхі перабудовы не прамыя і не гладкія. Працэсы, якія сёння праходзяць у краіне, у розных сферах эканамічнага, сацыяльнага, духоўнага жыцця, не раўназначныя. Сям-там крокі перабудовы досыць упэўненыя і шырокія, сям-там — нясмелыя і сціплыя, а сям-там яна наогул топчацца на месцы. Натуральна, што і разважанні нашых чытачоў за «круглым сталом» у многім адлюстравалі гэтую няпростую сённяшнюю сітуацыю. І патрабаваць, каб яны былі цалкам завершанымі, лагічна пераканаўчымі і ва ўсім доказнымі, было б празмерна. Галоўнае ў тым, што гаворка, абмен думкамі, трывогамі, сумненнямі і спадзяваннямі адбыліся.

Хочацца верыць, што гаворка гэтая была карыснай не толькі для тых, хто браў у ёй удзел непасрэдна. Магчыма, яна прынясе карысць і многім іншым нашым чытачам — дасць ім спажыву для роздуму, падтурхне ўзяцца за пяро і напісаць у газету ліст альбо і самі прыйдзі ў рэдакцыю.

Матэрыялы «круглага стала» падрыхтавалі да друку Марыя ГІЛЕВІЧ і Людміла КРУШЫНСКАЯ.

працы. Як пісаў той жа Каліноўскі, праца, для таго, каб стаць паспяховай, павінна быць сярмяжнай, шчырай і простаай, «як тое сэрца, што б'е пад сярмягай, як той розум мужыккі, што не перабірае, калі рабіць трэба».

У адносінах да духоўнага жыцця народа я таксама ўдакладніў бы тэрміналогію. Перабудова ў культурнай і палітычнай сферах гэта не што іншае, як Адраджэнне. Адраджэнне ленынскіх партыйных прынцыпаў ва ўсіх галінах нацыянальна-культурнага будаўніцтва. Тут на першы план выходзіць не тое, якую праграму складзе Беларуска фонд культуры ці іншая ўстанова. Тут важныя стратэгічныя кірункі: перамога галоснасці, паглыбленне дэмакратыі. Ленін на гэты конт выказаўся ясна: «Пусть буржуазия обманывает народ всякими «позитивными» национальными рабочими ответит ей: есть только одно решение национального вопроса... и это решение — последовательный демократизм».

Так, паслядоўны дэмакратызм, які пазбавіць грамадства, нас з вамі, многіх прыкрых з'яў, якія мы сёння назіраем.

Перабудова на рабочым месцы. Натуральна, яна заўважаецца. У Інстытуце літаратуры, дзе я працую, упершыню ў гісторыі прайшлі выбары дырэктара — з трох прапанаваных кандыдатур. Лічу добрым знакам, што перамагла, хоць і не без цяжкасці, справядлівасць.

С. ДЫЧОК, ІНЖЫНЕР:

— У мяне ў памяці ўсплыў такі факт: на ашчадных кніжках па Саюзу ляжыць неадзе 280 мільярдаў рублёў, гэта ці не цэлы гадавы бюджэт краіны. Чаму ляжыць? А таму, што мы не забяспечаны таварамі, іх проста няма. Нагадаю, што калі на XIX партыйнай канферэнцыі спыталі ў акадэміка Абалкіна, як ён бачыць сабе нашы перспектывы, ён сказаў, што ў бліжэйшыя год-два, а, можа, тры, будзе яшчэ горш. У сувязі з гэтым мой песімізм грунтуецца на тым, што значнай частцы насельніцтва не хочыць вытрымкі, каб прайсці праз гэтыя выпрабаванні, праз гэтыя эканамічныя цяжкасці. Што яшчэ наводзіць на трывожныя думкі? Некаторыя публікацыі і падзеі, звязаныя з утварэннем «Мартыралага Беларусі», са спробамі правесці мітынг-рэзюм. Што надае аптымізму? Я працую на «Інтэргале», у нас вялікі калектыў. Тут створаны некалькі груп падтрымкі народнага руху за перабудову «Адраджэнне». У мяне такое ўражанне, што за гэтымі групамі пойдзе пераважна большасць рабочых «Інтэргала». Праўда, удакладню: не толькі ў нацыянальным пытанні, але, можа, перш за ўсё ў дачыненні да праблем экалогіі, сацыяльнай справядлівасці, ліквідацыі рэшткаў сталіншчыны. Гэта і выклікае мой аптымізм, маю веру, што «ўнізе» перабудова будзе падтрымана.

Часопісы ў студзені

«ПОЛЫМЯ»

«Аблага» — новая апавесць В. Быкава.

Змешчаны вершы А. Вольскага, С. Грахоўскага, С. Панізініка, В. Макаравіча, А. Бадака, Я. Пущы.

Друкуюцца драма І. Чыгрынава «Чалавек з мільзвяджым тварам», апаляданне М. Дубоўскага «Шалэн», рубаі А. Хаяма ў перакладзе Р. Барадзіліна.

У раздзеле «Публіцыстыка. Нарысы» — нарыс М. Васыкова «Ваша ўлада: дзейнічайце», пачатак артыкула А. Ліса «Браты Гараціяны».

Чытач пазнаёміцца з запіснымі кніжкамі У. Караткевіча «У дарозе і дома», артыкулам А. Гардзіцкага «Перазовы сярэброду», пачатак артыкула Г. Коласа «Аўтографы дзевяты і дзесяты», нататкамі З. Азгура «Дзень ёсць дзень...».

Кнігі рэцэнзуюць Г. Тычка («Творы» Я. Лучыны), В. Локун («Зеніт» І. Шамлякіна), Г. Шупенька («Лесавік» А. Кажадуба).

Завяршае нумар гумарыстычная падборка «Дзядоўнік на Парнасе».

«МАЛАДОСЦЬ»

Публікуюцца вершы А. Алешынай, М. Мятліцкага, М. Кузнякова, Ю. Голуба, С. Грахоўскага, Г. Мядзельца.

Змешчаны пачатак рамана Г. Далідовіча «Свой дом», апаляданні І. Васілеўскага.

«Старая сядзіба» — публіцыстычны роздум У. Глушакова.

Сярод іншых матэрыялаў — артыкулы А. Бяляцкага «Да гісторыі адной палемікі», Б. Крапака «Тулкі з шэрай левіцай», І. Скурко «Нялёгка дарогі да сябе».

«БЕЛАРУСЬ»

«Рэспубліка на новым рубяжы» — выступленне намесніка Старшынні Савета Міністраў БССР, старшыні Дзяржплана БССР В. Ф. Кебіча.

Да 70-годдзя БССР і Кампартыі Беларусі прымеркавана падборка дакументаў «Нараджэнне рэспублікі», выступленне Г. Бураўкіна «Калі я ўсвядоміў слёбе беларусам...».

Інтэрв'ю А. Ліпы з С. Станютай «Бабуля, якая бачыла Леніна...» прапанаўца ў раздзеле «У гасцінай «Беларусі»».

У нумары вершы Я. Міклашэўскага, Л. Родзевіча, апаляданне Г. Марчука «Як памёр Даніла Штоуба», пачатак апавесці В. Гігевіча «Штучны розум». Прыцягнуць увагу публікацыі «Дарогі і смерць Фелікса Дзяржынскага» В. Лапіна, гутарка Г. Грыбоўскай з В. Быкавым «Выпрабаванне дэмакратыі», артыкул М. Тычыны «У святле гістарычнага дня», выступленне акадэміка Л. Абалкіна «Дэмакратыя павінна быць шматпаварховай», якім адкрываецца новая рубрыка «Беларусь: погляд збоку».

«КРЫНІЦА»

А. Мальдзіс прадстаўляе чытачу ўспаміны Я. Дылы «Гады барацьбы і выпрабаванняў». Р. Мядзведзеў дзеліцца ўспамінамі пра Ю. Трыфанова.

«Анатомія аднаго дзання» — публіцыстычны натат-

кі Н. Громавай прапанаўца пад рубрыку «Канфліктная сітуацыя».

«Высоцкі, якім я яго ведаю» — згадкі Д. Альбрэхскага.

Г. Брацішоў выступае з нататкамі «Наменклатура», дырэктар клуба самадзейнай тэатральнай творчасці «Мір» А. Здрон дзеліцца сваімі развагамі — «Крылы».

Друкуюцца пачатак апалядання Г. Гарысона «Шлях на Галгофу» (пераклад з японскай А. Камарова), «Адчыніце, паліцыя! Ці нататкі з жыцця групы «Поліс» А. Панаева, апаляданне Л. Дранько — Майсюка «Пра тое, як я чытаў забароненую літаратуру», вершы А. Бембеля, роздум рэжысёра Беларускага тэлебачання Г. Танаева «Мае блізкія», іншыя матэрыялы.

«БЯРОЗКА»

Першыя старонкі прысвечаны 70-годдзю БССР і Кампартыі Беларусі. Друкуюцца вершы П. Макаля «Нараджэнне дзяржавы», нарыс М. Кузнякова «Шабля Харжы-Мурата», «Маніфест», напісаны рукою Цішкі Гартнага...

Змешчаны нататкі С. Анупрыенкі «Што па сілах нам?» і В. Марозава «Дзе ты, птушка шчасця?».

Сярод літаратурных матэрыялаў — апаляданне В. Хомчанкі «Незнаёмы салдат Славік», гумарэска М. Зарыцкага «Вынаходнік», вершы Г. Булькі, Н. Галіноўскай і В. Макаравіча.

Гасцю на старонках «Бярозкі» савецка-беларускі маладзёжны часопіс «Дружба».

«МАСТАЦТВА БЕЛАРУСІ»

Першы нумар года адкрываецца артыкулам У. Конана «Этапы адраджэння» (да 70-годдзя ўтварэння БССР і КПБ). Пра гісторыю стварэння Дзяржаўнага герба БССР і Дзяржаўнага сцяга БССР расказвае А. Цітоў («Сімвалы новага поступу»).

«Дыскусійная трыбуна» прапанаўца матэрыялаў А. Сабалеўскага «Зноў пра шляхі і ростані купалаўскага тэатра», Т. Гаробчанка разважае пра сцэнічны лёс «Тутэйшых» Я. Купалы ў Магілёўскім абласным драматычным тэатры.

Адзел выўленчага мастацтва прапанаўца роздум А. Дабравольскага пра творчасць В. Цыркы, агляд Л. Маленкі дыпломных работ выпускнікоў БДТМІ 1988 года.

Музычнае жыццё рэспублікі разглядаецца ў матэрыялах Г. Салапахі «Не толькі натхненне...» (штрыхі да партрэта народнага артыста БССР Л. Гарэліка), М. Валодзіна «Ад першай асобы» (пра развіццё аўтарскай песні), «Няхай прыходзіць кампазітары...» («Круглы стол» па пытанні супрацоўніцтва кампазітараў з культурасветнікамі).

Пытанні кіно і тэлебачання ўзнімаюцца ў артыкулах У. Мароза «З любоўю да людзей», В. Чаніна «Агонь і медныя трубы, радасць і боль...».

Народнаму мастацтву прысвечаны публікацыі Н. Ляшчанка «Рэзчык з Глушыцы», В. Ермаловіч «Абудзіць у чалавеку творца», А. Карацеева «Капыльскія музыкі».

ЧАРГОВЫ ВЫПУСК «БРАТЭРСТВА»

Выйшаў чарговы выпуск літаратурнага зборніка «Братэрства». Адкрываецца ён вядомай апавесцю В. Распуціна «Пажар» у перакладзе М. Дубянецкага з прамоваў А. Адамовіча. Няблага прадстаўлена сучаснае пітоўскае апаляданне (творы М. Слуцкіса, С. Шальцкіна, Б. Радзьявічуса перакладзі А. Асташонак і В. Грыгальонас). Раздзел «З рускай савецкай класікі» — вершы П. Васілеўскага, перакладзены С. Гаўрусьевым. Падборка «З рускай класічнай лірыкі» — А. Кальцоў, А. Рызькоў, Я. Палонскі, Ф. Цютчаў, А. Фет, пераўвасобленыя па-беларуску Я. Міклашэўскім, Ф. Баторыным, П. Макаравічам.

Чытач пазнаёміцца з творами казахскіх пісьменнікаў М. Ауэзава і Т. Рахімава (пер. А. Тоўскага і У. Шахаўца), азербайджанскіх — А. Лачыны і Ч. Аліаглы (пер. В. Макаравіча і А. Емяльянава), эстонскіх — Ф. Тугласа і А. Сійга (уступныя словы і пераклад С. Шупы, Р. Барадзіліна). Прадстаўлены паэты — украінец Р. Лубкіўскі

(пер. В. Зубенка), латыш К. Элсбергс (уступнае слова і пераклад В. Семухі), узбек Шукруло (пер. М. Малюкі).

І, вядома ж, адкрывае выпуск — раздзел «Перазовы». Пра сувязі паміж пісьменнікамі Брэстчыны і Валыні расказвае ў артыкуле «Пазычаныя святлы» У. Калеснік. Творы ж П. Маха, Е. Струцка, В. Гэл і іншых (усяго дзевяць аўтараў) перакладзі іх беларускія сябры М. Пранкавіч, А. Касно, М. Купрэў, І. Арабейка, М. Рудноўскі, В. Сахарчук, М. Аляхновіч, З. Дудзюк.

Ёсць у выпуску рубрыкі «Слова любові», «Улучнасці брані», «Нашы інтэрв'ю», «Пытанні перакладу», «Вясёлая сярбына», «У творчай майстэрні», «Хроніка перакладных выданняў».

Раздзел «Наш конкурс» дае магчымасць паспаборнічаць у перакладзе вядомага лермантаўскага верша «Ветразь» В. Сахарчуку, Ю. Свірку, У. Скарыніну, П. Макаравічу.

ШЛЯХ сюды, у гэтыя су-
ровыя і бязлітасныя
для чалавека мясціны,
звычайна пачынаўся здалёк.
Некалі гэта магла быць і
сталічна-ганарлівая Масква,
якая не паспавала мяняць
партрэты вялікіх і малых
правадыроў на плакатах.
Мог быць і халаднавата-не-
падступны ў арыстакратыч-
най велічы Ленінград. Урэш-

ру, уцягваецца ў цяснiну.
Яшчэ больш злыя робяцца
камары і мошкі, без нака-
марніка і рэпелента нават
цяжка дыхаць; яны забі-
ваюць рот, нос, лезуць у
вочы. Яшчэ далей дарога
высечана ў скалах — гэта
там, дзе даліна Сярэдняга
Сакукана звужаецца, пера-
ходзіць у ляжнёўку, дзе
тайга і балота.

далей... Прыгадалася, што
нідзе па дарозе не відаць
ні крыжы, ні магільнага кап-
ца. Цішыня, якая зрэдку па-
рушалася далёкім мядзв-
джым рыкам на ўсю даліну.
А ляжнёўка вядзе далей,
уверх. Часам сцэжка ідзе
проста па бярунках, дзе
спаракнелых, а дзе і зусім
здоровых. Шматлікія руч-
нікі ад дажджу ператвара-

Пасля ніжніх лагераў
сцэжка пачынае рэзка па-
дымацца ўгору, паўтараючы
мудрагелістыя выгіны
даліны. Ляжнёўка раз-пораз
знікае пад сипухай, што
з-за парушанай вечнай мерз-
латы ўвесь час сыплецца
ўніз. Далей вялікі мост праз
Сакукан, за ім серпанцін у
бакваю цяснiну. Гэтая цяс-
ніна пазначана на нашых
картах, як Мармуровая. І
сапраўды, над змрочным
скальным цыркам, на ска-
лах — выходы белых мар-
мураў. Гэтыя мармуры не
ішлі на помнікі тым, хто за-
гінуў, помнікам ім былі толь-
кі горы. Трохі ніжэй марму-
ровых жыл бачны завалены
ўваход у штольнію. Ці не
дзеля яе і размяшчалі тут
усе гэтыя лагеры? Верхні
лагер стаіць пад самай шах-
тай. Хутэй за ўсё гэта быў
лагер, адкуль не вяртаўся
ніхто. Калі лагеры лікві-
давалі, штольнію ўзарва-
лі, ніхто зараз не здо-
лее сказаць, якое пек-
ла было там, колькі чалавеч-
чых жыццяў згінулі ў невя-
домасці пад гэтымі белымі
мармуровымі глыбамі.

Горы не любяць людзей
са слабымі нервамі. Але
калі перад табой у поўнай
нерухомасці і безгалоснасці
— ні ветрык не кране
дрэза, ні птушка не прапье
ў вяршаліне — паўстане
сцяна з калючага дроту,
струхлелая брама, вяртавая
вежа, на якую вядуць аба-
бітыя абцасамі прыступ-
кі, — робіцца вусцішна.
Увечары, калі дагарыць
вогнішча, застанецца ад
яго толькі чырвоная ву-
голле, і вецер раптам пры-
нясе аднекуль з даяч-
чынь стогны, праклёны,
модлы, што пяцьдзесят га-
доў назад рэхам адбіваліся
ад сцен даліны, — таксама
робіцца вусцішна.

З гісторыі вядома: калі
завяўнікі імкнуліся скарыць
народ, перш за ўсё яны паз-
баўлялі яго гістарычнай па-
мяці. Сталін і сталіністы
добра засвоілі гэтую ісціну.
Павінны зразумець і мы:
толькі тады, калі кожны з
нас кожную хвіліну будзе
памятаць усё, што было і
за панамі, і за «баць-
кам», — толькі тады яно не
паўторыцца.

І. МІКЛАШЭВІЧ,
інжынер.
Фота аўтара.

Шлях да мармуровай цяснiны

Група беларускіх турыстаў натрапіла ў тайзе на рэшткі сталінскага лагера...

це, і перапуджаны «вылаз-
камі буржуазных нацыяна-
лістаў» Мінск. Неістотна,
што было напачатку. Галоў-
нае — што чакала ў канцы.
...Сёння сюды можна да-
ехаць БАМам, цягніком з
Тынды. Можна даляцець —
калі пашанцуе і будзе лё-
тнае надвор'е — з Чыты. Мы,
група турыстаў з Беларусі,
трапілі сюды, у Старую Ча-
ру, цягніком. Мы павінны
былі прайсці па Кадару мар-
шрутам пятай катэгорыі
складанасці, заяўленым на
першыню рэспублікі. Ка-
нечне, калі ідзеш у такую
вандроўку, імкнешся выб-
раць месца больш глухое,
меней абжытае, і таму ча-
сам мы бачым тое, чаго не
могуць пабачыць іншыя.
Ад Чары дарога вядзе на
запад, патроху забіраючы на
поўнач, каб мінуць славуць
Чарскія пяскі. Дарогай даў-
но не карыстаюцца, насып
месцамі размыты, сям-там
на ім прабіваюцца маладыя
дрэўцы. Навокал тайга. На-
перадзе — трыста кіламет-
раў шляху, будзе магчы-
масць няспешна ўбачыць
усё, што трапіць на вока.
Дарога патроху бярэцца ўго-

Нават калі ты не ведаеш,
куды вядзе гэты шлях, між-
волі пачынаеш задумвацца,
куды, хто і калі пракладаў
гэтую дарогу. Потым ты
згадваеш, што бачыў у Ча-
ры выцілі ад часу плакат:
«Пяцьдзесят гадоў наша-
му пасёлку», і нескладан-
ная арыфметыка падказ-
вае: 88—50=38. Значыць,
пасёлка узнік недзе ў
трыццаць пятым — трыц-
цаць шостым годзе. Сім-
птаматычна. І калі за ад-
ным з паваротаў у лагчыне
ты бачыш паваленыя, спа-
рахнелыя слупы з рэшткамі
калючага дроту, гнілыя дош-
кі прыбіральні і баракаў,
тачку, чыё адзінае кола на
драўлянай восі і дагэтуль
круціцца, ты не здзівішся.
Каб абысці лагер, часу
трэба няшмат. Потым, зня-
можаны, усядзешся пад
дрэвам, а перад вачыма
малюнак...
Такі самы спякотны со-
нечны дзень, доўгая шарэн-
га людзей — хто ў цёплым
зімовым палітоне, хто ў ад-
ной кашулі і басаножках.
Вось партыя паднялася з
адпачынку, але не ўсе сталі
на ногі, не ўсе пакрочылі

юцца ў бурлівыя рэчкі, што
пераліваюцца праз напу-
разбураныя масты і масточ-
кі. А наўкола, на стромых
схілах, маладыя, поўныя сі-
лы лістоўніцы, таўшчыней
сама болей у руку. Яны
прыкрываюць вялізныя пні,
чыя камлі, то ўздоўж, то
ўпоперак укладзены пад
нагамі.
Уцячы з-за гэтага дроту
было, мабыць, няцяжка,
але ці спрабаваў хто? Куды?
Лепей за любога вяртавога
сцераглі горы. Ёсць, праў-
да, некалькі нескладаных
выхадаў на Лепрыndo, на
Сюльбан, але там — такія
самыя лагеры, такі самы ка-
лючы дрот. Уніз, у тайгу?
Але там — Чара, там тое
ж, што і ў лагеры. Калі б
нават і здолеў хто вырваць-
ца, куды далей? Без анічо-
га, уніз па рацэ, да Віціма?
Не дайсі. Не, напэўна, нех-
та ўсё-такі лічыў, што лепей
тайга і мядзведзь, чым ка-
лючы дрот і сякера, і на-
заўжды знікаў у зялёным
мору. На жаль, большасць
тых, хто мог бы расказаць
праўду, не дачакаліся таго
дня, калі яе можна раска-
заць.

Усё, што засталася ад былога лагера 387.

3 16 ПА 22 СТУДЗЕНЯ

16 студзеня, 20.00
«БАЦЬКАУ ДАР»

100 беларускіх народных песень са збору Р. Шырмы.

Прагучаць народныя песні 30-х гадоў. Уступнае слова музыкантаўца Л. Макаранкі.

17 студзеня, 21.40
«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма, прысвечаная гістарычнай памяці народа. У ёй прымаюць удзел В. Быкаў, мастак А. Марачкін, музыкантаўца Л. Касцюкавец, урач М. Важнін, навуковы супрацоўнік У. Галянюк.

18 студзеня, 21.50
«У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ»

А. Гельман. «Сам-насам з усімі». Спектакль Дзяржаўнага рускага драматычнага тэатра БССР імя М. Горкага.

Рэжысёр Д. Дыдыякоас.

Ролі выконваюць: народны артыст СССР Р. Янкоўскі і заслужаная артыстка рэспублікі Л. Былінская. Уступнае слова Р. Янкоўскага.

19 студзеня, 19.25

«ЗАЧЫТАЙЦЕ МАЕ ПІСЬМО...»

Агляд крытычнай пошты за тыдзень.

21 студзеня, 11.55

ШУБЕРТ. «СТАБАТ МАТЭР».

Выканаўцы Маскоўскі камерны хор і Дзяржаўны камерны аркестр БССР. Дырыжор — А. Палянчыка.

21 студзеня, 19.40

«ЛІТАРАТУРНЫ ТЭАТР»

«Забытая карчма». Інсцэніроўна паводле балад Я. Купалы, М. Багдановіча, У. Караткевіча.

У ролях — артысты мінскіх тэатраў.

21 студзеня, 23.15

«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ»

Іграе піяністка І. Шуміліна.

22 студзеня, 17.35

«ПРА МУЗЫКУ АД «А» ДА «Я»

У чарговым выпуску — адказы на пытанні мінулай віктарыны: пра адрыццё Беларускага тэатра оперы і балета, Беларускай філармоніі і заснаванне Саюза кампазітараў рэспублікі. Наступная старонка прысвечана творчасці беларускага кампазітара А. Мдзівані. Затым — сустрэча з маладым спеваком М. Скорыкавым. Вядучыя — В. Сиварцова і У. Шаліхін.

22 студзеня, 19.25

«ПАЗІІ РАДОК ЧАРОУНЫ»

Верш А. Блока «Незнаёмка» ў перакладзе С. Грахоўскага чытае Ю. Рабаконь.

22 студзеня, 19.30

«ПЕСНЮ БЯРЫЦЕ З САБОЮ»

Тэлевізійны фестываль беларускай песні.

22 студзеня, 23.30

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Інфармацыйна-музычная праграма. Вы пабываеце на выстаўцы «Інфарматыка ЗША», на першым аўтамобільным аўнцыёне ў Мінску, сустранецца з расчараваным кааператарам, пачуецца разважання знамяніста А. Ягорава. Даведаецеся аб барацьбе са СНІДАм у Беларусі.

Вядучыя — Т. Вераб'ёва і А. Ціхановіч.

ПАПРАўКА

У мінулым нумары ў нататцы «Слова пра брата» няправільна пададзена імя аўтара публікацыі — Міхаіла Кулакоўскага.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правлення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускай мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 00018 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рунанісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.

Галоўны рэдактар Анато́ль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анато́ль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОЎ.